MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO : 477
ATATÜRK EĞİTİM FAKÜLTESİ YAYIN NO : 9

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İSTANBUL'DAKİ ALTI VE SEKİZ DESTEKLİ CAMİLERİMİZİN GELİŞİMİ

NA
4670
.E77
1989
k.1

Yrd.Doç.Dr. Ayla ERSOY

10419
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO : 477
ATATÜRK EĞİTİM FAKÜLTESİ YAYIN NO : 9

NA
4670
.E77
1989

İSTANBUL'DAKİ ALTI VE SEKİZ DESTEKLİ CAMİLERİMİZİN GELİŞİMİ

Yrd.Doç.Dr. Ayla ERSOY

Marmara Üniversitesi
Atatürk Eğitim Fakültesi
Öğretim Üyesi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANE ve DÖKÜMANTASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI

Marmara Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı
0010419

İSTANBUL - 1989

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
KÜT. DÖK. D. BSK.
E.N.
10419

ISBN 975 - 400 - 021 - 2

Marmara Üniversitesi
Teknik Eğitim Fakültesi
Döner Sermaye işletmesi
Matbaa Biriminde Basılmıştır

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ÖNSÖZ

Günümüzde yaşayan insanlara, geçmiş kültürlerle ilgili en açık ve kesin bilgiyi dünyanın her köşesinde dimdik ayakta durmakta olan abideler vermektedir.

Ulusal tarihimiz içinde çok ayrı bir yeri olan mimari eserlerimizin pek çoğu bu gün Anadolu'nun değişik şehirlerinde, inşa edildikleri çağın habercisi ve sembolleri olarak durmaktadırlar. Milli kültürümüzün yaşayan bu örneklerini tanımak ve değerlendirmek bize ayrı bir gurur ve heyecan vermektedir. Türk mimari estetiği açısından eşsiz güzellikte ki bu eserler geçmişle gelecek arasındaki en güçlü bağları oluşturmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun en parlak döneminde, yarım yüz yıl mimarbaşılık yapmış olan Sinan'ın ölümsüz anıtlarının şüphesiz Türk sanat tarihinde özel bir yeri vardır. Kubbeli yapı mimarisinin en arınmış ve tek bir uygarlığın sınırlarını aşarak, evrensel kültüre mal edilmiş örneklerini yaratan Sinan'ın eserleri ile Türk mimarisi XVI. yüzyılda klasik şeklini bulmuştur. Sinan, ortaya koyduğu eserlerinde, yaşadığı dönemin ihtiyaçları ile yaratıcı yeteneğini birliştirmiş, değişik plan şemaları uygulayarak, Türk mimarisini erişilmesi güç bir mimari zirveye çıkarmıştır.

Sinan'ın ve onun ardından gelen mimarların uyguladığı altı ve sekiz destekli yapı sisteminin Istanbul'da bulunan örnekleri üzerinde yerlerinde yaptığım inceleme ve araştırmalarımı değerlendirmeye çalıştım.

Bu araştırmayı yaparken bana yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Sayın Prof.Dr. Oktay Aslanapa'ya, Sayın Prof.Dr. Şerare Yetkin'e, Sayın Doç.Dr. Selçuk Mülayim'e, fotoğrafların çekimini yapan Sayın Ahmet Vefa Çobanoğlu'na ve Sayın Hakkı Anlı'ya teşekkür ederim.

AYLA ERSOY

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Önsöz ... 3

İçindekiler ... 5

Giriş ... 7

Altı destekli camilerin kaynağı ve ilk örnekleri ... 15

İstanbul'daki Altı destekli camiler ... 25
- Sinan Paşa Camii ... 25
- Kara Ahmet Paşa Camii ... 28
- Molla Çelebi Camii ... 31
- Sokullu Mehmet Paşa Camii ... 33
- Atik Valide Camii ... 36
- Cerrahpaşa Camii ... 39
- Hekimoğlu Ali Paşa Camii ... 42

Sekiz destekli camilerin genel özellikleri ... 46

Anadolu'daki sekiz destekli camiler ... 50

Istanbul'daki sekiz destekli camiler ... 56
- Hadım İbrahim Paşa Camii ... 56
- Rüstem Paşa Camii ... 62
- Azapkapı Camii ... 66
- Mehmet Ağa Camii ... 72
- Mesih Paşa Camii ... 76
- Nışancı Mehmet Paşa Camii ... 81
- Yeni Valide Camii ... 86
- Laleli Camii ... 92
- Eyüp Camii ... 98

Değerlendirme ... 102

Sonuç ... 112

Fotoğraf listesi ... 113

Bibliyografya ... 118

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

GİRİŞ

Osmanlı mimarisinin kimliğini, nasıl bir mekan gelişimi gösterdiğini incelemeden önce, kısaca İslam mimarisinin mekan yönünden nasıl bir gelişme gösterdiğinden söz etmek gerekir.

İslam mimarisinin gelişimi daha çok dini mimaride, özellikle cami mimarisinde net olarak izlenebilmektedir. İslamlığın yaygınlaşmaya başladığı dönemlerde cami mekanı açısından en önemli sorun, namaz kılmak için halkın toplanmasına en uygun yapı şeklini bulmak olmuştur. Yani ibadet ihtiyaçlarına cevap verecek en uygun mekan aranmıştır. İlk örneklerde mekanın enine bir gelişim gösterdiği görülür. Çok sütunlu enine gelişmiş olan islam camileri, müslümanların kıble duvarına paralel sıralar halinde namaz kılmaları için en ideal şemadır. Ancak enine mekan içinde yer alan sütun dizileri, namaz kılanın görüşünü kapatmasına rağmen boyuna gelişmiş bir şemanın namaz kılma işlevine uygun olmadığı da görülmüştür. Büyük camilerin en önemli amacı, binlerce mümini içine alabilecek bir alanı örtmek ve cemaatin imamı görmesini sağlamaktır. Böyle geniş bir alanı örtmek söz konusu olduğu zaman da, hacmin içinde çok sayıda ayak gerekmiş, böylece çok sütunlu cami tipi doğmuştur.

İlk islam camilerini yapan Emeviler devrinden başlayarak Abbasi, Fatimi, Anadolu Selçukları devrinde bir çok değişik örneklerini gördüğümüz çok sütunlu cami tipinde yapılar inşa edilmiştir. Bunlar genellikle enine gelişme gösteren diktörtgen mekanlarıyla, mihrap önünde küçük bir kubbeli kısma sahiptir. Kubbe mimarisinin en önemli özelliği, örtebileceği en büyük açıklıkları kapamasıdır. İlk kubbe nerede otaya çıkmış olursa olsun, dünyanın dört bir yanında kullanılmıştır. Hoço'dan Roma'ya kadar bazen sembolik, bazen de pratik bir örtü ögesi olarak önem kazanmıştır. VI. yüzyılda tromp ve pandantifin gelişmesinden sonra Roma'da, Bizansta Anadolu ve Suriye'deki hıristiyan yapılarında göze çarpar bir biçimde görülen kubbeli yapı yaratma çabası, kubbe inşasında büyük bir yenilik göstermiştir. İslam cami mimarisinin birinci aşaması olan çok sütunlu cami de giderek daha işlevsel özellikte olan merkezi şemaya doğru bir gelişme göstermektedir.

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce, Anadolu'da kubbe kullanılmıştır. Doğuda taş, Batıda tuğla ile örülmüş merkezi planlı kilise yapılarında kubbe vardır. Türkler ilk büyük kubbe örneği olan Ayasofya'yı görmeden dörtyüz yıl önce Orta Asya'da ve Ermenistan'da merkezi planlı ve kubbeli yapıyı tanıyorlardı.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Saladin ve Diez'in öne sürdüklerine göre, İslam-İran medrese şemasının Osmanlı büyük camilerinin oluşumundaki rolü büyüktür. (I). İran'da gördüğümüz eyvanlı, avlulu medrese yapısı, **Erzurum Çifte Minareli Medrese** veya **Konya Sırçalı Medrese**'de görüldüğü gibi, bazı örneklerde iklim şartlarının etkisiyle küçülerek, açık avlunun üstü bir kubbe ile örtülmüştür. **Konya'da Karatay Medresesi** veya **Kırşehir Cacabey Medresesi**'nde ise merkezi kubbe ile örtülü bir mekan etrafında yer alan odalar ile girişin karşısında orta mekana açılan bir eyvan ve yanında kubbeli iki oda bulunmaktadır. Daha sonraki Selatin camilerinin planına esas olacak bu elemanlar, ortadaki büyük hacimle eyvandan ve yanlardaki kubbeli odalardan ibarettir. XIV. yüzyılın sonunda eyvanlı cami tipinin örneklerini İznik ve Bursa'da görmekteyiz. 1334 tarihli **İznik Sultan Orhan Camisi**'nde ana mekan bir kubbe ile, iki basamak yükseklik farkı olan güney yöndeki ikinci mekan ise bir eyvanla örtülmüştür. Yan odaların kapıları daha alçak olan merkezi alana açılır (2). **Bursa'da Kara Timurtaş** tarafından I.Murad döneminde yaptırılan **Demirtaş Camii, Bursa Ebu İshak Camii, Bilecik Sultan Orhan İmaret Camii - Balıkesir Yıldırım Camii** eyvanlı cami tipinin örneklerindendir. Bu şema XV. yüzyılın ilk yarısında İznik'de bazı değişikliklere uğrayarak, eyvanın üstü de kubbe ile örtülmüş, yeni bir plan şemasına dönüşmüştür. Arka arkaya iki kubbe ile örtülü uzunlamasına gelişen bir mekana doğru gitmiştir. İznikteki **Yakup Çelebi Zaviyesi, Nilüfer Hatun İmareti** Bursa'da **I. Murad Camii, Yıldırım Camii, Yeşil Camii, II. Murad Cami** ile Edirne'de yine **II. Murad Cami, Filibe'de İmaret Cami** "ters "T" plan şemasının örneklerini oluşturmaktadır. Bazı örneklerde medrese şemasından gelen yan odaların da üstü kubbe ile örtülerek orta mekana açılmıştır. Kuzey güney istikametinde olan yapıların tek örtü sistemi kubbedir. Bu tür yapıların mekanlarının çok küçük oluşu, kubbeye pencere açılmasına engel olduğundan kubbeleri sağırdır.

Osmanlılar medrese şemasını cami yapımında kullandıktan sonra, yapıların yönü kendiliğinden kuzey-güney istikametinde geliştiği gibi, doğu-batı yönlerinde ortaya açılmaya başlayan hacimler ise bu mekanın yanlara doğru gelişme arzusunun işaretidir. Kubbeli mekanlarda, alt yapıdan kubbeye geçiş pandantifler veya tromplar aracılığı ile sağlanmaktadır. Pandantifler düz hattan eğriye geçişi doğrudan sağladığı halde, tromplar aynı işi vasıtalı olarak yapmaktadır. Osmanlı mekan sanatında en çok eleştirilen nokta kubbeye geçişte kullanılan stalaktitlerdir.

---

(1) Doğan Kuban, - Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü, I.T.Ü. Mim. Fak. İst., 1958, s.17

(2) Aptullah Kuran - The Mosque in early Ottoman Architecture, Chicago, 1968, s 78

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Dünya mimarlık tarihinde, hiç bir yerde Osmanlı mimarisindeki gibi yapı tekniği, mekan örtüsü ve hacim kompozisyonlarının kaynaşıp, bütünleşerek meydana getirdiği bir ifade görülmez. Klasik Osmanlı mimarisi bu özelliğiile diğer İslam mimarilerinden ayrılmaktadır. Orta Asya, İran ve Hindistan'daki büyük ölçüleri ve iddialı tutumları klasik Osmanlı devrinde göremeyiz. Bu mimarinin en önemli özelliği ihtiyacı karşılaması, günlük kullanıma cevap vermesidir. Bu bakımdan son derece sade ve mütevazi özellikte olup işlevsel niteliğini kaybetmemiştir. Yapı kuruluşu ve taşıyıcı özelliği olan mekan elemanları her zaman bir bütün olarak ele alınmıştır. Bütün düzen bu nokta göz önünde tutularak kurulmuştur. Genellikle bir küp ve örtüsü kubbe olan bir şema temel birimdir. Küp duvarlarla çevrilebileceği gibi, ayaklar üzerine de oturtulabilir. Ayaklar da kemerlerle birbirine bağlanabilir. Bu her mimari komposizyonda ana unsurdur. Çeşitli elemanların bu şemanın yanında değişik şekillerde kullanılması işleve uygun yeni planlar meydana getirmiştir. Boyca farklı birimlerin bir araya toplanması değişik şemalar, yeni biçimler ortaya çıkarmaktadır. Ana hücre etrafında yer alan ve yapı kuruluşunu destekleyen bu grupların zenginliğine ve çeşitliliğine rağmen daima sade bir kare içinde yapı toplanarak orta hacme doğru yükselir. Osmanlı mimarisinin tipik görüntüsü olan piramidal silüeti yaratmaktadır.

Batılı sanat tarihçiler anıtsal Osmanlı camisinin Ayasofya'yı örnek aldığını savunurlar. Böyle bir iddia, Ayasofya'dan önceki üçyüz yıllık bir zaman dilimini yok kabul ettiği gibi, fetihten sonraki dörtyüz yıllık anıtsal gelişmenin de tek bir yapının taklidi olarak değerlendirilmesini gerektirir. Bu çok basit ve yanlış bir görüştür. Osmanlı mimarisinin gelişimi merkezi yapıların ve onların etkilerinin yaşadığı ortamda olmuştur. Klasik Osmanlı mimarisi başından beri merkezi mekana yönelmiştir. Mimarlık tarihinde, kubbe örtüsüne dayalı hiç bir üslup merkezi olarak planlanmış kare, altıgen ve sekizgen şemaların değişik örneklerini Osmanlı mimarisindeki gibi denememiştir. Özellikle altıgen plan şeması sadece Osmanlı mimarisinde kullanılmış orijinal bir şemadır.

Osmanlı anıtsal mimarisi doğrudan doğruya işlevsel bir düşünceye dayandığından sembolik bir etkisi yoktur. Kubbenin geometrik biçiminden, kademeli yükselişinden, bütünlük duygusundan hareket ederek bir merkezi mekan kavramına varmıştır. Osmanlı cami planında hiç bir zaman biçimsellik aranmamıştır. Fonksiyon bakımından yeterli bir dörtgen alanın kubbe sistemi ile örtülmesi sorunu, mekan bütünlüğünü kendiliğinden sağlamakta, bu yüzden biçimlemede mimariye en doğal görünümü getirmektedir. Örtü ola-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

rak hemen her zaman kubbeyi ya da kubbe parçalarını kullanmış olmasına karşın tonoz tiplerine çok az rastlanmaktadır. Bu da mekan bütünlüğünü kubbe düzenine bağlamaktadır. Bir camide ışık, yön ve plastik değerler her zaman kubbeye göre düzenlenerek şekil kazanmıştır (3).

Osmanlı camilerinde alt yapı tümüyle kubbe, yarım kubbe ve çeyrek kubbelerden oluşan üst yapıyı taşımaktadır. Sadece alt ve üst ayırımı vardır. Yataylık düşeylik aranmamıştır. Kubbe Osmanlı mimarisinde hiç bir zaman dıştan sembolik bir özellik taşımaz, sadece mekan yaratma niteliği taşımaktadır.

Osmanlı klasik mimarisi kare, altıgen ve sekizgen kaideye oturan kubbeli mekanlardan oluşmaktadır. Sıra ile kare ve altıgen şemanın nasıl bir gelişim gösterdiğini örnekler üzerinde kısaca incelemek, tezimizin konusu olan sekizgen şemaya gelinceye kadar Osmanlı cami yapımının nasıl şekillendiğini görmek bakımından yararlı olur kanısındayız.

Klasik dönemin ilk önemli yapısı olarak eski **Fatih Camisi'nden** (1462) Söz etmek gerekir. İlk devir yapılarında gördüğümüz boyuna gelişme gösteren arka arkaya iki kubbe yerine, Fatih Camisi'nda orta mekan tek bir kubbe ile örtülmüş, bu kubbeyi destekleyen bir yarım kubbe ilave edilmiştir. Yarım kubbe mekan birliğine giden ilk adımdır. Büyük bir camii olan bu yapının kubbe açıklığı 24.5 m kadardır. (4). Bir tam ve bir yarım kubbeli cami plan şeması Fatih Camisi'nden önce **Ankara Karaca Bey Camisi**'nde uygulanmıştır. Bugün kubbe yerine çatı ile örtülü olan bu yapı çok harap olmuş, kıble duvarından sonra bir çok yerleri tamamen yıkılmış ve yeniden yapılmıştır (5). Tire **Yahşi Bey Cami** (1441), Istanbul **Rum Mehmet Paşa Camii** (1471) ve orta kubbesi pandantifli, yarım kubbesinin köşeleri stalaktitli olan Istanbul **Atik Ali Paşa Camii** (1496) bu planın ilk örnekleri arasında sayılabilirler (6).

Tek kubbeli camiler içinde Edirne **Beyazıt Külleyesi**'nde, merkez binanın planı Istanbul Sultan Selim Camisinde hemen hemen aynı şekilde tekrar edilmişken, Gebze'de **Çoban Mustafa Camiisi**'nde

---

*(3) Sedat Hakkı Eldem - **Türk Mimari Eserleri**, Yapı Kredi Bankası Kültür Yayınları, Istanbul, 1962, s. 9-10*

*(4) Doğan Kuban -**Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü**, I.T.Ü. Mim. Fak. Ist., 1958, s.22*

*(5) EKREM Hakkı Ayverdi -**Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad devri**, Ist., 1972, s. 258*

*(6) Aptullah Kuran- **The Mosque in early Ottoman Architecture**, Chicago, 1968, s.191*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yandaki zaviye blokları kaldırılarak tek bir hacim elde edilmiştir (7). **Sultan Selim Camii** boyutları bazı yenilikler bakımından ilgi çekicidir. Kubbe doğrudan doğruya duvarlara oturmaktadır. Pandantiflerin çok aşağıda oluşu kubbenin yapıyı ezdiği etkisini uyandırmaktadır.

Fatih camisinden sonraki ikinci aşama olarak Beyazıt Camisi'nden söz etmek gerekir. Ancak **Atik Ali Paşa**'da yan mekanları orta mekandan ayıran duvarlar ortadan kalkmıştır. **Beyazıt Camisi**'nin ise üstü 18 metre çapında bir kubbe ile örtülmüş, güney ve kuzey yönlerde birer yarım kubbe ile mekan genişletilmiştir. Fatih Camisine göre simetrik hale getirilmiştir. Kubbe tamburla yükseltilmiş olduğundan yarım kubbelere geçiş rahat değildir. Büyük askı kemerleri de çok aşağıya sarkmaktadır. Ancak bu durum mekan birliğine zarar vermez. **Beyazıt Camisi**'nin iç mekan örtüsünde, örtü elemanları ayrı ayrı belirtilmektedir, fakat mekan birbirinden ayrı değildir. Beyazıt'ta kubbe mekanın içindeki destek sistemine oturtulmuş olup dış duvarlardan tamamen kurtarılmıştır. Bu yapıda en önemli sorun, orta kubbenin desteklenmesi ile onu destekleyen yan kubbeler ve kubbeciklerin zemine intikalidir.

Osmanlı klasik mimarisinin gelişiminde, yarım yüzyıl mimarbaşılık yapmış olan Sinan'ın dehasının payı çok büyüktür. Yaşadığı çağın bütün anıtsal yapılarının yönünü belirleyerek, ulusal bilinci, üslubu, kişiliği, kullandığı karakteristik elemanlarla Türk sanatını dünya kültürü içinde temsil etmektedir. Sinan her tip cami şemasını ele almış ve geliştirmiştir. Şahzade Camisi'nde, iç mekandaki değişiklik yanlardaki çift kubbeler yerine yarım kubbelerin gelmiş olmasıdır. Böylece iç mekan, dört yönde dört yarım kubbe ile azami bir genişleme isteği göstermektedir. Yarım kubbelere geçiş, doğrudan doğruya pandantiflerle değil, eksedralarla olmaktadır. Beyazıt Camisi ile kıyaslandığı zaman, kubbe ve yarım kubbe geçişleri daha rahattır.

Sinan büyük yapılarda anlaşılması güç bir yol izlemiştir. Beyazıt Camisi planının normal sonucu olarak Şahzade Camisi'nde simetrik dört yarım kubbe ile ana kubbeyi destekleyerek, geniş ve bütün bir mekan elde etmiş olmasına karşılık, **Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi**'nde mekan enine genişletilmiş, esas kubbeyi kuzeyden destekleyen yarım kubbeyi kaldırmıştır. Süleymaniye Camisi'nde ise tekrar Beyazıt şemasına dönmüştür. Fakat yapının genel

---

(7) Sedat Hakkı Eldem -Türk Mimari Eserleri, Ist., 1962, s. 18.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

orantıları gerek kubbede, gerek mekandaki hareket yönünde Süleymaniye Camisi kesin olarak Beyazıt Camisi'nden ayrılmaktadır. Süleymaniyede kubbeyi taşıyan büyük pil payeler, plastik form bakımından da Sinan'ı araştırmaya sevketmiştir. Bu camide yarım kubbelerden duvara geçişler araya yardımcı bir eleman koyarak eksedralarlar sağlanmıştır. Eksedralar stalaktitlidir. Bunlar basit bir pandantif ödevi görmektedirler. Süleymaniye'de yan nefler ritmik olarak düzenlenmiş bir büyük, bir küçük beşer kubbe ile örtülmüş olup yan nefler orta mekanın bütünlüğüne katılmaktadır.

Süleymaniyeden sonra Sinan Kare üzerine kubbeli şemada **Kılıç Alipaşa Camisini** yaptırmıştır. Bu yapının içinde Sinan'ın hiç kullanmadığı pek çok İslam süslemelerine ait detay vardır. Yarım kubbeler eksedralara, onlar da köşelerde stalaktitlere geçmektedir. Mekan tesirinde bu stalaktitlerin hiç bir rolü yoktur.

Kubbesi kare taban üzerine oturan merkezi mekan gelişiminin son safhasını Sedefkâr Mehmet Ağa'nın inşa ettiği **Sultan Ahmet Camisidir**. Çok geniş boyutlarda bir alan üzerine kurulan yapı anıtsal bir görünüşe sahiptir. selatin camilerinin en büyüğü olan bu cami dört yarım kubbelidir. Mihrap tarafındaki yarım kubbe iki eksedra, diğerleri üçer eksedra ile genişletilmiştir (8). Bu eksedralar kesik çeyrek küre şeklinde olup mekan gelişimi yönünden önem taşımaktadır. Bu yapı da dört ayak üzerine oturan kubbe gelişimi bazı ufak detayların eklenmesiyle ve bazı kısımların da sabitleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu camide stalaktitler göze batacak şekilde çok kullanılmıştır. Filayakları oldukça nisbetsizdir. Caminin etrafında çok yüksek galeriler yer almış, içi ise zengin çini süslemelerle bezenmiştir. Her şeye rağmen bu yapı, mekanın büyüklüğü ve uyumu ile çok güzel bir etki bırakır.

Sultan Ahmet camisinden önce yapımına başlandığı halde, ondan sonra tamamlanan **Yeni Cami** de kare bir ayak sistemine oturan kubbeyle onu destekleyen dört yarım kubbe ile örtülü mekanın son örneğidir. M.A. Charles "en iyi bütün etkisi veren" yapının **Yeni Cami** olduğunu savunur (9) Bunun sebebi de orta kubbenin yarı çapının yarım kubbelerin çaplarından daha büyük oluşudur. Yan kubbelerde geçişler Beyazıt Camisi'nde olduğu gibi ikişer eksedra ile sağlanmıştır. bu eksedralar daire ile kare arasında kalan boşluğu en

---

*(8) Oktay Aslanapa - **Türk Sanatı**, İst., 1984, s.271*
*(9) Doğan Kuban - **Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü**, İ.T.Ü. Mim. Fak., İst., 1958, s. 41*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

iyi şekilde dolduracak biçimdedir. Kesik küre parçaları burada Sultan Ahmet Camisi'nden daha büyük çaplı ve yayvandır. Ayrıca yan mekanlar diğer yapılardan daha çok önem kazanmıştır. Bu camide, mekan bütünlüğünün daha çok belirgin oluşunun sebeplerinden birisi de yarım kubbeler hizasından başlayarak dış duvarlara kadar uzanan ikinci bir geçiş alanı olmasıdır.

Sinan'dan yüz yıl önce Edirne'de inşa edilen **Üç Şerefeli Camisi**'nin bilinmeyen mimarı enine gelişen mekan sorununa yeni bir bakış açısı getirmiştir. Orta kubbeyi altı paye üzerine oturtarak yan mekanlarıda ikişer eşit ölçülü kubbe ile kapatmıştır. Orta mekanın tabanı altıgen, yan mekanlarınki kare olduğu için aralar da üçgen boşluklar kalmış, bunların üstü de küçük kubbeciklerle örtülmüştür.

Sinan **Üç Şerefeli Camisi**'nin plan şemasındaki acemilikleri görerek, ondan bir asır sonra altıgen ayak sistemini ilk kez Beşiktaş **Sinan Paşa Camisi**'nde (1556) kullanmıştır. Ancak yan kanatlarla altıgen arasındaki üçgen boşlukların örtüsünde pek de ileri gittiği söylenemez. bununla beraber ayaklar ağır etkisini kaybetmiş ve mekanla uyum sağlamıştır. Yan kanatlar **Üç Şerefeli**'ye oranla daha alçak olmakla beraber ayrı bir hacim etkisi bırakmazlar. Esas kubbeden geçiş pantantiflerle sağlanmaktadır. Kubbe bir tambur üzerine yükselmekte, duvarlar ise daha hafiflemektedir. Sinan bir kaç yıl sonra **Kara Ahmet Paşa Camisi**'nde aynı şemayı tekrar denemiştir. Orta kubbe altı serbest ayak üzerine dayanmakta, yan neflere geçiş sorunu köşelerde tromplarla halledilmektedir. Yan hacimlerin orta mekana katılması, altıgenin dörtgene geçişi ve mekan oranlarının değişikliği, **Üç Şerefeli**'den bu yana olan gelişimin işaretleridir.

Sinan yan nefleri tamamen ortadan kaldırarak sadeleştirme isteğini 1571 de **Sokullu Mehmet Paşa Camisi**'nde gerçekleştirmiştir. Bu yapıda kubbeyi taşıyan altı ayaktan mihrap önündeki ve giriş kısmındaki ayaklar pilastr'lar şeklinde, yanlardakiler ise yuvarlak duvar payeleri olarak düzenlenmiştir. Kubbesi yüksek bir tambur üzerine oturmaktadır.

Üsküdar Atik Valide Camisi'nin içinde görülen en önemli özellik mihrabın kıble duvarında bir niş içine yerleştirilmiş olmasıdır. Burada mihrabın girintisi payandalar arasındaki kapı girintisiyle birlikte altıgen kaideli, tam merkezi bir hacim etkisi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Altıgen üzerine oturan kubbeli mekan gelişiminin son örnekleri **Cerrahpaşa Camisi ile Hekimoğlu Ali Paşa Camisidir.**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mihrap önündeki kubbeyi taşıyan iki paye duvara bağlı, diğer dördü serbest paye şeklindedir. Köşelere konan trompların eksenleri altıgenin köşelerine dik olacak yerde, mihrap duvarına paraleldir. Bu şekildeki bir örtü altıgenle dikdörtgen arasında kalan kısımda bir beşik tonoz parçası şeklindedir.

Klasik Osmanlı mimarisi içinde altıgen şema Osmanlıların yaratıcılığını gösteren bir plandır. Bunun yanında mekan gelişiminin ve bütünlüğünün en mükemmel örneklerini sekizgen plan şemasının uygulandığı yapılarda görmekteyiz. Araştırmamızda ele alacağımız konunun odak noktasını bu yeni plan tipi oluşturmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ALTI DESTEKLİ CAMİLERİN KAYNAĞI VE İLK ÖRNEKLERİ

Erken Osmanlı mimarisinin Edirne'deki en önemli yapılarından biri olan **Üç Şerefeli Camii** klasik Osmanlı cami tipine daha zengin bir ifade ve yeni bir şekil verir. Altıgen plan şemasının Osmanlı mimarisindeki ilk örneği olan bu yapı ile XVI. yüzyıl Osmanlı klasik devrinin görkemli camilerine geçişin ilk önemli adımı atılmıştır. **Üç Şerefeli Camisi**'nde uygulanan altıgen plan ile Osmanlı mimarisine bir çok yeniliklerin getirilmiş olması yapının önemini bir kat daha artırır.

Üç Şerefeli Cami Edirne'de Beyazıt'ın oğlu **Musa Çelebi** tarafından yaptırılmıştır. 1438 yılında yapımına başlanmış olan yapının inşası 1447 yılına kadar sürmüştür (10). Mimarının kim olduğu bilinmemektedir. **Üç Şerefeli Camisi**'nin mekanı enine düzenlenmiş, revaklı bir avlu ile çevrelenmiştir. Avlunun ortasında şadırvan, dört köşesinde de dört minare yer alır. Altı paye üzerine oturan merkezibir kubbe, iki yanında eşit büyüklükte ikişer kubbe ile genişletilmiştir. Merkezi kubbeden payelere geçiş pandantiflerle sağlanmaktadır. Kuzey ve güney duvarlara, yanlarda ise sivri kemerlerle altı köşeli ağır taş ayaklara oturtulmuştur. Altıgen bir tabana oturtulan kubbenin kasnağı dışarıdan oniki pencerelidir. Açılma kuvvetine karşılık kullanılan altı kubbe payandası ilk kez bu camide kullanılmıştır. Eş büyüklükteki yan kubbelerde geçişler pandantifli ve tromplu olarak değişik şekillerde sağlanmıştır. Orta kubbe altıgen tabana otururken yan kubbeler kare tabana oturtulmuş ve aralarda üçgen boşluklar kalmıştır. Bu küçük üçgenler planın bütünü içinde sorun olarak kalmış, bu boşlukların üzerleri küçük birer kubbecik ile örtülmüştür (11). Ancak bunlar süs niteliğinde olup kalın kemerler arasında ve ince sivri bir üçgen içerisinde kaybolup gitmiştir. Beş kemerle birbirine bağlanan yedi bölümlü son cemaat yerinde her bölümün üstü birer kubbe ile örtülüdür.

Üç Şerefeli Camisi'nin Osmanlı mimarisine bir çok yenilikler getirdiğini belirtmiştik. Ana mekanı örten altıgen şemalı orta kubbe Üç Şerefeli'nin mimariye kattığı ilk özelliktir. Kubbeli revaklarla çevrili şadırvanlı avlu esasının en ince ayrıntısına kadar uygulanmış olması ve bu tip avlunun en eski örneği olması yapının bir başka özelliğini oluşturmaktadır (12). **Üç Şerefeli Camii** ile ikiden

---

*(10) Aptullah Kuran - **The Mosque in early Ottoman Architecture**, Chicago, 1968, s. 177*
*(11) Oktay Aslanapa - **Edirne Osmanlı Devri Abideleri**, İst., 1949, s. 14-15*
*(12) R. Anhegger - **Beitraege Zur Früosmanischen Baugeschichte, Zeki Velidi Togan'a 60. doğum yılı münasebetiyle armağan, II Moscheen Von Bauschema der Üç Şerefeli Camii In Edirne**, İst., 1954 - 55, s. 330*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

fazla minare cami mimarisine girmiş, şerefe sayısının üçe çıkarılması da bu konuda önemli bir gelişmenin ilk işareti olarak değerlendirilmiştir. Tuğla yerine taş kullanılması, kuvvetli silmeler, sivri kemerlerdeki oranlar, stalaktitli sütun başlıkları, pencere oran ve şekilleri ile de dikkati çekmektedir.

Aynı planı taşıyan Istanbul Beşiktaş **Sinan Paşa Camii** ile karşılaştırıldığında plan ve örtü sistemi bakımından **Üç Şerefeli**'nin bir tekrarı olduğu görülür. Pencere düzenlemeleri, galerilerin biçimi, örtü sistemi ve dış yapısı ile **Üç Şerefeli**nin aynısıdır. Üç Şerefeli'de hacim ve oranlar **Sinan Paşa Camisi**'nden daha yüksek tutulmuştur. **Sinan Paşa**'da plan pek farklı olmamakla birlikte mekan bakımından ileri bir adım atılmıştır.

TOKAT GÜDÜK MİNARE CAMİİ

İsmini minaresinin bodur görünümünden alan caminin kesin olarak yapılış tarihi belli değildir. Gerek plan gerek gösterişsiz taş ve tuğla süslemelerine bakarak A. Gabriel tarafından XV. Yüzyılın ilk yarısı olarak tarihlendirilmiştir (13). Cami 18x10 metrelik dik açılı bir alanı kapsar. Büyük bir orta kubbe ile sağda ve solda ikişer küçük kubbeden oluşmuştur. Ana mekanlı enine genişletilmiş olan bu caminin iki kubbeli yan mekanlarından birisi son cemaat yeri olarak kullanılmaktadır. Yan mekanları örten kubbeler saçak hizasını pek az aşar. Orta kubbesi de alçaktır. Minaresi güney cephede yükselir, alt kısmında cami duvarına bitişik bir çeşmesi vardır. Çok sağlam ve sade bir görünüşe sahip olan caminin duvarları moloz taşından, minare ve kemerleri tuğladan, kubbeyi taşıyan ayaklar ise taştan yapılmıştır. Dış cephede duvar köşe süsleri ve tuğlaların düzgün sıralanışından başka herhangi bir süsleme yoktur. Yapı sonradan yapılan ilavelerle Üç Şerefeli cami plan şemasına benzetilmiştir. Dış duvarların da görülen kesintiler, yapının ilavelerle değiştirildiği düşüncesini getirir.

MANİSA ÇEŞNİGİR CAMİİ 1474 (879 H)

Manisa'da Üç Şerefeli Cami plan şemasına göre yapılan camilerden birincisi olan Çeşnigir Cami, şehzade Mustafa'nın valiliği sırasında Sinan bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır (14). Fatih Sultan Mehmed'in azadlı kölesi Çeşnigir Sinan tarafından yaptırıldığı son cemaat yerine açılan sol kapısının üstündeki kitabeden da anlaşılmaktadır. Bu kitabede banisinin adı "Sinan bey bin

---

*(13) Albert Gabriel - **Monuments Turcs D'Anatolie**, Paris, 1934, Cilt II s. 87-88 (14) Hamit Zübeyir Koşay - **Short Guides for the Sights and Monuments of Anatolia**, Ist., 1951, s.5*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bin Abdullah Atik" şeklinde yazılmış, ikinci satırda da Fatih'in adı ile 879 H tarihi ilave edilmiştir (15).

Tamamen klasik Fatih devri özelliği gösteren yapılardan birisidir. Esas kubbe altıgen bir kasnak üzerine yükselmekte, geçişler büyük üçgenlerle sağlamaktadır. İki yanda ikişer küçük yan kubbeler yer almaktadır. Yan kubbeler sivriye yakın kemerlerle birbirine bağlanan sade başlıklı sütunlara dayanmaktadır. Birbirine benzeyen yan kubbeler derin ve yüksektir. Duvarları kalın, pencereleri üstte yuvarlak olarak yapılmıştır. Mihrabı dışarı çıkıntı yapar şekildedir. Son cemaat yeri ve giriş kısmı XIX. yüzyılda zelzeleden sonra yapılmış olabilir. Son cemaat yeri dört kubbeli ve yanları beşik tonozludur. Minaresi son cemaat yerinde bulunmaktadır.

MANİSA İVAZ PAŞA CAMİ İ1484 (889 H)

Manisa'nın Çaybaşı semtinde bulunduğundan Çaybaşı Cami olarak da bilinir. Hacı İvaz bin Abdülmümin tarafından 1484 (889 H) yılında yaptırılmıştır. Orta mekanın üstünü büyük bir kubbe örtmekte, bu kısımda kubbeye geçiş stalaktitlerle sağlanmaktadır. Yan mekanlar ise ikişer küçük kubbe ile kapatılmıştır. Bu kısımlarda kubbeye geçiş Türk üçgenleri ile sağlanmıştır. Küçük kubbeleri taşıyan iç mekanda iki yuvarlak sütun vardır. Sol taraftaki yan mekan orta mekandan camekanla ayrılmıştır. Caminin ön cephesinde sol köşeden doğu ve kuzeyine birer kemerle açılan bir mekanda iki mezar bulunur. Beş yuvarlak sütunlu ve dört kubbeli son cemaat yerinde iki renkli geçme taş kemerler, Bizans sütun başlıkları, pencere üstlerindeki zarif tuğla motifler ile kubbe kasnağındaki kirpi saçaklar yapının dış görünüşünü belirleyen özellikleridir (16). Etrafı yassı taşlarla döşenmiş avlunun ortasında şadırvan yer alır. Avlunun sol tarafında ise medrese odaları bulunmaktadır. İvaz Paşa Camisinin mihrabı oymalı süslerle bezenmiş, üst kısmı renkli nakışlarla süslenmiştir. Fakat bu gün eserde oymalar mevcut değildir. Çok kaba desenler bu oymaların yerini almıştır. Mimberi geometrik şekiller arasına kıvrık dal ve çiçeklerle bezenmiş ağaç işçiliğinin şahaserlerindendir. Minaresi caminin sol köşesinde yer alır. Şerefeye kadar 22 m. olup gövdesi yivli ve tırtıllıdır. Şerefe altın da bordür halinde stalaktit süsler bulunmaktadır.

---

*(15) Ç.Uluçay - İ. Gökçen - **Manisa Tarihi**, İst., 1939, s. 95-96*
*(16) Ç. Uluçay - İ. Gökçen - **Manisa Tarihi**, İst., 1939, s. 96-97*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MANİSA SULTAN CAMİ 1522- 1523 (929 H)

Üç Şerefeli cami tipinin en büyük ölçülere sahip olanıdır. Kanuni'nin annesi, I. Selim'in karısı Ayşe Hafza Sultan tarafından yaptırılmış olan bu eser Manisa'nın en büyük camilerindendir. Caminin yanında büyük bir medrese, hamam ve tamirhane vardır (17). Yüksek küp şeklindeki orta mekan, ikişer kubbeli yan mekanlardan esaslı şekilde ayrılmıştır. Yan mekanlarda kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Orta mekan daha yüksek ve aydınlıktır. Ön kısımda beş kubbeli bir son cemaat yeri bulunan camide mekan bütünlüğü sağlanmıştır. Yapı malzemesi olarak kırmızı taş kullanılmıştır. Mimber mermer oyma ve kabartmalıdır. Camide ağaç işleri çok zengindir. Caminin batısında bulunan imarethane binası bu gün yıkılmıştır. Cami içinde zengin stuko dekorları ve çini süsleme görülür. Mihrabın sağ ve solundaki pencere üstlerinde lacivert zemin üzerine beyaz desenli çiniler XVI. yüzyılın en güzel örneklerindendir.

İZMİR HİSAR CAMİİ 1597 - 1598 (1006 H)

1597 - 1598 tarihinde Aydınoğulları soyundan Özdemiroğlu Yakup bey tarafından yaptırılmıştır (18). Hisar önü denilen yerde, deniz kenarında bulunan yapı adını yakınındaki Akkale ve hisarlardan almaktadır (19).

Üç giriş kapısından ortadakinde bir kitabesi bulunan Hisar Cami 1813 (1228 H) tarihinde büyük bir onarım görmüş, bazı ilaveler yapılmıştır. Bu onarımı işaret eden kitabesi de orta kapının üzerindeki mermer konsolun hemen altında yer almaktadır. Caminin avlusuna geniş bir taç kapı ile girilir. bu kapı iki sütunadayanan geniş bir kemer içindedir. Küçük bir avluya sahip olan caminin son cemaat yeri kurşun kaplı yedi kubbe ile örtülüdür. Dıştan bakıldığında kademeli olarak yükselen bir görüntüye sahiptir. Son cemaat yeri kubbelerinde geçişler pandantiflerle sağlanmıştır (20). Son cemaat yerinin batı tarafında yer alan kesme taştan yapılmış minarenin kaidesinin büyük bir kısmı son cemaat yeri içinde kalmıştır.

---

(17) Ç. Uluçay - İ. Gökçen - a.e., s. 99

(18) R. Anhegger - Beitraege Zur Früosmanischen Baugeschichte ***Zeki Velidi Toğan'a 60. doğum yılı münasebetiyle armağan*** *II Moscheen Von Bauschema der Üç Şerefeli Camii'nin Edirne, Ist, 1954 - 55, s.316*

(19). İzmir Rehberi - İstanbul, 1934, Sayı II, s. 221

(20) Halil Gürkaya - "İzmir Camileri" ***Yeni Asır Gazetesi****, 10.1. 1965 s. 4*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Caminin ana mekanı altı destekli plan şemasına uygun olarak yapılmıştır. üstü tromplu bir kubbe ile örtülüdür. Kubbesi tam küre şeklinde olmayıp yan kubbelerde de görüldüğü gibi elips şeklindedir. Bu durumda kubbenin ağırlığı sekiz noktaya dayanmış ve bu sekiz nokta kemerler aracılığı ile altı noktadan zemine intikal ettirilmiştir. Kubbe kasnağında 16 pencere vardır. Konsollara oturan bir balkon kısmı kubbe kasnağını çevirir. Kubbeye geçişi sağlayan tromplar arasındaki kemerlerde de ikişer yuvarlak kemerli pencere açılmıştır. Kubbeyi taşıyan kemerler, kuzey ve güneyde ikişer, doğu ve batıda birer yarım sütuna otururlar. Sütun başlıkları korint nizamındadır. Yan mekanlar ikişer kubbeyle örtülmüş, geçişler bu kısımlarda da tromplarla sağlanmıştır. Trompların yalnız dışarı doğru olanlarında pencere vardır. Son cemaat yerinden ana mekana geçerken ilk giriş kısmı beş kubbeyle örtülüdür. Bu kubbelerde geçişler pandantiflerle sağlanmıştır. Tahta parmaklıklarla dört kısma ayrılan bölümlerden dördüncüsünden tahta trabzanlu merdivenlerle kadınlar mahfiline çıkılır. Caminin mihrabı iki tarafında süs sütuncukları bulunan derin bir niş şeklinde sade bir mihraptır.

URFA AK CAMİİ

Şehrin doğusunda Ömeriye mahallesinde bulunmasından dolayı Ömeriye Cami olarak da tanınır. Caminin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bu günkü kitabeler geçirdiği onarımları gösterir. Avlunun kuzeyinde yer alan türbe üzerinde 1595 (1003 H) tarihi görülmektedir. Diğer bir kitabede 1721-1722 (1134 H) tarihinde Nimetullah İbn-i Asker tarafından onarıldığı yazılıdır. Cami bu kişini adı ile de anılır.

Ak Cami plan ve özellikleri bakımından Edirne Üç Şerefeli Cami planına benzer. Ortadaki büyük kubbeli mekan iki yanda ikişer küçük kubbeli mekanlarla genişletilmiştir (21). Urfa Ak Cami ana mekanların örtülmesinde aksaklık göstermez. Kubbenin örttüğü ana mekan, **Üç Şerefeli**'den farklı olarak kare şeklindedir. Geçişler tromplarla sağlanmıştır. **Üç Şerefeli** dolayısıyla da Beşiktaş **Sinan Paşa Camisi** ile benzerlik göstermektedir.

İç mekanda kare şeklindeki orta bölüm yan mekanlardan "T" şeklinde payeler üzerine oturan ikişer sivri kemerle ayrılmıştır. Orta mekan sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülmüş, bu kasnak üzerine 4 adet pencere açılmıştır. yan mekanlar kendi aralarında birer sivri kemerle ayrılmış, kubbeye geçişleri de Türk üçgenleri ile

---

*(21) Mehmet Şani Eren - **Urfa'da Türk Camileri**, Basılmamış lisans tezi İ.Ü.Ed. Fak. -, No4384, s. 10-11*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sağlanmıştır. Mihrap nişi üç dilimli bir kemerle çevrilmiş, etrafı mukarnaslarla bezenmiştir. Mimber sarımtrak kesme taştan on basamaklı bir merdivene sahip olup ahşap bir külahı vardır.

Caminin güney cephesinde 4, doğu ve batısında ikişer düz silmeli dikdörtgen şeklinde pencereleri vardır. Bu pencereler sivri kemerli nişler içine alınmıştır. Son cemaat yeri beş sivri kemerlidir. Kemerler dört paye iki yarım sütuna oturur. Orta kısım kubbeli, yanlar çapraz tonozla örtülüdür. Son cemaat yeri doğu tarafı alçak bir sivri kemerle açılır. Batı tarafından ise kare kaide üzerine silindirik minare gövdesi yükselmektedir. Şerefeye geçişi mukarnaslı olan bu minare Urfa'nın en yüksek minaresidir.

DİYARBAKIR NEBİ veya PEYGAMBER CAMİİ

Dağ kapısı yakınında anacadde üzerinde XV. yüzyıldan kalma bir Akkoyunlu devri eseri olan bu yapının kim tarafından hangi tarihte yapıldığı kesinlikle bilinmemektedir. Minaresi üzerindeki kitabeden okunan Kasap Hacı Hüseyin adı ve 1530 (936 H) tarihi minarenin yapılış tarihi ve yaptıranı işaret etmektedir. Bu kitabede Hz. Muhammedden "Kaal en Nebiyye" diye söz edilmesi yapının adının "Nebi" veya "Peygamber" cami olarak halk arasında yerleşmesine neden olmuştur (22).

Nebi Camii Diyarbakır'ın özelliği olan siyah bozalt taşından yapılmıştır. Son cemaat yeri cephesinde ve minaresinde beyaz kesme taş ile siyah bozalt taş sıra ile kullanılarak, değişik bir görünümle yapıya hareket kazandırılmıştır.

Nebi Camii mimari özellikleri bakımından altı destekli yapılar grubuna giren bir Akkoyunlu devri eseridir. Osmanlılarda görülen aynı tip yapılarla bağlantısı bakımından büyük önem taşımaktadır. Yapıya içeriden bakıldığında zemin altı ayaklı ve yanlara doğru ikişer derin kemerle genişleyen bir şema göstermektedir. Bu görünüşüyle altı destekli yapılar arasına koymak mümkündür. Oysa üst yapı Doğrudan doğruya tromplu bir kubbenin yanlara derin bir kemerle genişletilmesinden meydana gelmiştir. Bu tür yapılar bir geçiş dönemi denemesi olarak değerlendirilir. Orta mekanda bulunan sade iki kare ayağın köşeleri belirli bir yüksekliğe kadar düzlendiğinden zemin alanında sekizgen gibi görülmektedir (23). Diğer dört paye duvara gömülmüştür. Altı ayaklı yapılarda kubbeye geçiş organı bir yandan bu ayaklara dayandığı

---

(22) Evliya Çelebi - Seyahatname, Ist., 1314, Cilt IV, s. 32
(23) Metin Sözen - Diyarbakır'da Türk Mimarisi, Ist., 1971, s. 43-47

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

halde, bu yapıda durum farklılık göstermekte, köşe trompları yanlara açılan kemerlerin ortasına rastlamaktadır. İçteki kubbe dışarıdan gizlenerek taştan konik bir çatı şeklini almıştır. Yani caminin dış görünüşü planını yansıtmamaktadır.

Tromplar ve kubbe yeni kalem işleri ile bezenmiştir. Mihrabı beyaz taştan, geometrik bordürler ile çevrilmiştir. Mimberi süssüz sade bir görünümdedir. 1960 yılında onarılmış kare şeklinde bir minaresi vardır. Son cemaat yeri üç kubbeli olup kubbeler cephede iki bağımsız, iki yarım duvara gömülü sütunlara dayanmaktadır.

SİMAV ULU CAMİİ 1551 (958 H)

Vakıf kayıtlarında Namık Bey Cami olarak adı geçen bu yapı Simav'a hakim bir noktada kurulmuştur. Kapısı üzerindeki kitabeden 1551 (958 H) yılında Süleyman Çavuş tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir. Camiyi ilk kez Bolvadin yörükleri yaptırmış, bu günkü durumuna daha sonra getirilmiştir (24). Caminin sağ köşesinde 1321 H yılında bir kitap sarayı ilave edilmiştir. Minarenin kaidesi üzerinde yer alan Rumca yazılara bakarak yapının kiliseden dönme olduğu söylenmekte ise de bunun kesin olduğunu belirleyecek başka bir ize rastlanmamıştır.

Merdivenli bir avlu ile yoldan yüksekte bulunun cami, dikdörtgen şeklindeki bu avlunun güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Cami doğu batı yönünde uzun dikdörtgen bir şekil göstermekte, Osmanlı mimarisinin merkezi kubbeli tipinin, yanlara doğru genişlemesiyle meydana çıkmaktadır. Orta mekan yan mekanlardan biraz daha yüksektir. Orta mekan yüksek tamburlu bir kubbe ile örtülmektedir. Bu tambur üzerinde dört pencere bulunmaktadır. Yan mekanlar dıştan kurşun kaplı meyilli bir çatı ile örtülmüş olduğu halde içten 4,5 x 4,5 m^2 lik ikişer küçük kubbe ile kapatılmıştır. 9,5 x 9,5 m boyutlarında olan orta mekanın yan taraflarında 1,35 x 1,35 m boyutlarında masif birer paye kubbeyi taşımaktadır. Filpaye görünümündeki bu payeler orta mekanı kapatmayacak şekilde yanlara çekilmiştir. Her paye sivri kemerlerle yanlardaki duvarda bulunan konsollara bindirilmektedir (25). Orta ve yan mekanlarda kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Yan mekanlarda doğu batı yönünde genişleme gösteren caminin yan duvarlarında ki sekiz pencere ile mekanların ışık alması sağlanmıştır.

---

(24) Şevki Baykal - Dünden Bugüne, Bugünden Yarına İşte Simav, Kütahya, 1966, s. 38

(25) Nezire Kaplan -Uşak, Gediz, Simav Türk Sanatı Eserleri, Uşak, 1970, s. 53-55

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kuzey tarafa giriş kısmının üstünde 2,5 m genişliğinde kadınlar mahfili tezyinatsız, sade bir bölüm olarak sonradan yapıya ilave edilmiştir. Mihrap nişinin iki yanına yağlı boya ile asılmış perde motifi yapılmıştır. Mihrabın sağında yer alan mimber ağaçtan olup yan yüzleri kündekari tekniğindedir. Binanın sağında geç devir özelliği gösteren kırmalı üçgen alınlıklı küçük dikdörtgen şeklinde bir kitap sarayı yer almaktadır.

Caminin pencereleri iki sıra şeklinde düzenlenmiş, üsttekiler sivri kemerli, alttakiler ise kare şeklindedir. Yapıda taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Caminin kuzeydoğu köşesinde kare şeklinde taş kaide üzerine tuğladan örülmüş bir minare yer alır.

BABAESKİ SEMİZ ALİ PAŞA CAMİİ 1561 - 1565

1561-1565 yılları arasında yapımına başlanan cami, Semiz Ali Paşanın Sadrazamlığı döneminde yapılmıştır. Mimar Sinan'ın eseri olan bu yapı plan şeması bakımından Kara Ahmet Paşa Camii örneğine yaklaşmakta, ikisi bağımsız, dördü duvara gömülü olmak üzere altı ayağın üzerine oturan bir kubbe ile örtülmektedir (26). Altıgen tabanlı kubbe, yanlarda ikişer yarım kubbeyle, mihrap çıkıntısı üzerinde de Molla Çelebi Camisinde olduğu gibi bir yarım kubbeyle kapatılmıştır. düzgün bir taş işçiliğinin hakim olduğu bu caminin medrese, hamam, kervansaray ve kütüphaneden oluşan Semiz Ali paşa Külliyesi içinde yer aldığı bilinmektedir. Caminin önünde biri tonoz, diğerleri kubbe ile örtülü beş gözlü son cemaat yeri çift revaklıdır. Son cemaat yeri önünde duvarları revaksız bir de avlu bulunmaktadır. Avlu kapısında bulunan kitabeye göre 1832 (1248 H) de II. Mahmud'un emriyle onarılmıştır (27). İçindeki yağlı boya süslemelerin dışında yapı XVI. yüzyıl mimari özelliklerini yansıtmaktadır.

KAHİRE MELİKE SAFİYE CAMİİ (1610)

Kubbelerle örtülü revaklı avlusu ile birlikte asıl cami diktörtgen bir plan verir. Her biri üç kademeli olan üç giriş kapısıyla avluya girilmektedir. Bu iç avlu mimari özellikleri bakımından tamamiyle Türk sanatına bağlıdır. Ana mekan altı sivri kemer üzerine oturtulmuş altı destekli bir kubbe ile örtülüdür. Ayakları birbirine bağlıyan kemerler arasında demir gergiler kullanılmıştır. Bu gergiler aynı zamanda çevre duvarları ile destekler arasında da bulunur (28). Altı destekli merkezi kubbenin iki tarafında eş büyüklükte

---

*(26) Metin Sözen - **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İst., 1975, s. 185 (*
*27) Aptullah Kuran - **Mimar Sinan**, Ist., 1986, s. 294*
*(28) Martin S. Briggs - **Muhammadan Architecture in Egypt and Palestine**, Oxford, 1924, s. 143*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ikişerden dört kubbe yer alır. Üzeri aynı büyüklükte bir kubbe ile örtülü mihrap nişi dışarı çıkıntılıdır. Giriş tarafında ve mihrap yönünde halledilmemiş ara mekanlar planın aksayan yanlarını oluşturur. Sütun başlıkları devşirme korent başlıklarıdır. Avluda da aynı tip başlıklar kullanılmıştır.

ALTI DESTEKLİ CAMİLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Altıgen bir ayak sistemine oturan kubbeli yapı sistemini geliştiren yalnızca Osmanlı mimarisidir. Poligonal şemalı yapılar Akdenizde çok erken devirlerde kullanılmış olmasına karşın ne Roma, ne Bizans ne de Hiristiyan mimarisinde altıgen, geometrik bir şema olarak yaygı değildir.

Osmanlı mimarisinde XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar gelişme gösteren bu örtü sistemi ile alt yapı sistemi arasındaki denge bu tipe İslami olmayan bir özellik kazandırır. Örtü sistemi geometrik yapısını ortaya koyar. Orta mekanda altı ayağın taşıdığı kubbe merkezi planı oluşturur. Yan mekanların orta mekanla birleştiği yerdeki lüzumsuz üçgen boşluklar kaldırılarak orta mekan ikişer eksedra ile iki yanlara doğru genişletilmiştir. Ana mekanın ağırlığı ayaklara verildiği için yan duvarların yükü hafiflemiştir. Böylece yan duvarlara çok sayıda açılan pencereler sayesinde camiler ferah ve aydınlık bir hava kazanmıştır.

Plan şemasının iç ve dış mekan konstrüksiyonundaki gelişmesi iki yoldan olur:

1- Orta kubbeyi altı paye veya duvar payelerine oturtarak. Örneğin Üç Şerefeli'de olduğu gibi, ikisi kuzey duvarına, ikisi kıble duvarına gizlenen payelerden diğer ikisi de yanlarda serbest paye olarak kubbenin ağırlığını taşır.

2- Merkezi kubbe serbest olarak cami içinde yer alan altı paye üzerine oturtulmuştur. Örneğin: Kara Ahmet Paşa Cami, Sokullu Cami, Cerrahpaşa cami gibi.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İSTANBUL'DAKİ ALTI DESTEKLİ CAMİLER

SİNAN PAŞA CAMİİ

Yapan: Mimar Sinan
Yaptıran: Kaptan-ı Derya Sinan Paşa
Yapılış Tarihi: 1553-1556

Beşiktaş semtinde anayol üzerinde yer alan Sinan Paşa Cami Kaptan-ı Derya Sinan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Barbaros Hayrettin Paşa türbesinin karşısında olup önü denize kadar açıktır. Sinan Paşa Rüstem Paşanın kardeşidir. Rüstem paşa da Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan ile evlenmiş ve 1544-1553 / 1555-1561 tarihleri arasında iki kez sadrazamlık yapmıştır.

Mimar Sinan'ın eseri olan Beşiktaş Sinan Paşa Camisi'nin Yapımına 1553 de başlanmış, 1556 da tamamlanmıştır (29). 1936 yılında yapılan onarımda caminin hünkar mahfili yıkılarak, sol taraftaki kapısı kapatılmıştır. Kırmızı tuğla ve beyaz kesme taş kullanılarak inşa edilen yapı dıştan sade bir görünüşe sahiptir. Tek süsü kırmızı beyaz görünüşüdür. Kıble tarafı yola bakan yüksek bir kubbesi ve tek bir minaresi vardır (R-I) (30).

Mimar Sinan'ın altı destekli plan şemasına göre inşa ettiği ilk yapı bu camidir. Plan ve örtü sistemi bakımından Edirne Üç Şerefeli Camisi'nin bir tekrarıdır. Esas mekan diktörtgen bir plan üzerine merkezi bir kubbe ile örtülü olup bu kubbe payeler üzerine kemerlere dayanır (31). Mihrap duvarı ve kuzey duvarı önünde kemer ayakları duvarlara oturur (R-2,3) İki yanda kubbeyi taşıyan serbest payeler altıgen şeklindedir (R-4). Merkezi kubbenin iki yanında eş büyüklükte ikişer kubbe yer alır. Merkezi kubbe ile yan mekanları örten kubbeler arasında üçgen boşluklar meydana gelmiş, bu kısımlara Üç Şerefeli'de olduğu gibi birer küçük kubbecik yapılmıştır (32). (R-5). Bu küçük kubbeciklere Istanbul'un dışında başka hiç bir yapısında rastlamak mümkün değildir. Bunlar yan kubbelerde sağ ve sol duvarlara kısmen girmiş payelere dayanmaktadır (R-6).

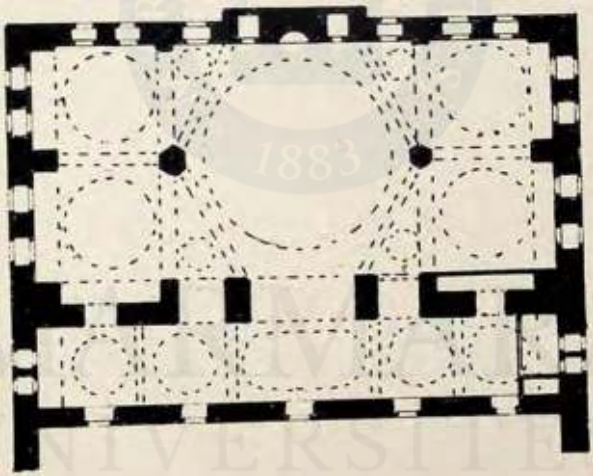
*(29) Hafız Hüseyin Ayvansarayı-**Hadikat-ül Cevami**, Istanbul., 1281, Cilt II, s.90*
*(30) İbrahim Hakkı Konyalı-**Istanbul Abideleri**, Istanbul., 1943, s.95*
*(31) Ernst Diez- O. Aslanapa **Türk Sanatı**, Istanbul., 1946. s.152*
*(32) Doğan Kuban-"Les Mosquées coupole âBase Hexagonale", **Beitraege Zur Kunstgeschichte Asiens**: In Memoriem Ernst Diez, Istanbul., 1963, s. 34*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kıble tarafında dört tanesi yuvarlak olmak üzere onüç, sağda ve solda onar, kapı tarafında ise dokuz pencere vardır. Pencerelere renkli camlar, işlenmiş alçı çerçeveler geçirilmiştir. Sütun başlıkları beyaz mermerden ve oldukça kaba geometrik süslemelidir. Caminin esas girişi son cemaat yeri duvarına açılmış olup üzerinde sülüs yazı ile bir kitabe yer almaktadır (33). Altı köşeli ve mermerden olan mihrabın üstü stalaktitlidir. Alt kısmı ise madalyonludur. Geç devirlerde yanlarına kalem işleri ilave edilmiştir. Sade mermerden olan mimber üzerine geometrik süsler yapılmıştır. Kürsünün altına sonradan mermer konmuş olmasına karşın aslı ahşaptır. Bir eve benzeyen hünkar mahfili ahşaptan olup süsleme yönünden caminin en zengin ve en güzel yeridir.

Kuzey yöndeki son cemaat yerinin ortası manastır tonozlu, iki yanlardakiler kubbe ile örtülüdür. Bunun dışında ahşaptan çok meyilli bir çatı ile örtülü ikinci bir son cemaat yeri daha vardır. Sağ tarafta yer alan tek şerefeli minaresi son cemaat yerinden ayrılarak cami hacminin ortasında yükselir (R-7). Bu tarz Osmanlı mimarisinde pek görülmez. Ayrıca bir kürsüsü olmayan minareye iki duvarın meydana getirdiği köşe temel olmuştur. Köşeleri kesilmiş bir piramit şeklinde olan pabuç gayet sadedir. Minarenin gövdesi üzerinde şerefenin korkulukları stalaktitler ve kabartma süslerle tezyin edilmiş, kesme küfeki taşlar üç sıra tuğla arasına bir sıra olarak muntazam bir şekilde dizilmiştir. Caminin geçirdiği en büyük değişiklik, son cemaat yerinin ana mekana katılmasıdır. Avlu aynı zamanda bu yapıda medrese olarak düzenlenmiştir. Bu değerlendirmeyi Sinan ilk kez burada denemektedir (34).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Beşiktaş Sinan Paşa Camii 1556 (Çizim 1)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KARA AHMET PAŞA CAMİİ

Yapan:Mimar Sinan
Yaptıran: Sadrazam Kara ahmet Paşa
Yapılış Tarihi: 1555-1558

Istanbul'un yedinci tepesi Topkapı'da hakim bir noktadan Bayram paşa deresi vadisine bakan Ahmet Paşa külliyesi Cami, medrese, türbe sübyan mektebi ve çeşmeden oluşmaktadır (35). 1555 yılında inşasına sadrazam Kara Ahmet Paşa tarafından başlanmış, Kara Ahmet Paşa'nın öldürülmesiyle yapım durdurulmuştur. Daha sonra kahyası Hüsrev Kethüda'nın çabaları sonucu inşaata 1558 den sonra yeniden başlanmıştır (36). yaptığı güzel eserlerden biri olan Kara Ahmet Paşa camisi'nin güçlü bir etki bırakan kütlevi bir görünüşü vardır. Genel olarak külliyenin araziye uygun düşecek şekilde yerleştirildiği görülür. Külliyede cami kuzeydoğuda, medrese ise camiye şadırvanlı avlu ile bağlanmış şekildedir. Türbe ile sübyan mektebi caminin batı tarafında yer almaktadır. Bu külliyede Sinan'ın planı tam olarak uygulanmıştır. Zemin planında geniş ve boş bir ön hol olduğu halde medrese ve şadırvan avlusu revaklarına göre çok küçük yapılmıştır.

Revaklarla çevrili avlunun ortasında onsekiz musluklu bir şadırvan yer alır. Yirmiiki stalaktitli başlıklı mermer sütunları birbirine bağlayan yirmibir sivri kemer revakların cephelerini meydana getirir. Son cemaat yerinde sondaki iki tonoz son cemaat yeri ile avlu revaklarını birleştirir.

Asıl cami tek minareli ve merkezi tek kubbeli olup, köşelerde yarım kubbeler, küçük kulecikler ve yan kapıların saçak örtüleri ile dış görünüşünü tamamlar (R-8). Son cemaat yeri ortada büyük, kenarlarda beş küçük kubbe, iki dip tarafta birer beşik tonoz ile kapatılmıştır. Son cemaat yeri kemerleri avlunun kemerlerine oranla daha yüksektir (R-9).

Altı destekli camiler grubuna giren Kara Ahmet Paşa Camisi'nin merkezi kubbesi, altı yuvarlak sütunun birbirine bağlanmasıyla oluşan altıgen kemer üzerine oturur (37). Mimar Sinan'ın (R-10). Mihrap ve kuzey duvarı tarafındaki sütunlar duvar ve duvar çıkmalarının hemen önünde yer alırken (R-11) iki yandakiler

---

(35) Tahsin Öz-Istanbul Camileri, Istanbul., 1964, s.48
(36) Aptullan Kuran-Mimar Sinan, Istanbul., 1986, s.282
(37) Ernst Diez-O. Aslanapa, Türk Sanatı, Istanbul., 1946, s.152

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çok küçük ve kemerlerle duvar çıkmalarının biraz daha uzağında yer almaktadırlar. Caminin plan şeması yanlamasına genişleyen dikdörtgen şeklinde (R-12) olup, merkezi kubbe iki yanda ikişerden dört eksedra ile genişletilmiştir.Eksedraları sütunlara bağlayan dilimli trompların (R-13) etekleri istalaktitlidir. İki yanlardaki duvar çıkmalarının aralarında kalan bölümler geniş kemerlerle örtülmüş, küçük sütunlarla mahfil meydana getirilmiştir. Böylece cami yanlara doğru biraz daha genişletilmiştir (38). Sütunlar birbirine oldukça geniş ve yüksek sivri kemerlerle bağlanmış, iç ve dış yüzleri madalyonlu ve bordürlü yeni kalem işi ile bezenmiştir. Kubbenin içinde de kalem işleri görülür (R-14). Tek parçalı kırmızı mor porfir taşından olan sütunlar altta daha kalın iken yükseldikçe incelir. İçe ve dışa dikey porfir veren beyaz mermerden sütun kaidelerinin sütunlarla birleştiği yerde bronz bir bilezik ile çevrelenir. sütun başlığı ile kemer kaidesi arasındaki alçı stalaktit kuşak tüm camiyi süsler. Kemer araları ise dövme demir askılarla birbirine bağlanmıştır. Kubbe kasnağında içten beyaz camlı, dıştan yuvarlar gözlü dışlık olmak üzere çift olarak yapılmış onsekiz pencere vardır. Dört yarım eksedrada basit ve sade görünüşlü yirmi pencere yer alırken mimberin sağ tarafında altlı üstlü ikişerden dört pencere renkli camlı olarak yapılmıştır. Giriş kapısının mahfilinde üç pencere yer alırken kapının iki yanında da kapıdan büyük iki pencere bulunmaktadır. asıl giriş kapısı çok sade ve istalaktitsiz olarak, kırmızı beyaz geçmeli basık bir kemerle son cemaat yerine açılır (39).

Ortası damarlı beyaz mermerden mihrap nişi düz ve beş cephelidir. Süs unsuru olarak hiç bir şey yoktur. Köşelerinde altta ve üstte kum saati motifinde yarım sütuncuklar yer alır. Üst kısmı stalaktitli ve kademeli olarak yapılmıştır. Bu kısımda birde kitabesi bulunan mihrabın en üstünde rumili bir alınlık en göz alıcı süslemesidir. Mimber beyaz mermerden yapılmış, olup ondört basamaklıdır. Basık kemerli kapının dış keskin kenarında zigzag dekorlu kum saati motifli yarım sütuncuklar yer alır. Mimberin yan ve alt kısımları, merdivenlerin korkulukları, mermer oymalı alınlık baklava ve rumi kabartma ile süslenmiştir. Minaresi Sağ yan çıkış kapısı üzerinde, yüzaltı basamaklı, onsekiz parçalı, oymalı ve şebekeli onsekizgen korkuluğa sahiptir. (R-15) Şerefenin altında minarenin her cephesinde oyulmuş altılı yıldız oyuklara rastlanmaktadır (40).

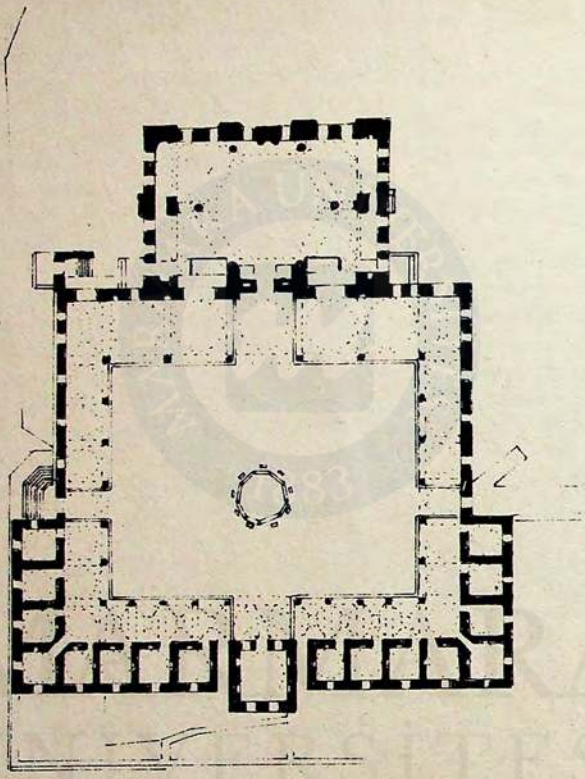
---

(38) Godfrey Goodwin-**A History of Ottoman Architecture**, London, 1971, s.244

(39) Ali Sami Ülgen- "Topkapı'da Ahmet Paşa Heyeti", **Vakıflar dergisi**, Cilt II, s.169-170

(40) Celal Esat Arseven-**Türk Sanatı tarihi**, Istanbul., 1926, Cilt I, s.16

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kara Ahmet PaşaCamii 1558 (Şekil 2)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MOLLA ÇELEBİ CAMİİ

Yapan: Mimar Sinan
Yaptıran: Istanbul kadısı ve Anadolu kazaskeri Mehmet Vusuli Efendi (41).
Yapılış Tarihi: 1561

Fındıklı'da deniz kenarında bulunan bu cami Ayvansaraylı Hüseyin efendi zamanından beri bulunduğu semtin adıylaFındıklı Cami olarak da bilinmektedir (R-16). Caminin kitabesinden 1561 (969 H) tarihindeyapıldığı öğrenilmektedir. Son istimlakta yolu genişletmek için yıkılan caminin yakınında bulunan hamamın kitabesinde de 1561 tarihi yazılıdır. Caminin önünde sağ ve sol tarafında yeşil alan bulunur. Son cemaat yeri sonradan onarım sırasında ilave edilmiştir (R-177).

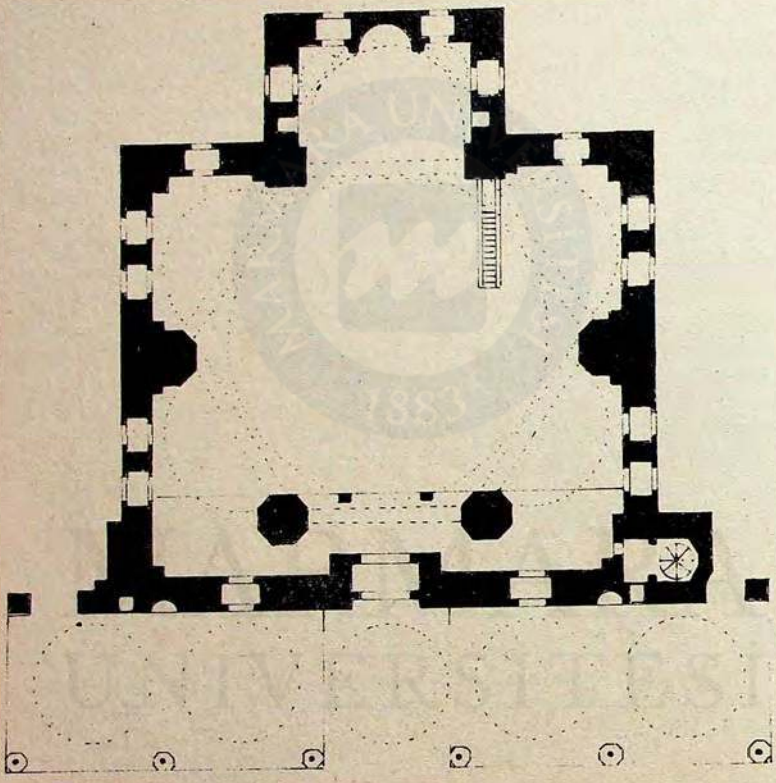
Cami altıgen bir kasnak üzerine oturan merkezi tek bir kubbe ile örtülü kare bir mekana sahiptir. Kubbe dört köşesinde eksedralarla genişletilmiştir (R-18). Dikdörtgen bir çıkıntı meydana getiren mihrabın üzeri yarım bir kubbe ile örtülüdür. Altı payeden ikisi giriş tarafında duvarların hemen önündedir (42). İki paye arasındaki geniş kemer ikiye bölünerek giriş kısmı ve mahfili oluşturur. Yanlardaki ve mihrap önündeki payeler duvar payesi şeklindedir. Birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır (R-19). Caminin kubbe kasnağında on penceresi vardır. Sağ ve solda cephe duvarlarına, alt ve üst olmak üzere mihrap duvarına ve son cemaat yerine açılmış bulunan pencerelerden dolayı caminin içi ferah ve aydınlıktır (R-20).

Asıl giriş kapısının üzerinde içerde bir müezzin mahfili vardır. Onun üzerindeki kemerin altına tesadüf eden duvar yüzeyinde bir yuvarlar pencere bulunmaktadır. Sol taraftaki kapı örülerek kapatılmıştır. Son cemaat yeri ince narin sütunlar üzerine sivri kemerlere dayanan beş kubbe ile örtülüdür. Minaresi tek şerefeli olup yontma taştan yapılmıştır. Caminin sağ tarafında bulunmaktadır (43).

---

(41) Aptullah Kuran-Mimar Sinan, Istanbul., 1986, s.288
(42) Metin Sözen-Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Istanbul., 1975, s.176
(43) Hafız Hüseyin Ayvansarayi-Hadikat-ül Cevami, Istanbul., 1281, Cilt I s.82

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Molla Çelebi Camii 1561 (Şekil 3)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SOKULLU MEHMET PAŞA CAMİİ

Yapan: Mimar Sinan
Yaptıran: Esmehan sultan adına Sokullu Mehmet Paşa
Yapılış Tarihi: 1571 (979 H)

Sokullu Mehmet Paşa Camii Selim II nin kızı, sadrazam sokullu Mehmet paşanın eşi Esmehan sultan tarafından yaptırılmıştır. Mimar Sinan'ın eseri olan cami 1571 (979 H) tarihinde yayılmıştır (44). 1923 yılında Mimar Kemalettin tarafından onarılmıştır. Cami Sultan Ahmet meydanının altında Kadırga'ya inen yolun üzerinde Bizans devrinin eserlerinden olan Aya Anastasia kilisesinin bulunduğu yerdedir.

Dış avlunun etrafı üç taraftan revaklarla çevrilmiş olup bunların arkasında üzerleri kubbeli medrese odaları yer almıştır. Revakları birbirine bağlayan kemerler Istanbul'da çok nadir görülen kaş kemer şeklindedir. Merdiven ile çıkılan girişin üzerindeki dershane ile yan girişlerdeki müezzin ve kayyum odaları bu avluya oldukça değişik bir hava vermektedir.

Caminin dış görünüşü kuvvetli bir etki yapmamakla birlikte, külliye olarak güzel bir görünüme sahiptir. Cami zemin kat, galeri, eksedralar ve kubbe olmak üzere dört kattır (R-21). Üç sıra tuğla bir sıra kesme taş olarak yapılmış olan üst kata karşı, alt kat yalnız kesme taştan olup bu iki kısım bir silme ile birbirinden ayrılmıştır. Dıştan dikdörtgen bir duvarla kapatılmış olan kubbe kemerinin önünü de bir silme çevreler. Bu kısımda üç tane pencere yer alır. Bunlardan ortadaki diğerlerinden daha yüksektir. Eksedraların yüksekliği ile kuzey mahfilleri örten kubbeler aynı yükseklikte olup sekizgen kuleler kubbe etrafında kütlevi etkiyi artırır.

Sokullu Cami plan şeması dikdörtgen şeklinde, enine açılan merkezi bir mekana sahiptir. Altı destekli camiler grubu içine giren yapının mihrap önündeki payeleri duvarın dışındaki destek payandaları ile, yanlarda yuvarlak duvar payeleriyle kubbe ağırlığının büyük bir kısmını taşımaktadır (45). Giriş kısmındaki iki paye ise Kuzey duvarının mekana doğru bir çıkıntı meydana getirmesinden oluşur. Altıgeni meydana getiren kemerler yanlara doğru birer eksedra ile genişletilmiştir (46). Kemerlerden kubbeye geçiş pandan-

---

*(44) Tahsin Öz-**Istanbul Camileri**, Istanbul., 1964, s.64.*
*(45) Ulya Vogt Göknil-**Turquie Ottomane**, Paris, 1965. s.102*
*(46) Ernst Diez-O. Aslanapa,**Türk Sanatı**, Istanbul., 1946, s.154*

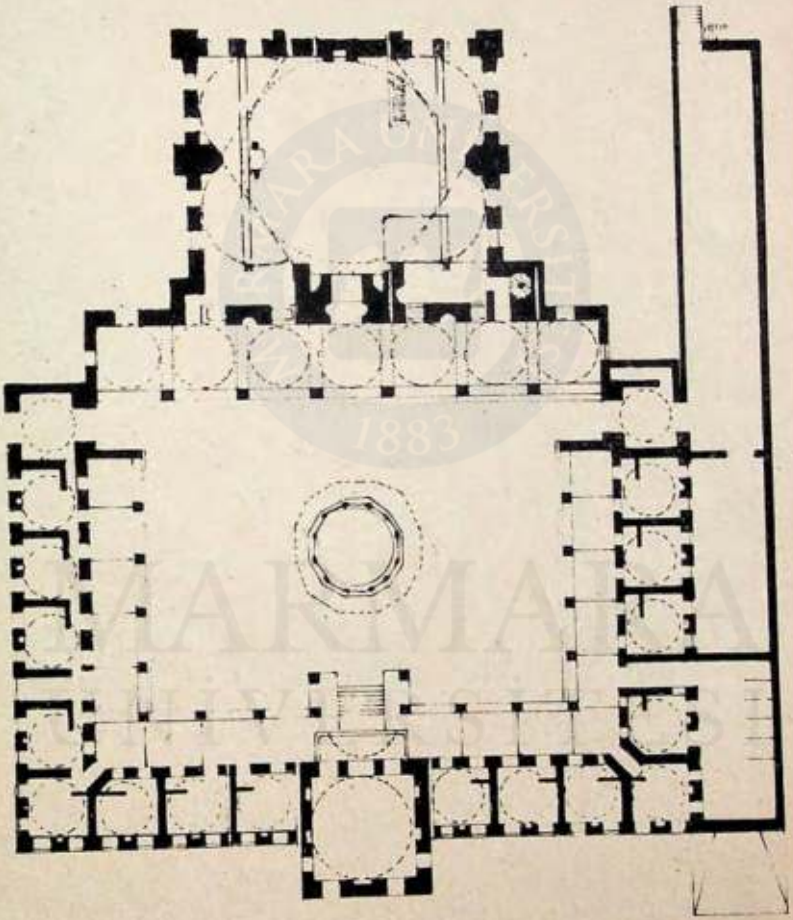
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tiflerle sağlanmıştır (R-22) Ana mekanın doğu ve batı yanlarında yer alan mahfillerin altları sütunlarla açılmıştır (R-23) ve iyice yanlara alınmıştır. Böylece orta mekanın bütünlüğünü bozacak hiç bir engel kalmamış olur. Mahfillerin kapı üzerine rastlayan kısmı ise geniş bir kemerle örtülü olup kuzey duvarı kemerlerinin dayandığı ayaklar kalın olarak yapılmıştır. Yan duvarların içe uzanan ayak çıkıntısı mahfillerle gizlenmiştir. Kuzey taraftaki duvarların meydana getirdiği alanların kubbelerine renkli camla süslenmiş yuvarlak pencereler açılmıştır.

Kapısı son cemaat yerine açılan minare kuzey duvarın sağ köşesindedir (R-24). Minare kapısının sol tarafındaki simetrisi mahfil kapılarıdır. Minare desteği ve kısımlar kuzey duvarından sola sağa çıkıntı yaparlar. Diagonal kemerleri birleştiren kubbe desteklerinin üzerindeki takviye kuleleri kubbeden yanlara taşan ağırlığı karşılamaktadır Kubbe desteklere oturduğu için yan duvarlar hafiflemiş, taşıyıcı işlevini kaybetmiştir. Bu yüzden zeminden itibaren çok sayıda pencere açılarak caminin içinde ferah ve aydınlık bir mekan sağlanmıştır.

1883
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sokullu Mehmet Paşa Camii 1571 (Şekil4)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ATİK VALİDE CAMİİ

Yapan Mimar Sinan
Yaptıran: Nurbanu Sultan
Yapılış Tarihi: 1583 (991 H)

Üsküdür'ın güney tarafında Toptaşı olarak bilinen yerde hakim bir noktada III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan adına yapılmış olan cami Mimar Sinan'ın eseri olup Üsküdar'dayapılmış iki valide camisinden birincisidir (47). Orta Valide Cami olarak da bilinmektedir. 1583 (991 H) tarihinde yapılan cami Sinan'ın bu tipte yaptığı en son eseridir. 1766 zelzelesinde sağ minaresi şerefeninin altına kadar, sol minaresi de tamamen yıkılmıştır.

Dış avlunun içinde yer alan camiye dıştan bakıldığında, büyük kubbe, ağırlık kuleciği, küçük kubbe ve eksedraların uyumlu bir şekilde birleşmiş olduğu, buna karşı yan kubbelerin yapının bütününe katılışının oransızlık yarattığı görülmektedir (R-25). İlk yapıldığı zaman tek kubbeli iken sonradan iki tarafına ikişer kubbe daha ilave edilmiştir. Orta kubbeden sonraki kısım ikinci bir basamak oluşturmakta, yan kubbeler ise bu basamağın uzatılmış bir duvarı şeklinde durmaktadır. Yarım kubbe ile örtülü mihrap kısmı ile eksedralar uyumlu bir şekilde birleştirilmiştir.

Altı destekli plan şemasına uygun olarak yapılmış olan bu caminin merkezi kubbesi ikisi serbest, dördü duvara gömülü altı payeye dayanan altıgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Giriş kısmının iki yanındaki masif duvarlar bu yönde kemer ayaklarının taşıyıcısıdır. Mihrap tarafına da dikdörtgen mihrap çıkıntısının köşelerine rastlayan iki duvar payesi konmuştur. Yanlardaki serbest iki payenin önlerine granit iki sütun konarak yarım yuvarlak kemerlerle payelere bağlanmıştır (R-26). Granit sütunlar koyu renkli olup stalaktitli başlıklıdır. Paye önündeki bu iki sütun kubbeden ve eksedralardan arta kalan bir ağırlığı karşılamak üzere konmuştur. Yapıda kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır (R-27) (48).

Altıgen ayak üzerine oturtulmuş olan kubbe altı köşeyi kareye tamamlayan altı eksedra (R-28) ile iki yanlara açılmış olup kubbeyi de desteklemektedir (R-29) Mihrap dışarı çıkıntısının üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. İç kısmı da kuzey yönde hünkar ve müezzin mahfili çıkıntı meydana getirmiş, bu kısım parmaklıklarla kapatılmıştır (R-30).

---

*(47) Tahsin Öz-**İstanbul Camileri**, İstanbul., 1964 s.73*
*(48) İbrahim Hakkı Konyalı-**Üsküdar Tarihi**, İstanbul., 1976, Cilt İ, s.146*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

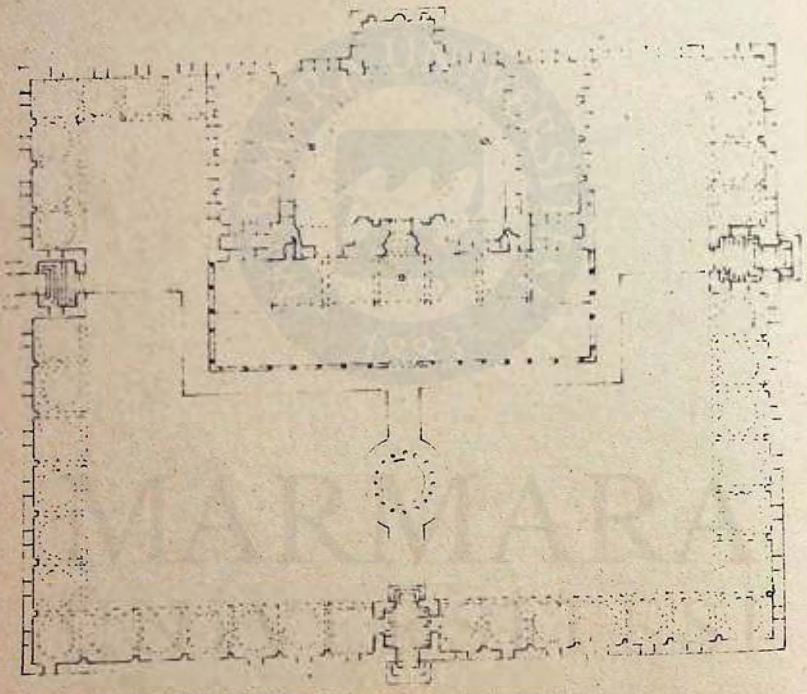
Atik Valide Camisi'nin yan mekanları Pir Ali tarafından eklenmiştir. Orta kısım ile yan mekanlar arasında yer alan minarelerin yerlerinin uygun olmayışı yan kısımların sonradan yapıldığı fikrini kuvvetlendirmektedir. Üstleri kubbelerle örtülü yan mekanlarda geçişler pandantiflerle sağlanmıştır. Küçük kubbeleri kuzey ve güney duvarlarına gizlenmiş olan payeler taşımaktadır (R-31). Yan mekanların yapımından önce, yan duvarlara bağlı olan iki paye bu gün serbesttir. Yan mekanlar yapılırken yan duvarlar yıkılmış ve bu iki payede serbest kalmıştır. Mekanla orantılı olarak yükselen orta kubbenin eteğinde yer alan onsekiz pencere ile caminin içi aydınlık bir görünüm kazanmakta, ayrıca eksedralarda yer alan dörder pencereden üçü dışarıya bakmaktadır (49).

Cami dört aşamada tamamlanmıştır. Önce ilk cami, Sonra yan nefler ve son cemaat yeri revakları inşa edilmiş, bunu yan neflerin kuzey duvarının ileri çıkarılması ve üzerinin ahşap tavanla örtülmesi izlemiş, en son olarak da Hünkar mahfili yapılmıştır. Caminin mihrabı mermerden, stalaktitli tezyinatlıdır (R-32). Mihrabın üzerinde üç tane pencere yer alır. Üzerinde çok ince bir işçiliğin göze çarptığı mimberin ortasında iki madalyonlu korkuluk levhaları şebekeler halindedir. Son cemaat yeri geniş yayvan bir saçak altında demir parmaklıklarla çevrili olup, saçağı baklavalı başlıklar taşıyan onsekiz mermer sütun ve dört direk taşımaktadır. Son cemaat yeri sivri kemerlerle birbirine bağlanmış stalaktitli altı mermer sütunun taşıdığı beş kubbe ile örtülüdür. Orta bölüm çapraz tonuzlu ve daha yüksektir. Atik Valide Camisi'nin son cemaat yeri birinci revağın genişliği ancak orta kubbeye tekabül eder. İkinci revak sütunları ise sonradan ilave olan kuzey duvarı içinde kalmıştır. Birer şerefeli iki minaresi ve avlusunda güzel bir şadırvanı vardır. Mermerden oyma şebekeli bu şadırvan bu gün harap durumdadır. Pencere kapakları sedef kakma tezyinat ve yazılarla süslüdür (50).

---

(49) G. Goodwin-A. History of Ottoman Architecture, London, 1971, s. 246
(50) Celal Esat Arseven-Türk Sanatı Tarihi, Istanbul., 1926, Cilt I, s.392

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Atik Valide Camii 1583 (Şekil 5)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

CERRAHPAŞA CAMİİ

Yapan: Mimar Davut Ağa
Yaptıran: Belli değil
Yapılış tarihi: 1593 (1002 H)

Sinan'ın öğrencisi mimar Davut ağa tarafından 1593 tarihinde Cerrahpaşa semtinde hakim bir noktada yapılmış olan bu cami 1894 zelzelesinden büyük hasar görmüştür.

Cerrahpaşa Camisi'nin etrafı avlu ile çevrili olup cami bu avlunun güney tarafında yer almaktadır. Doğu ve batı cepheleri çok hareketli olan yapının yan duvarları parçalanarak dışarı doğru çıkıntı yapan payandalarla kuvvetlendirilmiştir. Doğu batı duvarları ile ana mekanın üzerinde bir saçak frizi dolaşmakta, doğu ve batı duvarlarının alt sırasında altı pencere ve birer kapı yer almaktadır. Pencerelerin üzerlerinde birer yalancı kemer, mermer söveli demirden yapılmış, kare bölümlere ayrılmış ve şebekelerle kapatılmıştır. Aynı şekilde yan kapılar da mermerdendir. Batı yöndeki kapı daha zengin bir görünüşe sahiptir. Kapı sövelerinin köşelerindeki yarım sütuncukları ile kapı mermeri üzerinde mermerden bir friz görülmektedir. Doğu taraftaki kapısı ise beyaz mermerden yay şeklinde bir kemerle biter. Ana mekandaki ikinci sıra pencereler alt sıradakilerle aynı şekilde ve tam onların üstlerine gelecek şekilde yapılmıştır (51)

Ana mekanı dikdörtgen bir plan gösteren Cerrahpaşa Camisi altı destekli camilerdendir. Mihrap duvarı önündeki iki paye duvara bağlı diğer dört paye tamamen serbest olarak yapılmıştır (R-34). Payeler birbirine sivri kemerlerle bağlanarak merkezi kubbenin üzerine oturduğu altıgen kasnağı meydana getirir. Ana mekan yanlara doğru ikişer eksedra ile genişletilmiş, yüksek eksedra kasnağı üzerine altışar pencere açılmıştır (R-35). Eksedralarda geçişler pandantiflerle bağlanırken (R-36), merkezi kubbenin kuzey tarafında geçiş stalaktitli pandantiflerle (R-37), güneyde ise üç dilimli trompla sağlanmıştır. Sütun başlıkları stalaktitlidir. Kıble tarafında dikdörtgen bir çıkıntı yapan mihrabın üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. Caminin üç tarafı stalaktit başlık taşıyan ve klasik devir özelliği gösteren granit sütunlara dayanır. Sivri taş kemerlerin taşıdığı mermer mahfil ile çevrilidir (R-38). Bütün mahfilde korkuluk levhaları bulunmakta, mahfil kuzey tarafında konsollarla dışarı doğru çıkıntı yapmaktadır. Giriş tarafında boşlukları doldurmak üzere ikişerden dört küçük kubbe eklenmiştir.

(51) Celal Esat Arseven-*Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul., 1926, Cilt I, s.394 (R-33).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Caminin ağırlığının altı ayağa yüklenmesi nedeniyle, yan duvarların ve ana duvarların ağırlığı hafiflemiş olduğundan bol sayıda açılan pencerelerle caminin içi aydınlanmış ferah bir mekan görüntüsü kazanmıştır. Tam yarım küre şeklinde, üstten basık olan kubbenin kasnağında onsekiz pencere bulunmaktadır. sekiz sütunlu yedi bölümlü son cemaat yeri bu gün yıkılmıştır. Sadece sütunları ayakta durmaktadır. Esas girişi toprak seviyesinde olan caminin sütunları kare bir kaide üzerinde yukarı doğru daralan silindirik gövdelidir. Giriştekiler granitten, diğerleri mermerden olan sütunların başlıkları zengin stalaktitli, klasik üslup özelliği gösterir. Caminin doğu ve batı yanlarında ikişer pencere aralarında mihrap nişi bulunmaktadır. Birinci sıradaki pencere söveleri mermerdendir. Silme içinde içi mermer dolgulu sivri yalancı kemer görülmektedir. Son cemaat yeri ikinci sıra pencereleri de mermer söveli olup alt sıradaki kapı ve pencerelerin tam üstüne rastlamakta, içi mermer dolgulu sivri yalancı kemerlerle bitmektedir. Kare bir kaideye oturan minare son cemaat yeri çıkıntısı hizasındadır (R-39).

Portal dışarı doğru hafif bir çıkıntı yapan, üst kısma doğru kademeli olarak basamak şeklinde daralan derin bir niş şeklindedir. Portal nişinin köşelerine keskinliği yumuşatmak için pembe mermerden ince sütunlar yapılmıştır. Esas portalin iki yanında kademeli olarak daralan pabuç çıkarma nişleri vardır. Portal kemerinin köşelerinde daire içerisinde iki kitabe yer alır. Portalin girişi sağlayan kapısında beyaz mermer palmet geçmelerle yay bir kemer yer almakta, altın yaldızlı kitabe de bu kemerin üzerinde iki sıra halinde bulunmakta, portal nişinin içi zengin stalaktitli mukarnaslarla bitmektedir.

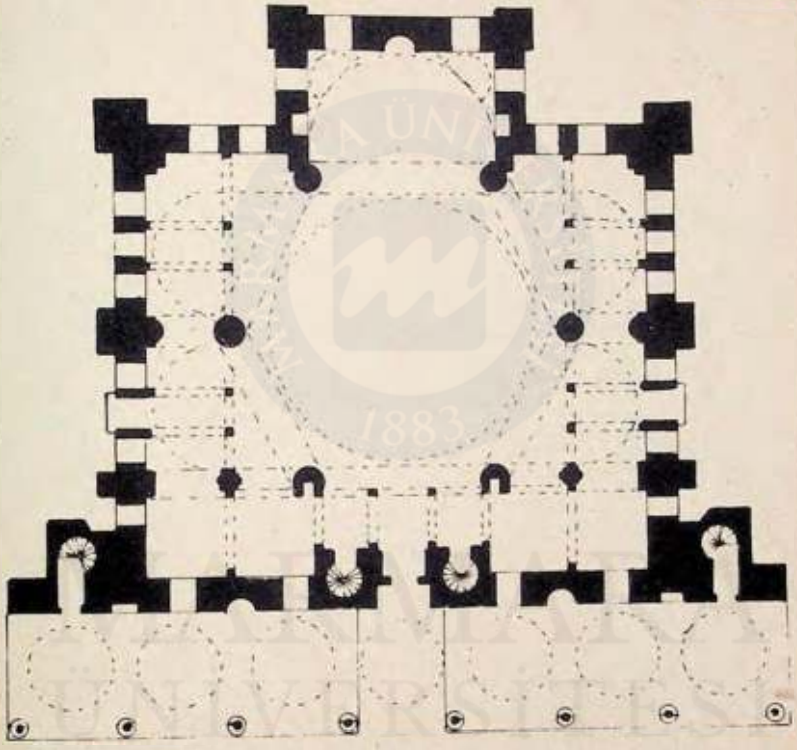
Mihrap nişi altı kenarlı, stalaktitli, mukarnaslarla kademeli olarak daralmaktadır. Mihrap nişinin üzeri altın yaldız, rumi, palmet ve kıvrık dallarla bezenmiş üçgen alınlıkla sona erer(52).

Mimber güneybatı payesine bitişik, taştan klasik Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerinden birisidir. Rumi ve kıvrık dallarla bezenmiştir. Mimbere giriş beyaz mermerden olup üzerinde kemer kitabesi yer alır. Minarenin kürsü kısmı kareden altıgene üçgen satıhlarla geçmekte, silindirik bir kordonla sona ermektedir. Şerefesi mermer korkuluklarla çevrili olan minarenin gövdesi şerefeden sonra incelerek konik bir şekil alır(R-40).

---

(52) Halil Edhem-Camilerimiz, Istanbul., 1932, s.80

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cerrahpaşa Camii 1594 (Şekil 6)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

HEKİMOĞLU ALİ PAŞA CAMİİ

Yapan: Çuhadar Ömer ile Hacı Mustafa
Yaptıran: Hekimoğlu Ali Paşa
Yapılış Tarihi: 1734-1735

Altı mermer civarında Atla taşı denilen yerde inşa edilen Hekimoğlu Ali Paşa Cami 1734-35 tarihlidir. Hekimoğlu Ali Paşa tarafından yaptırılmış olan caminin kuzeyinden Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi, güneyinden Koca Mustafa Paşa Caddesi geçer. Doğuda Konstantin surlarına bakar (R-41).

Mimar Çuhadar Ömer ile Hacı Mustafa' tarafından altı destekli plan şemasına uygun olarak yapılmış (53). Cerrahpaşa camisinin bir tekrarı ve klasik osmanlı mimarisinin son örneklerinden birisidir. Kubbeyi taşıyan altı payeden ikisi mihrap duvarına bağlı duvar payesi şeklinde, yanlardaki ve giriştekiler ise serbest paye şeklindedir. Payeler oniki köşeli olup mermerden ve mukarnaslı başlıklar taşırlar (R-42). Başlıkların üst kısımlarına daire kesitli demir gergiler konmuştur. Altıgen kemerden kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmış (R-43) Kemerlerin ortasında yazı, kenarlarında rozet kalem işi yaprak tomurcuk motifleri yapılmıştır (R-44). Kubbede yer alan yirmidört pencerede yazı kuşağının üstünde akant ve kıvrık yaprak motifleri bulunur. Mihrap ve kıble tarafına birer pencere ile açılan, mimber tarafındaki payeye bitişik olan kısımda demirden ve yuvarlak kemerli bir kapı ve çilehane olarak bilinen iki hücre daha vardır. Yan payelerin cami tarafında birer kürsüsü bulunur.

Hekimoğlu AliPaşa Camisinin cephesi kufeki taşından yapılmış, batı tarafı üç paye ile bölünmüştür. Caminin kapılarından biri bu cepheye açılır. Cümle kapısının mermerleri yaldızlı ve boyalıdır (54). Cephe duvarı üzerinde üç sıra halinde pencereler yer alır. Üzerinde dilimli kuleler bulunan payeler, kubbenin açılma gücüne karşılık cepheye yerleştirilmiştir. Orta payenin ağırlığını karşılayan ağırlık kulesi diğer ağırlık kulelerinden daha yüksektir. Kubbenin etrafına dilimli altı ağırlık kulesi yerleştirilmiştir. Bunlar birer kemer ile kubbeyi destekler. Pencerelere, ağırlık kulelerinin aralarına dörder tane olmak üzere yerleştirilmiş, Pencerelerden birine kapı işlevi verilerek üstü yuvarlak kemerle, içi de rumi motiflerle bezenmiştir Kapının taç kısmında iki tarafında yarım palmet,

---

(53) H. Rahmi Saruhan-Abidelerimiz, Istanbul., 1954, s.201
(54) Tahsin Öz-Istanbul Camileri, Istanbul., 1964, s.99

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ortada büyük lotus motifli mukarnas dizileri yer alır. Kapı hizasındaki pencereler mermer söveli olup aralarında alçı pencereler vardır. Paye aralarında üçer percere ve her kademede bir pencere yer alır. Üst sıradakiler sivri kemerli, alt iki sıradakiler ise mermer sövelidir.

XIX. yüzyılda gördüğü onarımla özgün şeklini kaybetmiş olan minare batı cephesinde, kürsü kısmı ise son cemaat yerine bitişik olarak yapılmıştır (R-45). Gövdesi köşelidir. Helezoni bir merdivenle çıkılan şerefenin tabanına yakın bir silme vardır. Şerefenenin çıkıntısını meydana getiren bilezikten sonra korkuluk kısmı gelir. Merdivenleri üzerinde de aydınlık pencereleri bulunur.

Hekimoğlu Ali Paşa Camisi'nin doğu cephesi batı cephesine benzer. Aradaki tek fark batıdaki minarenin yerinde doğuda kurşunluk kısmının çıkışının bulunmasıdır. Cami ile aynı zamanda yapılan doğu ve batı kapıları ahşaptan olup birbirinden farklı özellik gösterir. Son cemaat yeri beş bölümlü, altı granit sütuna dayanır. Ortadaki çapraz tonozla yanlarda ikişer kubbe ile örtülüdür (R-46). Sahanlığa mermer döşeli alçak bir merdivenle çıkılır. İki yanda zeminleri kare tuğla ile kaplı şekiller bulunur. Son cemaat yerinin iki yanında yer alan mukarnaslı mihrap nişlerinin iki yanında iki pencere ve üzerlerinde de birer boşaltma kemeri vardır. Bunlar klasik devir şebekeleri taşırlar. Kaideleri değişik örnekler gösteren granit sütunların üstleri yontularak başlıklara uydurulmuştur. Merdivenin iki yanında ortadakiler mermer kaideli ve bilezikli, köşedekiler ise kaidesizdir. Orta kısımlar şişkin sütunların başlıkları sade ve tezyinatsızdır. Son cemaat yerinin orta bölümünü örten tonoz kare bir kaideye, kubbeler ise pandantiflere oturur. İçten yuvarlak dıştan sekizgen bir tanbur ile geçilen kubbelerin üzerleri kurşun kaplıdır.

Kıble duvarına iç ve dıştan konan payelerle mihrap nişi duvarları köşedeki payelere destek olur. İçerdeki payelerin sertliklerini gidermek için önlerine birer sütun konmuş, arkalarına da üzerleri yuvarlar kubbeli ağırlık kuleleri yerleştirilmiştir. Dıştaki payelerin önünde ise dilimli mermer söveli pencereler bulunur.

Mermerden olan mihrabın nişi altı köşeli olup nişin üzerinde yedi sıra mukarnas dizisi ve dizinin yanlarındaki üçgen kısımlarda barok üslupta kıvrık dal dekorları,sülüs yazı ile yazılmış kitabe görülür (55). Mihrap nişinin altta ve üstte birer kum saati ile dışında

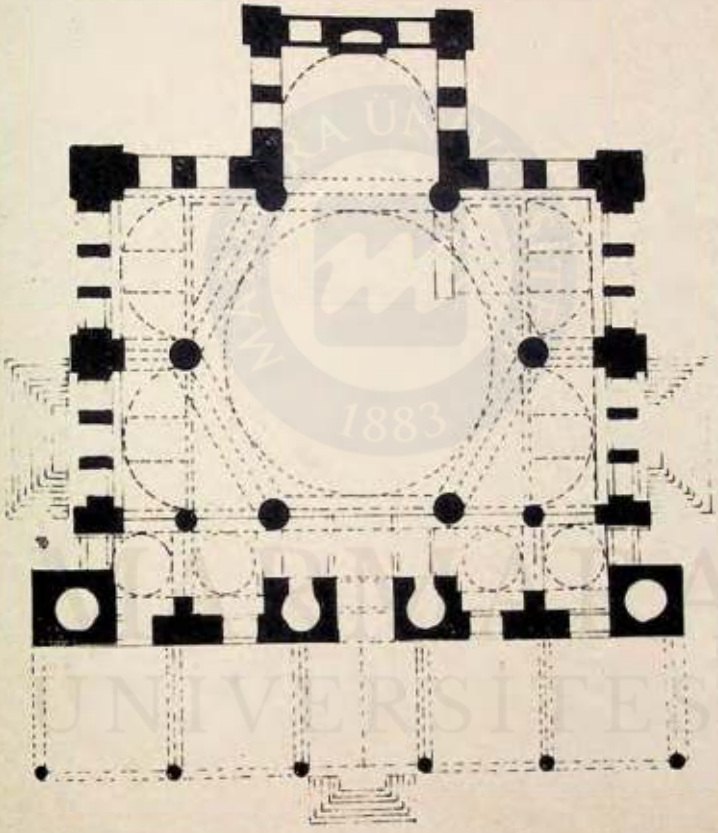
(55) *İlhan Hattatoğlu-İstanbul'da Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi, Basılmamış lisans tezi, No.154, İ.Ü.Ed.Fak. 1967, s.17*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

zigzag desenli süs sütuncukları bulunur. Mihrap çıkıntısının solunda Hünkar mahfili olarak bilinen çok güzel bir cumba vardır. Kapısı yekpare mermerden söveli olan mimber mermer bir kaideye oturtulmuştur. Caminin üç tarafını galeriler çevreler. Galerilerin sivri kemerleri mukarnas başlıklı sütunlar üzerine oturur (R-47). Kubbeye geçiş bu kısımlarda mukarnaslarla sağlanmaktadır (R-48).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hekimoğlu Ali Paşa Camii 1735 (Şekil 7)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SEKİZ DESTEKLİ CAMİLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Mimar Sinan'ın sürekli yenilik arayışları yanında Avrupa Barok sanatının da etkisi ile Osmanlı cami mekanında görülen boyuna gelişme ve yükselme isteği sekiz paye şemasında şekil bulmuştur. Klasik Osmanlı devri boyunca enine gelişen mekan, yan nef konstrüksüyonunun daha önceki yapılarda görüldüğü gibi aynı şekilde geride kullanılması boyuna mekanın oluşmasına yardımcı olmuştur.

Bir dairenin eşit kenarlı sekizgene bölünerek köşelere payelerin konulması ve aralarının kemerlerle bağlanmasından oluşan sekizgen bir sistemin kare ya da dikdörtgen içine yerleştirilmesiyle meydana gelmektedir. Sekiz payeye dayanan bu sekizgenin üstü büyük tek bir kubbe ile örtülmekte, dört yanda yarım kubbe ve eksedralarla mekan genişletilmektedir. Sekiz payeli yapılar tektonik kompozisyon endişesi ile meydana getirilmiş olup, tamamen yeni bir mekan yapısı olarak değerlendirilmektedir. İslam sanatı için önemli olan konstrüksiyon gösterme özelliği, kemerlerin plastik belirtilmeleri ve mekanın ortasında serbest olarak duran payelerle kendisini göstermektedir. Payelerin bu şekilde ortada serbest olarak durması izleyicilerin görüşünü çeşitli yönlerde kapamaktadır. Önemle belirtilmesi gereken bir nokta da binanın ağır mekan etkisinden kurtarılıp, hafifletilmiş olması, dinamizm kazanmasıdır. Ayrıca kubbenin yükünü sekiz ayak taşıdığı için duvarlara binen yük azalmış olup, çok sayıda pencere açılarak aydınlık, ferah bir mekan sağlanmıştır.

Osmanlı mimarisinin hemen her döneminde olduğu gibi klasik devrin son safhasını oluşturan sekiz destekli yapılarda da, mimarlar iç mekan kadar camilerin dış görünüşlerine de önem vermişlerdir. Çevremize şöyle bir baktığımız zaman, Istanbul'un bu gün hayranlık uyandıran yanlarından birisinin de çeşitli semtlerde yer alan büyük camilerin dış görünüşlerinden kaynaklandığını fark ederiz.

Büyük camilerde paye sistemi geniş bir kubbe açıklığını taşımakta olup, bu açıklığı karşılayan duvarların kemerlerle birbirine bağlanmış olması, dışta sferik örtü çevresinin piramidal takviye sistemi kubbe ağırlığını kademe kademe hafifleterek dış duvarlara dağıtıp, dış görünüşün ana hatlarını sağlamaktadır. İç yapıya bir bütün etkisi veren Sinan dış yapıda da gelişmiş toplu bir etkiye ulaşmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ana kubbeyi dört yarım kubbenin desteklediği yapılarda payeler ağır oturaklı bir etki uyandırırken, sekiz payeli yapılarda kubbe ağırlığı dört yerine sekiz eşit parçaya dağıldığı için payeler incelerek daha zarif bir görünüm kazanmıştır. Sekiz destekli yapılarda kullanılan payeler genellikle yuvarlak veya poligon planlıdır. Dört destekli yapılarda olduğu gibi sekiz desteklilerde de payelerin yükseklikleri değişiktir.

Sekiz destekli yapıların ilk örneklerinde payelerden dördü duvarlara gömülü, diğer dördü serbest olarak durmaktadır. Daha sonra ki örneklerde ise, bütün payeler serbest olarak ortaya çıkmaktadır. Plan şeması icabı duvarlara bitişik olarak bulunsa ya da duvara dörtte üç temas etmiş olsa da plastik olarak tüm yapılarda belirtilmiştir.

Sekiz destekli yapılarda örtü organları olarak kubbeden sonra en önemli yeri eksedralar almaktadır. Bu tür yapılarda eksedralara sivri kemerler şekil vermiştir. Esasen Osmanlı yapı sanatında sivri kemer inşai formlar için yaygın olarak kullanılmaktadır. Osmanlı sekiz destekli yapıların ilk aşamasında eksedralar kubbenin çevresine çizilen teğet karenin diagonal hatları üzerine kullanılmıştır. İkinci aşama mihrap eksedrasının eklenmesi ile gelişir. Son aşamada ise esas eksen üzerindeki iki yan eksedra ile giriş kısmı üzerine yerleştirilen eksedra ile şekillenmiştir. Diagonal hatlarda kullanılan eksedraların orta kubbe karesinin köşelerinden dışarı taşımak zorunluluğu vardır. Bu bakımdan esas eksen üzerinde kullanılan eksedralardan daha küçük ve birbirine eşit büyüklüktedirler. Eksedra kemerlerinin açıklıkları da birbirine eşit uzunluktadır.

Diagonal ve esas eksen üzerindeki eksedraların sekiz destekli şemada oturma şekilleri de birbirinden farklıdır. Diagonal eksendekiler kesişen iki duvar köşesine veya iki kemer köşesine oturduğu için derinlikleri esas eksen üzerindeki eksedralardan daha azdır. Mihrap eksedrası ise dışarı doğru çıkıntı meydana getirdiği için duvarlara oturmaktadır. Duvar ile bağlantısı ise mugarnat veya pandantiflerle ya da tromplarla sağlanmaktadır. Giriş tarafındakiler ise payelerin duvarlarla birleşmesi halinde duvarlara, serbest oldukları zaman ise kemerlere oturmaktadır.

Osmanlı yapı sanatında sekiz destekli yapı şemasının mihrabı yarım kubbe ile örtülerek, büyük bir niş içine alındığını görüyoruz. Sinan bu uygulama ile camide kullandığı mihrap eksedrası ile hem kubbenin açılma kuvvetine destek olmakta, hem de mekan formunu zenginleştirmektedir. Osmanlı cami mekanı mihrap eksedrası ile boyuna bir hareket de kazanmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sekizgen şemanın etrafı "U" şeklinde galeri olarak düzenlenmiş olup, bu galeri mihrap tarafında iç tarafa dönerek, iki yan payelerin hizasına kadar uzanmaktadır. Sekiz destekli yapılarda mahfillerin durumu da değişik şekillerde çözümlenmiştir. Çok sayıda taşıyıcı sütun gerektiren mahfilin orta mekan içine sokulması halinde, mekan etkisini bozduğundan, Sinan mahfilleri yan nefler içine almıştır. böylece orta mekanın etkisini azaltmaktan korumaktadır. İlk sekiz destek şemasının uygulandığı Rüstem Paşa Camisi'nde çıkarılacak yan neflerin içine dış duvarlar arasına yerleştirilen ikişer sivri kemerin bağladığı ince sütunlar mahfilleri taşımaktadır.

Sekizgen şemanın en gelişmiş örneği olan Edirne Selimiye'de ise yan nefler olmadığından iki yan cephedeki arkadın üst katı mekanın içine galeri olarak açılmış olup taşıyıcı sütunlara da gerek kalmadan bu sorun halledilmiştir.

Sekiz destekli yapıların cephe düzenlemesine baktığımız zaman hepsinde belli bir olgunluk görülmektedir. Bu yalnız destek şemasının yarattığı bir sonuç değildir. Sinan'ın genel sanat zevkinin ve anlayışının da bunda payı büyüktür. Zengin cephe düzenlemeleri içinde sık pencereler, renkli taş mozaik pencere alınlıkları, kemerlerde kullanılan renkli taşlar ve sütunlar görülmektedir. Büyük Osmanlı camilerinde mütavazi cephe mihrabının yer aldığı güney cephesidir. Mihrap yarım kubbesi ve eksedrasından sonra düz bırakılan bu cephe ağır pil payelerle desteklenmek zorundadır. Bu cepheler, önüne türbe yapılarak ya da ağaçla gizlenmeye çalışılmıştır.

Yan cephelere açılan büyük pencelerle mekanın içine bol ışık sağlanmakta, renkli camlı alçı pencereler kullanılmaktadır. Sekiz destekli camilerde pencereler dört kademe olarak düzenlenmektedir. Zemin kat pencereleri, galeri pencereleri, eksedra pencereleri ve tambur pencereleri olarak gruplandırılmaktadır. Zemin kat pencereleri galerinin altında, gerektiğinde kapatılabilen ahşap kepenkli pencerelerdir. Galerilerdeki pencereler, genellikle iki kat olarak düzenlenmektedir. Kemersiz ve ahşap kepenklidir. Üst sıradakiler ise değişik şekilli ve sivri kemerlidir. Eksedra yarım kubbelerine açılan pencereler bazen sivri, bazen de yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır. Tanbur pencereleri kubbenin yuvarlak şekline uyularak yuvarlak kemerler içinde yer almaktadır.

Sekiz destekli plan şeması Sinan'ın Osmanlı mekan sanatı içinde yarattığı çok önemli ve genel mimari estetiğine uygun mükemmel bir şemadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ANADOLU'DAKİ SEKİZ DESTEKLİ CAMİLER

TİRE LEYSE ÇELEBİ CAMİİ 1500

Tire'nin ortasında eski hayvan pazarı olarak bilinen Yeni Mahallede bulunan bu cami Leysezade Pîr Ahmet Çelebi tarafından 1500 yılında inşa edilmiştir. Yeni caminin yapımından artan malzemelerin değerlendirilmesi için "Neyse bir cami yapalım" denmiş zamanla neyse "Leyse" olarak değişmiştir (56)

Sekizgen biçimli ana mekanın üstü kubbe ile örtülüdür. Kubbe yerden 4,60 metreden sonra başlamıştır. Camide esas mekandan kubbeye geçiş üçgen dilimli bir kuşak ile sağlanmıştır. Portalle mihrap aynı eksen üzerinde bulunmakta, sekizgenin bu eksene dik olan yöndeki köşelerinde doğuda 0,50 m. derinlikte bir niş, batıda kapatılmış bir pencere bulunmaktadır. Sekizgenin diğer dört köşesinden üçünde nişler içinde pencereler açılmış, bu pencerelerin üstlerinde yuvarlak kıvrımlı dilimli kemerler yer almıştır. Kıble duvarında dıştaki sivri kemerli dikdörtgen niş bir girinti içine alınmış, kemerle niş arasındaki yüzeye tuğla süslemeler yapılmıştır (57)

Caminin giriş kısmında son cemaat yeri dikdörtgen şeklinde olup üstü eğimli bir çatı ile örtülmüştür. Girişte, sağ tarafına minare merdiveni yerleştirilmiştir. Mihrabı beş köşeli bir çerçeve içine alınmış, mukarnas bezemelerle zenginleştirilmiş, caminin asıl mekanın döşemeleri altıgen şekilli tuğlalarla kaplanmıştır. Bu gün bu altıgen şekilli döşemenin bazı parçaları sağlam olarak kalmıştır. Mimberi taş bir merdivenden ibarettir. Yapıda taş ve tuğla birlikte kullanılmış, iki sıra taş, iki sıra tuğlanın tekrarı ile şekillendirilmiştir.

Minare son cemaat yerinin çatı düzleminde kısa ve sekizgen bir küple başlar ve üçgen bir kısımla gövdeye geçerek yükselir.

---

(56) İnci Aslanoğlu - Tire'de Camiler ve Üç Mescit, Ankara, 1978, O.D.T.Ü. Mim. Fak. yay., s. 16

(57) Afife Batur "Osmanlı Camilerinde almaşık Duvar Üzerine", Anadolu Sanatı Araştırmaları II, İst., 1970, s. 227

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DİYARBAKIR SAFA veya İPARLI CAMİİ

XV. Yüzyıl ortalarına tarihlenen bu cami de Nebi Cami gibi bir Akkoyunlu devri eseridir. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Şah İsmail'in dedesi Şeyh İbrahim Safi'nin oğlu şeyh Cüneyt'in isteği üzerine Uzun Hasan tarafından yaptırılmıştır. Şeyhe hürmet amacıyla Cami-üs Safi adı verilmiş, daha sonra Cami-üs Safa olarak değişikliğe uğramıştır (58) Giriş kapısı üzerindeki kitabeden 1531 (938 H) tarihinde Diyarbakırlı Abdurrahmanoğlu Hacı Hüseyin tarafından onarılmış olduğu anlaşılmaktadır. Caminin mimarı belli olmamakla birlikte Onarımın Üstad Ahmet-el-Amîdî tarafından yapıldığı yine aynı kitabede yazılıdır.

Cami gerek plan şeması, gerek çini ve taş süslemeleri bakımından doruk noktasına ulaştırılan sekiz destekli plan şemasının ilk örneklerindendir. Oldukça erken bir döneme ait olan bu yapıyı Mimar Sinan'ın görmüş olabileceği düşüncesi yapının önemini bir kat daha artırmaktadır.

Ana kapıdan girildiğinde orta mekanın sekiz ayağa oturan bir ana kubbe ile örtülmüş olduğu görülür. Kubbe dıştan yüksek bir kasnak üzerine oturtulmuş ve konik bir çatıyla örtülmüştür. Orta kubbeyi dördü serbest, dördü duvara bağlı olan sekiz kare ayak taşımaktadır. Orta mekan yanlara doğru ikişer küçük kubbe ile, küçük kubbeler arasında beşik tonuzlu geniş bir kemerle genişletilmiştir. Yan mekanların kubbelerinde geçişler pandantiflerle sağlanmaktadır (60)

Caminin önünde dört sütuna dayanan beş kubbeli bir son cemaat yeri bulunur. Son cemaat yeri kubbeleri dışardan gizlenmiş, doğu ve batı kısımları da duvarlarla kapatılmıştır. Bu duvarlar üzerine altta büyük, üstte küçük olmak üzere ikişer pencere açılmıştır.

Son cemaat yerinin dış yüzünde her kemerin arasına çeşitli şekillerde madalyonlar yerleştirilmiştir. Bu kısımda siyah ve beyaz taş dizileri kesilmekte, sadece siyah taş dizisi hakim olmaktadır. Caminin sağındaki minare kaideden başlayarak kûfi, nesih yazılarla, değişik desenli taş süslemelerle bezenmiştir. Tek şerefeli silindirik gövdeli bir minaredir. Cami mimari önemi yanında duvarlarını kaplayan çinileri ile de ilgi çekicidir.

---

(58) Ş.Beysanoğlu - Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri, İst., 1963, s. 128

(60) Metin Sözen - Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İst., 1971, s. 48-50

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

EDİRNE SELİMİYE CAMİİ 1575

1569 - 1575 yılları arasında tamamlanan Selimiye Cami, Mimar Sinan'ın ustalık eserlerinin en mükemmelidir. Türk mimarisinin o zamana kadar ortaya koyduğu yeniliklerin birleşip bütünleştiği bir yapıdır. Sinan bu camide bütün mekanı tek büyük bir kubbe ile örtmek suretiyle Üç Şerefeli ile başlayan mekan-örtü sorununu en iyi şekilde çözümlemiştir. Ana mekan içine bir sekizgen çizilmiş ve bunun köşelerine birer pilpaye konarak araları kemerlerle bağlanarak oluşturulan sekizgen bir kaide üzerine 31,50 m. çapında büyük bir kubbe oturtulmuştur. Kubbenin ve kemerlerin dışarı doğru açılma kuvveti pilpayelerin arkasına yapılan duvarlarla, pilpayeler arasına atılan kemerlerle karşılanmıştır. Kıble ve giriş yönünde köşelere gelen kemerler de arkalarındaki yarım kubbelerle desteklenmiştir. Kubbeyi taşıyan pilpayeler ince ve narin bir görünüme sahiptir. Payeler arasındaki kemerler pencere sıraları ile doldurulmuştur (61)

Camiye uzaktan bakıldığında önce dört minaresi göze çarpar. Yapıya yaklaşıldıkça uyumlu kubbesi ve kademeler halinde yükselen yapının bütünü görülür. Caminin dış avlusu etrafında Darüs Sübyan, Darulkurâ, Darül Hadis ve medrese gibi binalarla bir külliye oluşturmaktadır.

Selimiye'nin minareleri kubbeye çok yakın olarak binanın dört köşesinde yer almaktadır. Klasik Osmanlı mimarisinin en üstün eseri olan bu yapı iç süslemeleri bakımından da çok zengindir. Yekpare taş mimber işçiliğinin inceliği ve güzelliği ile üstünlük sağlar. Mimberin arkası külahi ve alınlıkları çini bezeme ile kaplıdır. Mihrap duvarındaki çini panolar, sol köşede yer alan hünkar mahfili çinileri, kemerlerin içlerini süsleyen kalem işleri, kubbelerle tavanlarda görülen nakışlar eski Türk bezemelerinin en özgün örneklerini göstermektedir (62).

Caminin iç avlusu mermer döşemeli uzun diktörtgen şeklinde, etrafı revaklarla çevrilmiş olup ortasında mermerden güzel bir şadırvanı vardır (63).

---

*(61) Tahsin Öz - **Camilerimiz**, Ist., 1940 - s. 337*
*(62) Oktay Aslanapa - **Türk Sanatı**, Ist., 1984, s. 266*
*(63) Oktay Aslanapa - **Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri**, Ist., 1949, s. 35*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DİYARBAKIR MELEK AHMET PAŞA CAMİİ 1587 - 1591 (995-999H)

Şehrin batı tarafından Urfa kapısına yakın bir yerde Diyarbakırlı Melek Ahmet Paşa tarafından 1587-1591 (995-99H) yılları arasında yapılmıştır. Tuhfetü'l Mimarin'deki kayıtlara göre bu yapı da Mimar Sinan'ın eseridir (64).

Melek Ahmet Paşa Cami Planı bazı ufak ayrılıklarla birlikte Diyarbakır Şeyh Safa camisine benzer. Merkezi bir plan gösteren yapının orta mekanı büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbeyi taşıyan ayaklardan sağ ve sol tarafta bulunanlar iki yana doğru açılmaktadır. Orta mekanda kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbe oldukça yüksek bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kasnak kısmına dört sivri kemerli pencere açılmıştır. Yan mekanlar iki katlı bir görünüme sahiptir. İki yanda ikinci kat mahfil görevi yapmaktadır (65). Yan mekanların alt kısımları üçer çapraz tonozla, üst kısımları ise oval kubbemsi bir örtü ile kapatılmıştır. Alt kat tonozları orta mekana birer kemer şeklinde açılmaktadır

Yapının içinde duvarlar bir metreye kadar çinilerle kaplanmıştır. Ayrıca beş kenarlı mihrap nişi içinde hiç boş yer bırakılmadan zengin çini bezeme ile doldurulmuştur.

Melek Ahmet Paşa Camisinin son cemaat yeri yoktur. Yapı zeminden yüksekte olduğundan son cemaat yerine gerek görülmemiştir. Caminin altında depo ve eskiden dükkan olarak kullanılan mekanlar vardır. Bu yüzden camiye mihrap duvarındaki büyük bir portalden girilir. Caminin altındaki yola geçit veren bu kapı kuzey kısmındaki cepheleri beyaz ve siyah taşlar dizileri ile örülmüş, kubbe kasnağı da aynı şekilde döşenmiş (66), diğer duvarlar ise siyah taştan yapılmıştır. Caminin minaresi kuzeydeki merdivenli çıkışın sağ tarafında biraz önde bağımsız olarak yapılmıştır. Silindir gövdeli mukarnaslı tek şerefeli olan bu minare taş süslemesi bakımından ilgi çekicidir. Minareye yarıya kadar iki merdivenle çıkılır, yarıdan sonra birleşip tek merdiven olarak devam eder. Minarede mozaik çinili bir şerit kaideyi dolaşmaktadır.

---

(64) R.M.Meriç - Mimar Sinan Hayatı, Eseri, Ankara, 1965, s. 27
(65) Metin Sözen - Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İst., - 1971, s. 95
(66) Ş.Beysanoğlu - Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri, İst., 1963, s. 134

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İZMİR ŞADIRVAN CAMİİ 1637-38 (1046 H)

Çarşı içinde yapılmış olan bu eserin portali üzerinde bulunan kitabeye göre 1637-1638 (1046H) tarihinde Bıyıklıoğlu Mahmut tarafından yaptırılmıştır (67) İnşa kitabesi kaybolmuş olmasına karşın son cemaat yerine şimdiki doğudan çıkış yerinin karşısındaki pencere üstünde bir onarım kitabesi vardır. 1815 (1230H) tarihini gösteren bu kitabe yapılan onarımı anlatmaktadır. Cami Bıyıklıoğlu Camisi olarak da bilinir (68).

Caminin avlusu yoktur. Camiye giriş önceleri kuzeyden sağlanırken bu giriş kapatılarak, son cemaat yerinin hemen altından şimdiki giriş açılmıştır. Ayrıca batı tarafında camiye ve kütüphaneye açılan medivenli bir girişi daha vardır. Sekizgen plan şeması gösteren bu yapıda da orta mekan tromplu bir kubbe ile örtülmüştür. Ana mekanda 10 tane sütun bulunmaktadır. Bunlardan sekiz tanesi taşıyıcı görev yapmaktadır. Kemerlerle birbirine bağlanan sütunların başlıkları üzerinde altın yaldızla boyanmış yivler, sütunların paye şeklinde yükseldiği etkisini uyandırır. Kubbe kasnağında sekiz pencere vardır. Kemerlerin içine ikişer, tromplar da üçer pencere vardır. Mihrap geniş yuvarlak kemerli bir niş şeklinde, iki yanında kare kaideli iki süs sütuncuğu bulunmaktadır. Mimber mermerden ve onbir basamaklıdır. Yan mekanlarla ilk giriş mekanı çapraz tonozlarla örtülmüştür. Yan mekanlar iki katlı olarak düzenlenmiş, üst kısımların örtüsü bir kubbe ve bir çapraz tonoz olarak sıralanmıştır. Camiye dıştan bakıldığı zaman bir kademeleşme görülmektedir. İlk kat çarşı olarak düzenlenmiştir. burada ilk göze çarpan sekiz sütun üzerine bir kubbe ile örtülü olan şadırvandır (69). İkinci kat merdivenle çıkılan son cemaat yeridir. Camekanla çevrili olan bu kısım manastır tonozu ile örtülmüştür. Üçüncü kademede yan mekanların örtüsü yer almakta, dördüncü kademeyi ise yüksek bir kasnak üzerine oturan kubbe meydana getirmektedir. Trompları oluşturan çıkıntılar üzerine süs sütuncukları yerleştirilmiştir. Kubbe ve tromp çıkıntıları kurşunla kaplıdır.

Kesme taştan olan minaresi güneyde bulunur. Yüksek ve dikdörtgen bir kaide üzerine oturmaktadır. 1941 de Vakıflar tarafından onarılmıştır.

---

(67) Hakkı Gültekin e- İzmir Tarihi, İzmir, 1952, s. 56
(68) Evliya Çelebi - Seyehatname, Ist., 1935, Cilt IX, s. 93
(69) Vedat Sivri - "İzmir Camileri" Ege Ekspres Gazetesi, İzmir. 26.2.1960 s.4

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İZMİR ÇORAKKAPI CAMİİ 1746 (1159 H)

Basmane semtinde Gaziler mahallesinde bulunan bu yapı 1746-47 (1159 H) tarihinde yapılmıştır. Seksen yıl önce bir yangın geçirmiş aslına uygun olarak Bostanizadeler tarafından onarılmıştır (70). Beş kubbeli son cemaat yerindeki giriş kapısından orta mekana girilir. Son cemaat yeri camekanla çevrilmiş, doğu tarafı ise tahta bölmelerle odalar haline getirilmiştir. Ana mekana giriş üzerinde bir mükebbire (Mermer balkon) bulunmaktadır. Orta mekan tromplu bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe sekiz taşıyıcı ayak üzerine dayanmaktadır. Sekizgen kubbe kasnağının her kenarında bir pencere bulunur. Tromplarda ve trompların arasında kalan pencereler açılmıştır. Yan mekanlar üçer kubbe ile örtülmüş, bu kubbelerin üstü kurşun ile kaplanmıştır. Pencerelerin üst kısımları da kadınlar mahfili olarak düzenlenmiştir. Mihrap duvarında ikinci kattaki pencereler daire biçiminde ve vitraylarla süslüdür. Diğer pencereler yuvarlak kemerler içine alınmıştır. Mihrabı derin, beyaz fayansla kaplanmış bir niş şeklinde, iki yanında süs sütuncukları vardır. Basamaklı mimber mermerdendir. Caminin dışında küçük bir avlusu vardır. Minaresi kesme taştan olup 54 basamakla çıkılır, şerefeyi ise konsollar taşımaktadır.

(70) *Halil Gürkaya - "İzmir Camileri" Yeni Asır Gazetesi, İzmir, II.3.1965 s.4*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İSTANBUL'DAKİ SEKİZ DESTEKLİ CAMİLER

HADIM İBRAHİM PAŞA CAMİİ

Yapan: Mimar Sinan
Yaptıran: Hadım İbrahim Paşa
Yapılış Tarihi: 1551 (958 H)

Kanuni Sultan Süleyman zamanında, vezirlerinden Hadım İbrahim Paşa için Mimar Sinan tarafından 1551 tarihinde inşa edilmiştir. Silivrikapıda bulunan bu cami tek bir kubbe ile örtülü basit bir yapı olmasına rağmen, yeni bir sistemin uygulanmış olması bakımından ilgi çekicidir (R-49) (71).

Bu camide esas mekan, çapı 11,50 m olan bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin köşelerdeki geçişleri içten tromplarla sağlanmıştır (72). Kubbe ağırlığı sekiz duvar payesine dayanmaktadır. İbrahim Paşa camisi'nde kubbe yükü duvara verilmiş ve duvarın sekizgenin köşelerine bölünmüş gibi görünmektedir. Orta mekanın yan duvarlarındaki taşıyıcılar arasında kalan ve mekanın iki yana doğru gelişmesini sağlamak için yapılmış olan nişlerin üzeri duvarlara paralel tonozlarla örtülmüştür. Nişleri ayıran duvar parçaları doğrudan doğruya taşıyıcı ayak özelliğinde değildir. Onların görevi sadece ana duvarlara destek olmaktır. Bununla beraber ağırlığının sekiz noktaya eşit olarak dağıtıldığı bir sisteme geçişin ilk örneği olarak yorumlanabilir (73). Bu camide nişlerin genişliği, sekizgenin bir kenarının, diğer kenarların o kenara paralel izdüşümü oranı olarak belirlenmiştir. Kubbe yükü aslında duvarlara verilmiş ve duvarların yükü sekizgenin köşelerine bölünmüş gibidir. Daha sonra özünü taşıyıcı sistemin oluşturduğu mekan şemasının önemli ögeleri haline gelen galerilerin ilk örneği de İbrahim Paşa camisi'nde görülmektedir. Kuzey duvarı içine yerleştirilen galerilerden sağdaki öne uzatılarak müezzin mahfili haline getirilmiştir. Dıştan bakıldığında taşıyıcı sistemin esasının sekizgen olduğunu belirten hiç bir iz yoktur. Beden duvarları düz ve mafsalsızdır. Cami kütlesi basit bir prizmadır. Kubbe kasnağındaki payandaların yerleri ve sayıları da sekizgene bağımlı değildir.

---

(71)Metin Sözen-Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul., 1975, s.170
(72)Halil Edhem-Nos Mosquées de Istanboul, İstanbul., 1934, s.78
(73)Selçuk Batur-"Osmanlı Camilerinde Sekizgen Ayak Sisteminin Gelişimi" Anadolu Sanatı Araştırmaları, İ.T.Ü. Mim. Fak. 1968, s.139-142

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Caminin mekan düzeni esas duvarlar üzerinde açılan nişler ve payelerle zenginleştirilmiştir. kıble duvarında yer alan nişlerin derinliği az, buna karşılık sağ, sol ve giriş duvarlarındaki nişler daha derindir. bu yapıda bir yenilik de caminin içten enine genişlemesidir. Nişler arasında kalan duvarlar paye şeklindedir. Niş içindeki duvarlarda üst üste ikişer pencere bulunmakta ve her nişin üzeri sivri bir kemerle çevrelenmektedir. Köşelerde yer alan tromplarının altında stalaktitlerin bulunması yapıya ayrıca bir dekoratif zenginlik vermektedir. Caminin trompların üzerinde genişliği bir metreyi bulan bir galeri dolaşmaktadır. Bu galeriden sonra yer alan kubbe kasnağında sıralanan sivri kemerli onaltı pencere caminin içinin aydınlanmasına yardım eder (R-50).Kubbe basık bir yarım küre şeklindedir. Kıble tarafında derin olmayan nişler kaş kemerli birer mihrap şeklinde olup, kemer köşelerinde rozetler yer almaktadır (74) (R-51).

Silivrikapı caddesi boyunca İbrahim Paşa Külliyesini çeviren avlu duvarları içinde, tam ortadan güneye doğru yayılan cami son cemaat yerinin yaptığı çıkıntı ile birlikte bir ters T planı gösterir (R-52). Avlunun güneybatısında duvar boyunun yüksekliğinden daha fazla yükseklikte olan bir kapıdan avluya girilmektedir. Kesme taştan yapılmış olan kapının üstünde yuvarlak bir kemer yer alır. Batı tarafında Silivrikapıya paralel uzanan üzeri saçaklı başka bir kapısı daha vardır. Bu kapı dışarı doğru hafif bir çıkıntı oluşturur. Yay kemerle çevrelenmiştir. Kapı kemerinin üzerindeki kartuş içinde yer alan sülüs yazı ile grift yazılmış kitabede"İzzetü tazimle Kandi" ve 958 H-1551 M tarihi yazılmıştır. Yazının satırları kordela şeklinde çerçeve içine alınmıştır.

Avlunun kuzey duvarında boydan boya pencere şeklinde açıklıklar bırakılarak duvara hareketli bir görünüm kazandırılmıştır. Bu açıklıklar dikdörtgen bölmeler şeklinde olup dövme demirden şebekelerle kapatılmış, etrafı ise mermerden yontulmuş söve ve silmelerle muntazam şekilde çerçevelenmiştir. Kuzey ve batı duvarları arasında dokuz açıklık bulunmaktadır. Ayrıca kuzey duvarının ortaya yakın yerinde yay kemerli üçüncü bir avlu kapısı bulunmaktadır. Kapı kemerinin üzerinde beyaz mermer üzerine kazılarak yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Kuzey duvarının doğu köşesinde bir de çeşme yer almaktadır (75).

---

(74) ERNst Egli-"Sinan"- Stutgart, 1954, s.68
(75) İ.H.Konyalı-Abideler- Istanbul. 1946, s.41

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Camiye dıştan bakıldığı zaman tek kubbeli camilerin küçük bir örneği ile karşılaşılmaktadır. Ancak duvarların kademeler halinde yükseldiği görülmektedir. Son cemaat yerinin doğu batı yönünde, asıl mekana oranla daha geniş oluşu, camiye abidevi bir görüntü kazandırmaktadır. Son cemaat yeri kuzeyde sıralanan altı sütüna dayanan sivri kemerlerle başlar (R-53). Sütunlar on santimetrelik kaideler üzerinde zeminden hafifçe yükselen bir platform üzerinde sıralanmaktadır. Orta ve kenardaki ikişer sütun stalaktit başlıklı diğerleri ise baklavalı olup yedi sivri kemerle birbirine bağlanmaştır. Kemerler kesme taştan işlenerek üzerleri harçla sıvanmıştır. Son cemaat yerinin batısındaki minare adeta bu kısmın üstünde yükselmektedir. Son cemaat yerinin kubbeleri gen kasnaklar üzerine oturmaktadır. Diğerlerinden daha büyük olan orta kubbe kasnağı, farklı olarak önce kare, bunun üzerine de sekizgendir. Son cemaat yerinin kubbelerinin hepsi tuğladan yapılmış olup, kurşunla kaplanmış, üzerinde mermerden alemler bulunmaktadır.

Mekanın kare görünüşlü hakimiyetine rağmen son cemaat yeri ferah bir mekan oluşturur. Taş ve tuğla işçiliği yatay düzende birlikte kullanılmıştır. Son cemaat yeri sütunları ve minarenin vertikal hatlarına karşılık, duvarlardaki yatay sıralar kontraslı hatlarla görünüşü dengeler.

Doğu batı caphelerinde birbirinin aynı olan altta iki, üstte üç pencere yer almaktadır. Alt sıradaki pencerelerin üzerlerinde dolgulu sivri kemerler (R-54), üst sıradaki pencerelerde ise mermer söveli sivri kemerler bulunmaktadır. Duvarlar son cemaat yeri hizasından başlayarak bir saçak firizi ile son bulur.Kıble duvarında diğer duvarlardan farklı olarak, birinci kademe duvarlarında, üstte iki pencerenin yer almasıdır. Caminin üçüncü kat pencereleri duvarların üzerinde kubbe kasnağında bulunmaktadır. Kasnak üzerinde onaltı sivri kemerli pencereler alçı şebekelerle kapatılmış olup, kubbe kasnağında yer alan, derin olmayan nişlerin oluşturduğu ışık gölge oyunları görüntüye hareket sağlamıştır. Kasnak her köşede ikişer payanda kemeri ile desteklenmiştir. Kubbe, payanda kemerleri ve saçaklar kurşunla kaplanarak dış etkilerden korunmuştur. Kuzeybatı köşede yer alan ince zarif minarenin pabuç kısmını meydana getiren üçgenler, yarım silindirik bir kordonla biter. Onaltıkenarlı bir gövde ile devam eder. İkinci bir kordondan sonra sade bir şerefe gelir. Şerefe korkulukları kenarlıdır. Kartuş şeklinde süsler bulunur. Şerefeden sonra ince olarak yükselen gövde kurşunla kaplı konik bir külahla son bulur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Son cemaat yerinden ana mekana açılan giriş kapısının iki yanında ikişerden dört pencere yer almaktadır. Pencereler sivri kemerli alınlık içinde olup söveli ve silmelidir. Çini panolarla süslenmiştir. Girişin sağ ve sol yanında iki pencere arasında beş kenarlı bir niş şeklinde mukarnaslarla süslü birer mihrap bulunmaktadır.

Caminin asıl giriş kapısı taş işçiliğinin en güzel örneklerinden birisidir. Kapının iki yanında beş kenarlı iki pabuçluk nişi yer alır. Nişlerin üzerleri istiridye kabuğu şeklinde düzenlenmiş yarım kubbeler şeklindedir. Her iki niş de dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Asıl kapı derin bir niş şeklinde olup nişin üst kısmı stalaktitlerle doldurulmuştur. Stalaktitlere bir sıra halinde değişik şekillerdeki rozetler ayrı bir güzellik kazandırmaktadır. Kapının üstünde üç pano halinde kitabe bulunmaktadır. Kapı kanatlarında ağaç işçiliğinin güzel örnekleri yer almakta olup, geometrik geçme motifler, beşgen ve baklavaların oluşturduğu karışık motifler kullanılmıştır. Kapının üstünde yer alan panoda örgü motifli bir çerçeve içinde altı ışınlı bir yıldız ile bu yıldızın etrafında sıralanan altıgenler yer almaktadır. Her üç altıgenin ortasında bir üçgen bulunmaktadır. Pano içinde hiç boş yer bırakılmayarak palmet, rumi ve kıvrık dallarla bezenerek ağaç işçiliğinin en güzel örneklerinden birini vermiştir.

İbrahim paşa Camisi'nin mihrabı sivri kemerli bir niş içinde olup dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlanmıştır. İki yanında iki yarım sütuncukla beş kenarlı olarak yukarda zengin mukarnaslarla kademeli olarak son bulur (R-55).

Caminin geriye bakan bayaz mermerden yapılmış taş işçiliğinin güzel örneklerinden bir mimberi vardır. Klasik devir özelliği taşıyan mimber iki basamaklıdır. Giriş kısmının üzeri stalaktitli ve palmetlerden yapılmış bir taç gibidir. İki basamaklı bir merdivenle çıkılan mimber korkulukları geometrik şekillerin birbirine geçmesinden oluşan motiflerle, merdiven altındaki üçgen pano, bitki motifleri ile bezenmiştir. Hutbe okunan kısmın üzerine dört sütuna oturan renkli kemerler yer almakta ve üzerlerinde palmetli bir saçak bulunmaktadır. Bunun üzeri de dış yüzeyi yivli bir kasnağı bulunan konik bir külahla örtülüdür. Külah üzerinde altın yaldızlı bir de alemi bulunmaktadır.

Caminin girişinin sağında, kuzeybatı köşesindeki payenin içinden çıkılan merdiven müezzin mahfiline açılır. Beş adet köşeli mermer sütun üzerine oturtulmuş, ahşap tavanlı mermer korkuluklarında geometrik kabartma süsleme bulunan bu kısımda Bursa ke-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

merleri kullanılmıştır. Mahfilin sol tarafında 1177 H tarihi kazılmıştır ki, bu yapılan onarımı işaret eder.

Caminin içinde yer yer zengin kalem işleri yer almaktadır. Alt kat pencerelerin üzerlerinde siyah zemin üzerine beyazla Kur'an ayetleri yazılmıştır. Niş ve pencerelerin iç kenarlarındave kemerler arasında bitki motiflerinden oluşan kalem işleri görülmektedir.Kubbenin ortasındada bir madalyon içinde siyah zemin üzerine beyaz yazı ile kalem işi Kur'an ayetleri yazılmıştır (R-56). Bunların etrafını açık renkte bitkisel motiflerden bir çember dolanır. Kubbe kenarlarında üsluplaşmış otuziki palmet yer almaktadır (76).

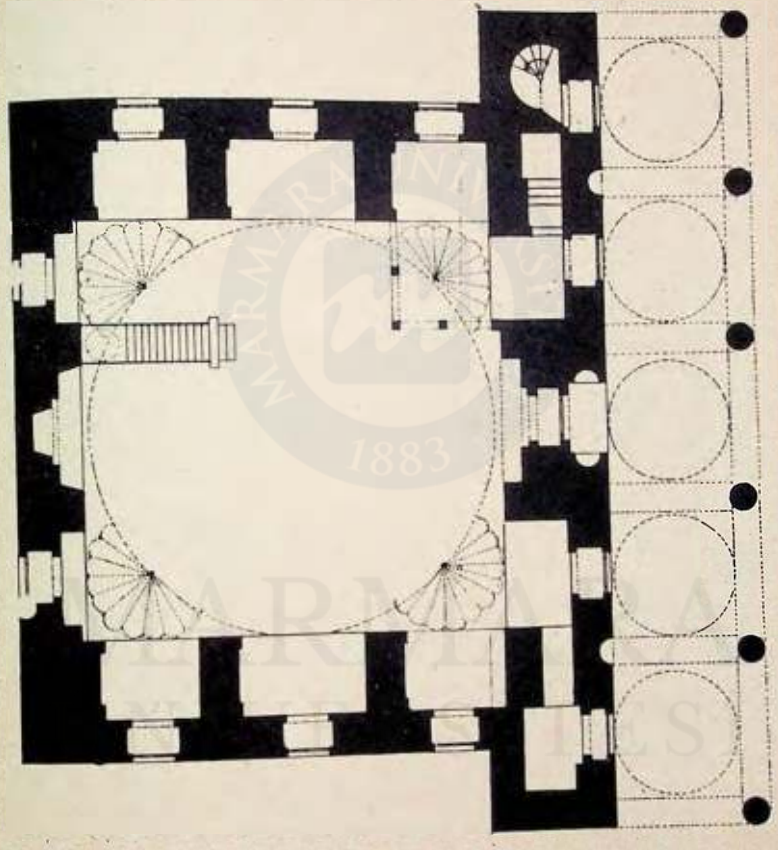
Caminin içindeki ve dışındaki çini panoların İznik atelyelerinde yapılmış olduğu bilinir. Bu camideki çini panolarda gördüğümüz gri ve açık renk çinilere o devrin çinilerinin hiç birinde rastlamayız. Altı pano üzerinde yer alan çiniler, mihrap ve son cemaat yerinde bulunmaktadır. Mihraptaki çini pano, koyu lacivert zemin üzerine birbirini kesen grift rumilerle süslenmiştir. Ortasında mavi zemin üzerinde siyahla sülüs bir yazı yer almaktadır. Mozaik çini olarak işlenmiş zemin üzerine beyaz ve gri renkli rumilerle zenginleştirilmiştir. Ortada çerçeve içinde arapça Kur'an yazısı, boşluklarda çiçek ve yaprak motifleri görülür.

Son cemaat yerinde görülen diğer beş çini panoda da genellikle lacivert zemin üzerine beyaz renkte Kur'an yazıları ile etraflarında fruze zemine mor renkte rumiler, lale, karanfil, nar çiçeği ve yaprak motiflerinden oluşan bezemeler görülmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

(76)Abdülkadir Erdoğan-"Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii"- Vakıflar dergisi, Ankara, 1938, s.30

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hadım İbrahim Paşa Camisi, (1551) (Şekil 8)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

RÜSTEM PAŞA CAMİİ
Yapan: Mimar Sinan
Yaptıran: Rüstem Paşa adına mütevelli Mehmet Ağa
1561-1562 (969 H)

İstanbul'da haliç sahilinde, Galata köprüsü tarafından girildiği zaman Nalburlar civarındaYeni Cami ve Süleymaniye Camisi ile bir üçgen oluşturan Rüstem PaşaCamii 1561 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı ve Kanuni'nin kızı Mihrimah sultanın eşi Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır.Mimar Sinan'ın en güzel eserlerinden biri olan bu yapı, daha önce burada bulunan Halil efendi mescidi'nin yerine yapılmıştır. Mescidin yeri çukurda olduğundan altına mahzenler ve dükkanlar yapılarak caminin avlusu yükseltilmiştir (77). Sinan uyguladığı bu seviye yükseltme işlemi ile elindeki dar ve sınırlı arazi imkanlarını en iyi şekilde değerlendirmesini bilmiştir. Bu caminin yanında hamam, buzhane ve sabun fabrikası gibi büyük yapılar yer alır. Tahtakale denilen hareketli ticaret merkezinde bulunan yapı, çevrenin gürültüsünden kurtarılıp, sakin sessiz bir mekana kavuşturulmak için yandan merdivenle yükseltilmiş olup, taş kaplamalı bir kısma bağlanır.Bu kısmın sokağa bakan tarafı çift merkezli kemerlerle bir çeşit sınırlanmış, kemerlerin arası ise mermer korkuluklarla kapatılmıştır. Bu kemer dizileri avluya çıkan merdivenlerin iki tarafından başlayarak üstteki müezzin odalarına kadar devam eder.

Rüstem paşa camisinin avlusu üç kısımdan oluşur. Üstü açık kısım, son cemaat yerinin dışında, üstü geniş bir saçakla örtülü revaklı mekan ve kubbeli son cemaat yeri. Egli Rüstem Paşa Camisi'nin bu dar ve uzun olan kısmı için "Sanki yönlendirilmiş sokak mekanı temizlenmiş ve sakinleştirilmiş olarak tekrar edilmiş ve böylece bir zorunluluk sanatsal bir özgürlük haline getirilmiştir" der. Üstü geniş bir saçakla örtülü avlunun revaklı kısmı, ön kısımla aynı seviyededir. Saçaklar eşit aralıklarla yerleştirilmiş sütunlar tarafından taşınmaktadır. Giriş eksenindeki baklava dilimli kabartmalarla süslenmiş sütun başlıkları, diğerlerinden farklı özellik taşımaktadır (R-57) Son cemaat yeri ile avlunun açık kısmı arasında bir geçit görevi taşıyan bu revakların fevkalade bir etkisi vardır.

Diğer kısımlardan biraz daha yüksek bir seviyede olan son cemaat yeri beş kubbe ile örtülüdür. Bu kubbeler mukarnas başlıklı altı sütuna dayanır.

---

(77) Ernst Diez - O. Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul., 1946, s. 146

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Caminin batı duvarına bitişmemiş bir durumda yükselen minaresi kesme taştan yapılmıştır. Tuğla hiç kullanılmamış olup, Tek şerefelidir. Minare gövdesinde taşa işlenmiş ince silmeler düşey etkiyi daha da kuvvetlendirmekte olup, külah kurşun ile kaplıdır.

Rüstem Paşa Camisi'nin asıl mekanı kare şeklinde, sekiz paye üzerine oturtulmuş tek bir kubbe ile örtülmüştür (R-58). Kubbeden payelere iniş kademeli olarak düzenlenmiştir. Kubbeyi taşıyan ayaklar yanlarda duvarlardan kurtarılıp, içeri alınmış ve orta mekan yanlara ve arkaya doğru galerilerle genişletilmiştir (78). Yan galeriler tonozla örtülmüştür.Destekler üzerinde yükselen pandantiflerle düz bir duvar parçasına geçilmektedir. Kubbenin ağırlığı bu duvar parçası ile ayaklara iletilmektedir. Kubbeyi taşıyan sekiz payeyi birbirine bağlayan kemerlerin bütün noktalarında alt yapıya bir çizgi çekilerek kubbe kasnağının ayaklara intikalini sağlayan tromplar ve üçer pencereli alınlık duvarları bu yatay çizginin üzerine yerleştirilmiştir (R-59). Kubbe kaidesi sekizgen olup, caminin doğu ve batı yanlarında birer uzun, müstakil iki yan nef ilave edilmiştir. Bu nefler ikişer büyük kemerle üç kısma ayrılmış, üzerleri haçvari tonozlarla örtülmüştür (R-60). Böylece mekanın enlemesine geniş bir görünüm kazanması sağlanmıştır. Yan galerileri duvarlara bağlayan kemerlerin alçak oluşu, ayaklara kadar uzanamayışı bu kısımların ana mekana katılmasını zorlaştırmakta, hem de galerinin altında durulduğu zaman mekanın hangi yönde şekillenmiş olduğunu anlamak imkansız hale gelmektedir (R-61). Sekizgen şemanın hissedilmesini engelleyen yandaki mahfillere karşılık, Köşelerdeki yarım kubbelerin içinin karanlık, askı kemerlerin içinin ise aydınlık olması sekizgenin etkisini artırmakta Özellikle trompların ve diğer nişlerin kemerleri eşit kuvvette belirterek kubbenin sekizgene oturuşu vurgulanmaktadır. Kubbeden kare mekana geçişi sağlayan trompların içi, sekizgeninin diğer köşelerindeki kemerlerin içinden daha derindir. Orta mekan ile yan mekanlar arasındaki farklı yükseklik iki kısım arasında büyük bir kopukluk yaratmıştır (79).

Yapıya dıştan bakıldığı zaman, sekizgen ayak sistemi, sekizgen kubbe kasnağı ve taşıyıcıların beden duvarlarındaki izdüşüm noktalarının mafsallandırılmasıyla belirmektedir (80). Mimar Sinan Sokullu ve Azapkapı Camileri'ndeki uyumu bu yapıda göstereme-

---

(78)Vogt UlyaGöknil-Living Architecture Ottoman- London, 1966, s.101

(79) Metin Sözen-Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Istanbul., 1975, s.178

(80) Selçuk Batur-"Osmanlı Camilerinde Sekizgen Ayak Sisteminin Gelişimi"- Anadolu Sanatı Araştırmaları, I.T.Ü.Mim.Fak. Istanbul., 1968, s.146

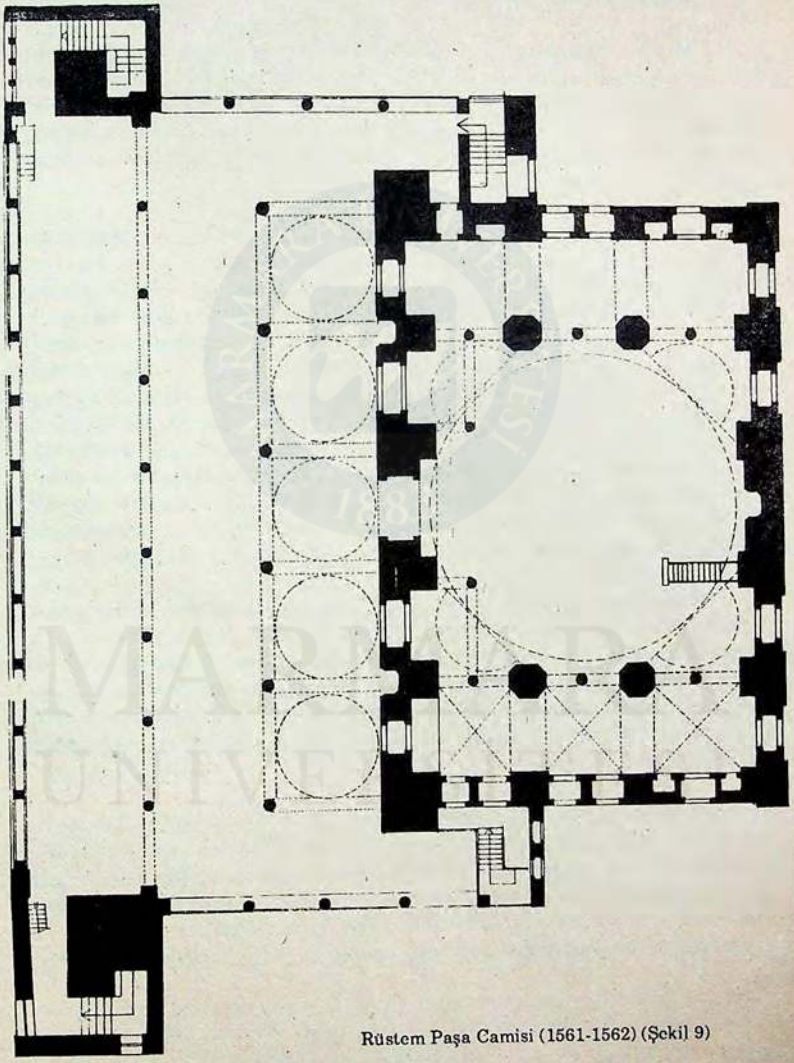
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

miştir. Caminin dört tarafında içlerinde üçer pencere dizisi bulunan kemerli çıkıntılar yapıya değişik bir görünüm kazandırmaktadır (R-62). Son cemaat yerinin üstünü örten beş kubbenin yükseklikleri birbirine eşittir. Son cemaat yeri ile doğu batı duvarlarının da yarısını geniş bir saçak dolaşmaktadır. Caminin en göze çarpan kısmı giriş cephesidir. bu kısımda taç kapı hizasına kadar yükselen çok büyük pencereler, cephe görüntüsünü değiştirmektedir. Cephede pencere ve kapı kenarlarında zengin çini bordürlerle yapılan etkileyici hava yapının tamamında görülmektedir (R-63). Ayrıca ön avludaki kemer dizileri de oldukça ilgi çekicidir.

Camide gerek orta mekanda gerekse mahfil altı kemerlerinde aynı özellikte sivri kemer kullanılmıştır. Ana kubbe, yarım kubbeler ve saçak kurşunla kaplanmıştır. Rüstem Paşa Camisi'nde sade bir taş işçiliği hakimdir. Sütunların gövde ve kaidesi taştan yapılmış, sütun başlıklarının bir kısmı mermerdendir. Sütun başlıklarında baklava dilimi kabartmalar da görülür. Pencerelerde taş işçiliği bakımında fazla bir özellik yoktur. Sadece pencere sövelerinde mermer kullanılmıştır. Maden işçiliği kemerlerin gergi demirlerinde, sütun başlık ve kaidelerindeki demir bileziklerde ve alt seviyedeki pencerelerin dışlarını kapatan ızgaralarda görülür. Dolap ve pencere kapakları, giriş kapıları, mimber, vaiz kürsüsü ise ahşap olup, geometrik motiflerden oluşan ahşap ve sedef işçiliğininin özgün örneklerini taşımaktadır (R-64, 65, 66).

Rüstem Paşa Camisi plan bakımından ne derece ilgi çekici ise içindeki çinileri bakımından da o ölçüde önemli bir yapıdır. XVI. yüzyılda yapılan bu İznik çinileri zamanla dökülmüş, yerlerine XVIII. yüzyıl Kütahya ve Tekfur sarayı çinileri yerleştirilmiştir. Buradaki zengin çini örnekleri ile hiç bir eser boy ölçüşemez. Çok değişik motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Bahar dalları, lale, sünbül, karanfil, mine ve papatya, iri yapraklar mavi, kırmızı, yeşil renklerle biçimlendirilmiştir. Renksiz camların kullanıldığı pencereler alçı şebekelidir. Rüstem Paşa camisi'nin iç mekanında da ağırlık çini süslemededir. Canlı renklerle çeşitli zengin motiflerden oluşan çiniler yapıya bambaşka bir hava kazandırmıştır. Yapının pandantifleri de çini ile kaplanmıştır. Desteklerin bitiminden başlayarak tromplar, kemerler, kubbe ve duvarlarda kalem işi süslemeye de rastlanmaktadır. Kıble duvarında yer alan mukarnaslı mihrap mermerdendir (R-67). Kıble duvarı pencere sövelerinin dışında tamamen çini ile kaplanmıştır. Mahfil tonozlarında ve kemerlerinde ise kalem işi süsleme hakimdir. Bu gün bir çok yerinden dökülmüş durumdadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Rüstem Paşa Camisi (1561-1562) (Şekil 9)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

AZAPKAPI CAMİİ
Yapan: Mimar Sinan
Yaptıran: Sokullu Mehmet Paşa
Yapılış Tarihi: 1577 (985 H)

Mimar Sinan'ın olgunluk döneminde inşa ettiği yapılardan birisi de Azapkapı camisidir. Sokullu Mehmet Paşa 1564 yılında vezir-i azam olduktan sonra, II. Selim'in kızı Esma sultan ile evlenmiştir. Ölümünden iki yıl önce yaptırdığı bu ikinci yapı "Sokullu Camii" olarak bilinmektedir. Caminin kapı kitabesinden 1577 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Atatürk köprüsünün Galata yönünde, bu gün bulunmayan galata surları üzerindeki "Azebler kapısından" ismini alan bu yanı haliçten galataya doğru yükselen bir yamaç üzerinde bulunmaktadır. Deniz kenarında ve zeminden yüksek olarak yapılmış olan bu yapıyı Sinan inşa ettiği zaman seksenyedi yaşında idi. Caminin yeri deniz seviyesinde olduğundan, altı bodrum olarak düzenlenerek yükseltilmiştir. Böylece sahil tarafında boydan boya bir alt kat meydana gelmiştir. diğer taraftan ise toprağın içine doğru yapılan girintiler yokuş tarafında da çukurların ve destek duvarlarının dolmasına sebep olmuştur. Caminin zemini ile birlikte arka tarafında yer alan bahçe de yükseltilmiştir. Caminin giriş kapısı köprüye bağlanan meyilli bir sokak üzerindedir. Sokak ile cami arasında dar bir geçit vardır. Cami sokaktan oldukça aşağıda kalmaktadır (81)

Cami inşa edildiği yerin uygunsuzluğu sebebiyle avlusuzdur. Yalnız geniş bir son cemaat yeri vardır. Alt katta yer alan iki kapıdan kapalı bir ön mekana girilir. En dıştaki iki merdivenle de üst katta yer alan son cemaat yerine çıkılır. Son cemaat yerinde revak yerine pencereli bir duvar bulunur (R-70-71). İki çıkış merdivenine paralel olarak yapılmış iki küçük kapıdan caminin içine girilir (R-72).

Azapkapı Sokullu Camisi, Sinan'ın 1575 yılında Edirne'de yaptırdığı **Selimiye Camisi**'nin küçük ölçüde bir tekrarıdır (82). Sekiz paye üzerine oturan tek bir kubbe ile örtülüdür (R-73). Dikdörtgen bir plana sahip olan bu yapının mihrap kısmı dışarı taşkındır. Ana mekanda eşit olarak yerleştirilmiş sekiz sütun üzerine oturtulan sekiz kemerin oluşturduğu sekizgen plandan köşe bingileri ile daire

---

(81)Ernst Egli-"Sinan", Stutgart 1954, s.98 (R-68-69). *(82)Ernst Diez- O. Aslanapa- Türk Sanatı, Istanbul, 1946, s.155*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şeklindeki kubbe kasnağına geçilmiş ve bunun üstüne de büyük bir kubbe oturtulmuştur. Dikdörtgen bir plan gösteren caminin merkezi kubbesinin oturduğu sekiz payeden iki tanesi mihrap tarafında duvarlara gömülü, diğer altısı ise serbest durmaktadır (83). (R-74-75). Sinan bu camide **Şehzade** ve **Rüstem Paşa** camilerinin karışımı bir plan şeması uygulamıştır. Yanlarda ve arkada duvarlardan bağımsız olarak duran altı paye ile mihrap nişinin köşelerine oturan orta kubbe dört yönden dört yarım kubbe ile desteklenmektedir (84). Orta mekanın etrafında sütunlarla, bu sütunların karşısında duvara bitişik inşa edilen ayaklar arası kemerlerle bağlanarak oluşturulan yan galerilerin üstü ortalarda yarım kubbelerle, yanlarda çelipleme kemerli tavanlarla örtülmüştür. Beden duvarları ile payeler arasındaki mesafe oldukça dar ve orta mekana göre daha alçak olduğundan bu galeri kısmı zayıf ve etkisiz bir eleman olarak yapıya katılır. Yan galeriler küçük sütunlarla birer revak halindedir. Bu sütunlar Bursa kemeri bağlantılarla birbirine bağlanmıştır (R-76). Edirne Selimiye Camisi'nden farklı olarak Azapkapı Camisi'nde kör kemerlerle kapalı olan iki yan paye arasını açıp, karşılıklı yerleştirilen eksedraları giriş üzerinde de kullanarak, sekiz paye arasına sekiz eksedra ile bağlanmıştır. Giriş kısmı üzerindeki eksedralara birer paye daha gerektiğinden, köşelerde asıl mekandan ayrı olarak küçük kubbelerle örtülü mekan parçaları doğmuştur. Girişin iki yanı ufak tonozlarla örtülmüştür. Köşelerdeki eksedralarda pencere olmadığı gibi, boyutları da küçüktür. Ana mekanın etrafını bir büyük, bir küçük şekilde sıralanan sekiz eksedra çevrelemektedir. Caminin mihrap nişi dışarı taşkındır. Yapıda duvarlardan kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmaktadır (85).

Orta mekanın etrafını çevreleyen ikinci bir kemer sistemi orta mekanın etrafında kalabalık bir görünüm yaratarak, gözü yorduğu gibi ana mekanın sadeliğini de bozmaktadır. Yapıya dışardan bakıldığında sekiz ayak, sekiz ağırlık kulesiyle belirtilmektedir. Yan duvarlarda ayaklarla aynı hizada mafsallanmalar vardır.

Azapkapı Camisi'nin merdivenle çıkılan son cemaat yerinin döşemesi kırmızı tuğla taklidi altıgen levhalarla kaplıdır. Son cemaat yeri sofalarının kenarlarına mermer konmuş olup, üstü ahşap tavanla örtülüdür (86). Son cemaat yerinde caminin kuzey duvarında

---

(83)Metin Sözen-Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Istanbul., 1975, s.201
(84)Selçuk Batur -"Osmanlı Camilerinde Sekizgen ayak Sisteminin Gelişimi"- Anadolu Sanatı Araştırmaları, Istanbul., 1968, s.149
(85)Tahsin Öz,-Istanbul Cemileri, Istanbul., 1964, s.71
(86)Ekrem Hakkı Ayverdi-Istanbul Ansiklopedisi, Cilt III, s 1678

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

üç köşeli ve beş sıra mukarnaslı bir örgü ile biten iki tane niş yer alır. Camiye giriş merdivenlerine paralel olarak düzenlenmiş iki küçük kapıdan girilir. Bu iki küçük kapı klasik Osmanlı mimarisinin güzel örneklerindendir. Kapı ve pencereler dikdörtgen silmeler içine alınmış olup, kapı söveleri, beyaz ve pembe üzerine beyaz damarlı mermerden yuvarlar bir kemerle çevrelenmiştir. Kapı kanatları ahşaptan, Osmanlı oyma sanatının güzel örneklerinden birisidir. Yıldız ve geçme motifleri ile geometrik bir bezeme gösterir (R-77-78). Kapının dışında görülen kilit taşları aynı şekilde içe açılan kısımda da görülür. Etrafı dilimli bir silme ile çevrilmiştir. Kapıdan girişte mahfil kısmının altında bir Bursa kemeri ile caminin esas mekanına girilir. Kapının iki yanında kuzey duvarı üzerinde üstte düz mermer söveli, derin şebekeli, altta ise profilli mermer söveli, demir şebekeli pencereler yer alır. Kapının yanındaki merdivenlerle caminin galeri kısmına çıkılır. "U" şeklindeki bu galeri mihrap tarafında içeriye doğru dönerek, yan payelere kadar uzanır. Caminin mahfili mermer korkuluklu, döşemesi küfeki taşından, üç kişinin yan yana durabileceği kadar bir genişliktedir. Bütün caminin etrafını mihrap hizasına kadar devam eden mahfilde Bursa kemerlerinin birbirine bağlandığı ince payeler yer almaktadır.

Caminin merkezi kubbesini taşıyan sekiz payeden serbest duran altı tanesi, ortalarındaki yaldızlı bileziklerle iki kısma ayrılmıştır. Payelerin alt kısmı mermerden olup, oniki köşelidir. Orta mekana bakmayan tarafta mukarnaslı başlıklarla askı kemerleri bağlanır. Orta mekan tarafında ise yarım sütun şeklinde taştan yuvarlar ve yivli olarak yapılmıştır.

Giriş kısmında eksedra payeleri mermerden ve dört köşelidir. Aşağıdan yukarı doğru daralan bu sütunlar bir kaide üzerine oturtulmuş, payelerin köşeleri altın yaldızlı kum saati başlıklı sütuncuklarla yuvarlatılmıştır. Mihrap tarafında duvara gömülü payeler ise altın yaldızlı kum saati başlıklı porfir iki yarım sütun şeklindedir. Payeleri yukarda baklavalı bir silme çevirerek duvarla bağlandığı kısımda mukarnas konsollar bulunmaktadır. Azapkapı Camisi'nde orta mekanı çevreleyen yan nef duvarlarındaki payelerin kaide kısımlarına kaş kemerli mermer hücreli raflar yapılmıştır ki bu hücreler ayakkabı koymak içindir.

Girişteki diagonal eksen üzerindeki eksedralarda hiç pencere açılmamış, buna karşılık mihrap tarafındaki diagonal eksendeki eksedralara üçer pencere açılmıştır. Eksedralara, kubbe kasnağına ve mihrap tarafına açılan tüm pencereler sivri alınlıklı ve renkli camlıdır. Caminin pencere kapaklarında çeşitli geometrik motifler,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yıldız ve geçme motifleri görülmektedir. Caminin kubbe kasnağına yirmidört pencere açılmış, geçişi sağlayan pandantiflerin içi ise çinilerle kaplanmıştır. Pandantiflerin ortasında madalyonlar içinde "Allah", "Muhammed" isimleri yazılmıştır.

Caminin içi kalem işleri ile süslenmiştir. Ancak bunlar da pandantif çinileri gibi orjinal değildir. kubbede, kasnağa açılan pencerelerin etrafında, eksedra pencerelerinde, çapraz tonozlarda ve kemer içlerinde yine kalem işleri görülmektedir.

Azapkapı Camisi'nin mermer mihrabının etrafını yivli dikdörtgen bir silme çevirmektedir. Mihrap nişi beş köşelidir. Nişin üst kısmında beş sıra mukarnas yer alır. Mukarnasların iki yanında birer rozet vardır. Mihrabın etrafındaki silmenin üzerinde, yeşil zemin üzerine altın yaldızlı palmetlerle oluşan bir friz yer almaktadır. Mihrap nişinin iki yanında iki yarım sütun bulunur (R-79).

Mihrabın sağında mermer şebekeden meydana gelen mimber bulunmaktadır. Şebekeler iç içe geçmiş dairelerden oluşur ve altın yaldızla kaplıdır. Mimber üçgeni içinde ortada madalyon, yanlarda ise röliyef halinde rumi ve palmet motiflerinden ibaret şekiller yer almaktadır. üçgenin alt kısmında ise kaş kemerli nişler açılmıştır (R-80-81-82).

Azapkapı Camisi'nin minaresi binadan ayrı olarak sol tarafta yer almaktadır. Kemerli bir geçitle cemiye bağlanmıştır (87). Birçok tahribe uğradıktan sonra 1807 de yeniden onarılmış, fakat kısa bir zaman sonra yıldırım isabet ettiğinden yeniden yıkılmıştır. 1826 da bir kez daha onarılmıştır. Taştan olan bu minare klasik üslup özellikleri gösterir. İki bilezik ile minare gövdesi fazla inceltilmiş olup şerefesi stalaktitlidir. Minarenin doğu cephesine ve son cemaat yerine açılan iki kapısı vardır. Sokaktan minareye çıkış kapısı ise dikdörtgen bir niş içine alınmış, kesme taştan sivri kemerli bir kapı ile sağlanmaktadır (R-84-85) (88).

Azapkapı Camisi'ne dıştan bakıldığı zaman cepheyi ikili, üçlü gruplar halinde ayıran pencereler görülmektedir. Son cemaat yerinde sütun dizileri yerine duvarlara pencereler açılmış ve bu yüzden yapı çok değişik bir ifade kazanmıştır. Son cemaat yeri dıştan eğik,

---

*(87)Tahsin Öz-**Istanbul Camileri**, Istanbul., 1964, s.72*
*(88) Semavi Eyice, **Istanbul Minareleri**, Istanbul Güzel Sanatlar Akademisi, Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü yayınları I Istanbul., 1955, s.101*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kurşun kaplı bir saçak ile örtülmüştür. Son cemaat yeri pencereleri dikdörtgen şeklinde profilli mermer söveli, ikişer grup halindedir. Pencere alınlıkları sivri ve mermerdendir. Geometrik geçmelerden oluşmuş bir dekorla kaplıdır. Yapı sekiz paye üzerine oturan bir kubbe ile örtülmüş olduğu için, duvarlara hiç bir ağırlık binmemekte, bu yüzden bol sayıda pencere açma imkanı doğmaktadır. Yapının doğu ve batı cephelerinde dört sıra pencere açılmıştır. Bunlar zemin kat, galeri, eksedra ve tanbur pencereleridir. Zemin kat pencereleri dikdörtgen şeklinde profilli mermer söveli ve demir şebekelidir. Galeri pencereleri iki kat halindedir. Eksedra yarım kubbelerine açılan pencereler yuvarlak kemerli ve alçı şebekelidir. Tanbur pencereleri ise yuvarlak kemerli, alçı şebekeli olup kubbenin yuvarlak yapısına uydurulmuştur (89). Mihrabın bulunduğu güney cephesinde ise zemin katta kesme taştan, yuvarlak kemerli, demir şebekeli pencereler yer almaktadır. Mihrap çıkıntısının kısa kenarlarına üç sıra halinde pencereler açılmıştır. Birinci sırada dikdörtgen mermer söveli sivri alınlıklı pencereler yer almaktadır. İkinci sırada sivri kemerli alçı şebekeli pencereler, üçüncü sırada ise yuvarlak pencereler yapılmıştır. uzun kenarda geniş basık bir paye ile ortadan ikiye bölünmüş, ikişer sıra halinde pencereler açılmıştır (90).

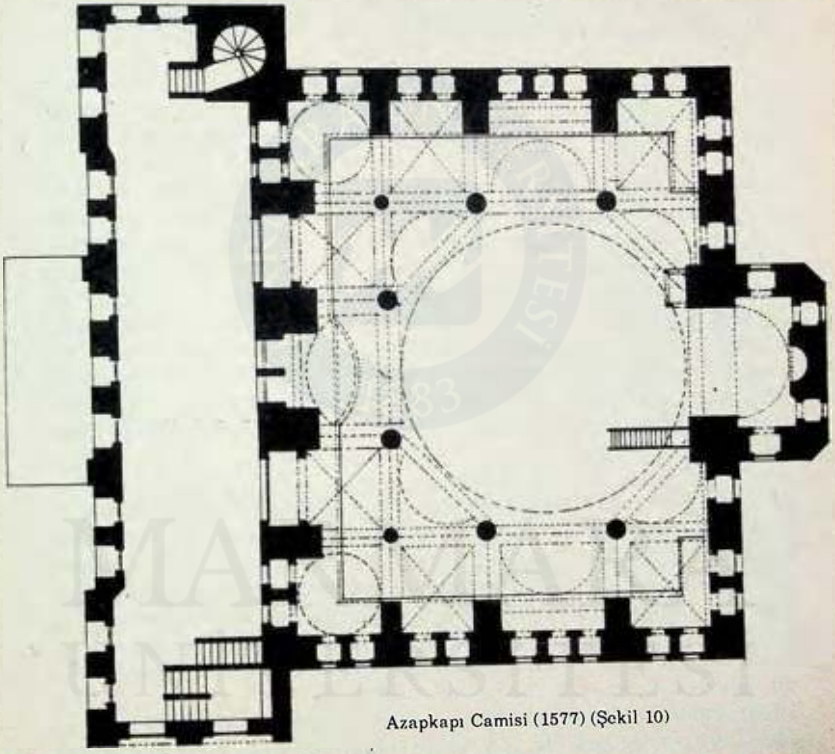
Mihrap yan duvarlarındaki pencereler, payenin bir tarafında ikili gruplar halinde ve üç sıra, diğer tarafında ise iki sıra olarak yer almıştır.

Azapkapı Sokullu Camisi 1938 yılında Vakıfların yaptırdığı onarımdan önce oldukça harap bir durumda bulunmaktaydı. Caminin içinden ve dışından pek çok yeri yenilenmiştir. Kesme taştan olan bu yapının zemin katında yer alan basık payelerin ayırdığı dükkanlar istimlak edilerek, dükkan kapıları kesme taşla örülmüştür. Dükkanlar yuvarlak kemerle çevrilmiş, üzerlerine takozlu demir şebekelerle pencereler yapılmıştır. Caminin son cemaat yerine açılan iki kapısı vardır. Dikdörtgen profilli niş içine yerleştirilen bu kapılar mermer sövelidir. Kapı kemerlerinin üzerinde birer kitabe yer alır. Sağ kapıdaki kitabede 1577 tarihi diğer kapıda ise Sokullu Mehmet Paşa'nın yaptırdığı yazılıdır (91).

---

*(89)Muhittin Binan-**Türk Saçak ve Kornişleri**, Istanbul., 1952, s.107*
*(90)Ernest Diez-O. Aslanapa,**Türk Sanatı**, Istanbul., 1946, s.149*
*(91)Celal Esat Arseven-**Türk Sanatı Tarihi**, Istanbul., 1943, Cilt I, s.353*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Azapkapı Camisi (1577) (Şekil 10)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MEHMET AĞA CAMİİ
Yapan: Mimar Davut Ağa
Yaptıran: Habeşi Mehmet Ağa
Yapılış tarihi: 1585 (995H)

Mehmet Ağa Camii Karagümrük semtinin Fevzi paşa caddesinin sağ tarafında bulunmaktadır. III. Murat zamanında kızlar ağası olarak görev yapan Habeşi Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mimar Davut Ağa tarafından 1585 tarihinde inşa edilmiştir (92).

Mimar Sinan'ın 1588'de ölümünden sonra mimarbaşılığa getirelen Davut Ağa Sinan'ın sanatını ve geleneğini devam ettirme çabası göstermiştir. Sinan Edirne Selimiye camisini inşa ederken Mehmet Ağa, Dalgıç Ahmet Ağa ile birlikte Davut ağa da Sinan'ın yanında çalışmaktaydı. Davut Ağa sarayda Has Bahçe'de neccarlık ve sedefkarlık yaparak yetişmiş bir sanatkardır. Mimarbaşı olmadan önce de bazı önemli mimari eserler yarattığı bilinmektedir. Üsküdar'da 1584'de Sinan'ın inşa ettiği Atik Valide Camisinin yapımında önemli rolü olmuştur (93). Sinan'ın yarım bıraktığı Nişancı Mehmet Paşa Camisi'ni tamamlamış, bir kaç hamam, türbe ve medrese de inşa etmiştir. davut Ağa'nın son eseri Eminönü Yeni Camisidir. 1598 de ölümü nedeniyle tamamlayamamıştır (94). Davut Ağa Sinan'ın başarılı bir takipçisidir. Mimar Sinan ekolünün bütün inceliklerini ve önemli özelliklerini öğrenmiş ve en iyi şekilde uygulamıştır.

Mehmet Ağa Camisi sekiz paye üzerine oturan tek bir kubbe ile örtülü kare bir yapıdır. Yapının oranları son derece uyumlu ve ilgi çekicidir. Caminin planı mihrap nişinin dışarı çıkıntısı ile genişletilmiştir. Eni ile derinliğinin ölçüleri aynıdır. Kubbenin ağırlığı önde askı kemerleri ile mihrap nişinin köşelerine, arkada duvara bağlı ayaklara, yanlarda ise dörtte biri duvarlara gömülü ayaklara bölüştürülmüştür (95). Böylece beden duvarlarının taşıyıcı hiç bir işlevi kalmamıştır. Kare mekanın iki yanına ve arka tarafına küçük galeriler açılmıştır. İç mekanda yan tarafta yer alan ayaklar yarım yuvarlak şekilde, ön ve arkadakiler ise köşeli şekildedir. Büyük orta kubbenin dört köşesi ile mihrabın üstü eksedra

---

(92) Tahsin Öz, İstanbul Camileri, Ist., 1962, Cilt I, s. 100
(93) Ahmet Refik - Türk Mimarları, Ist., 1977, s. 62
(95) Ahmet Refik - Selaniki, Milli kütüphane serisi, 1933, s. 41
(95)Selçuk Batur - "Osmanlı Camilerinde sekizgen ayak sisteminin Gelişimi" Anadolu Sanatı Araştırmaları, Ist., 1968, s. 151

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ile örtülmüştür. Bu yapıda geçişler 45 derecelik tromplarla sağlanmıştır. DavutAğa yapının içindeki boşluğu ayaklarla doldurmamış, ayakları duvarlar içine gizleyerek, geniş ve bütün bir mekan elde etmiştir (R - 84). yapının dışında kubbe kasnağının köşelerine sekiz tane ağırlık kulesi yerleştirilmiş olması önemli bir özelliktir (R - 85-86) (96).

Caminin önündeki avlunun üç kapısı vardır. Bunlardan biri üzerinde Asarî mahlası ile onaltı mısradan oluşan bir kitabe yer almaktadır. Bu kitabede caminin 1585 tarihinde yapıldığı ve mimarının Davut Ağa olduğu belirtilmiştir. Avlu kapılarından ikisinin yanında birer çeşme yer almaktadır. Avlu duvarları moloz taşlardan örülmüş olup, takozlu demir şebekeli pencerelerle açılmıştır.

Mehmet Ağa Camisi'nin mihrabı biraz taşkın biçimde, beş bölümden ibarettir. Her bölümün üzeri kubbe ile örtülmüştür. Mukarnas başlıklı sütunları birbirine bağlayan kemerler sivridir. Sonradan bu sütunlara demir bilezikler geçirilmiştir. Son cemaat yeri avludan biraz yüksektir (R - 87). Son cemaat yerinin iki yanı ile, caminin beden duvarlarının ortasında birer küçük mihrabiye yer almaktadır. Bu mihrabiyenin iki yanında çini panolu birer pencere görülür. Burada yer alan çini panoların boyu 135 cm. yüksekliği 35 cm. dir. Tekfur sarayı çinilerindendir. Mora yakın mavi zemin üzerine beyaz ile Fatiha suresinin ayeti yazılmıştır. Yazıların arasında beyaz ve soluk kırmızı renkte güller, lale, karanfil, papatya gibi çiçekler ve firuze renkli yapraklar vardır. Pencerenin üstünde yer alan çiniler iznik çinileri olup, bordür zemini kırmızı üzerine beyaz renkli palmet ve rumilerle dekorlanmış, firuze renkli madalyonlarla koyu mavi çiçeklerden oluşan motifler görülmektedir. Son cemaat yerinin sağında yer alan geçme taşlı basık kemerli pencere minareye giden kapı olmuştur. Caminin tek şerefeli ve stalaktitli tek bir minaresi vardır (R - 88).

Mehmet Ağa Camisi'nin üç tarafı saçakla örtülüdür. Bu kısım zeminden de biraz yüksektir. Caminin tam karşısında abdest muslukları ve helalar yer almaktadır. Avlunun köşesinde ise eskiden bir muvakkithane bulunuyordu. Caminin taç kapısı dikdörtgen bir çerçeve içinde yer almakta, kapı nişinin iki yanında kum saati başlıklı sütuncuklar bulunmaktadır. Etrafında üstte rumi ve palmetlerden oluşan bir friz, onun altında da baklavalı bir friz uzanmaktadır (R - 89).

---

(96) A.Gabriel - "Les Mosquees de Constantinople", Syria, Revue D'art Oriental et d'Archeologie, cilt VII - s. 371

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cami önünde bir kapı sundurması ile kare bir salonla sınırlanır. Kapı tarafında mahfiller yer almaktadır. Mahfiller duvardaki kemer kalınlıklarından yararlanılarak meydana getirilmiştir. Mahfillerin önünde tahtadan şebeke korkulukları vardır (R - 90).

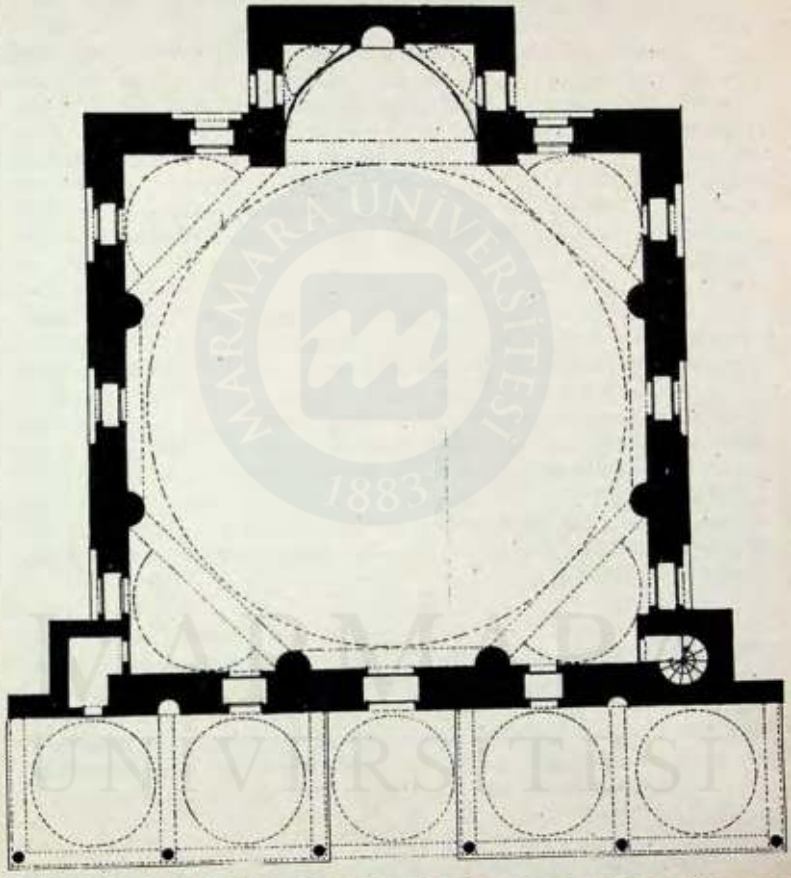
Mihrap kısmı dört köşe duvarlarla çevrili ve dışarı taşkındır. Üzeri yarım kubbe ile örtülmüştür. Mermer mihrap nişi beş köşeli olup, üst kısmında beş sıra mukarnas yer almaktadır. Nişin iki yanında birer gülçe vardır. Mihrap nişinin üstünde palmet ve rumilerden oluşan dekorları ile bir alınlık bulunmaktadır. Alınlığın altında mukarnaslı bir korniş görülmektedir (R-91). Mihrabın bulunduğu mekan duvarları çinilerle süslenmiştir. Mihrabın iki yanında vazoların etrafları ince bordürlerle çevrilmiştir. Mavi zemin üzerine beyaz lale ve değişik rozet şekillerinin alternatif olarak sıralanmasından oluşmaktadır. Esas pano zemini beyaz, rumiler kırmızıdır. bu çini panoların üstünde yazılı panolar vardır. Etrafı ince bordürlü ve kırmızıdır. Beyaz renkli palmet ve rumilerle süslenmiş frize renkli madalyonlarla koyu mavi çinilerden oluşmaktadır. Yazılı panoların zemini laciverttir. Pencerelerin üstündeki çini kitabelerde de aynı kırmızı zeminli bordür görülmektedir.

Mimber mermerdendir. Geometrik şekillerin yanında palmet ve rumi motifleri ile süslenmiştir. Kubbede, eksedralarda, kemer ve kemer aralarında ki kısımlarda ve duvarlarda kalem işleri de yapılmış, geç devirde bunlar yenilenmiştir (R - 92,93),

Mehmet Ağa Camisi'nin dış yüzü sert yontma taştan, yüzeyi kaplama olarak yapılmış, aralarına dört sıra yassı tuğla ile hatıl yapılmıştır. Dört sıra penceresi bulunur. Zemin kat pencereleri sivri alınlıklı ve dikdörtgen çerçevelidir. Galeri kısmındaki pencereler sivri kemerli, eksedrada yer alanlar ise daire kemerlidir. Yan duvarlarda ise ortada büyük, yanlardakiler küçük olmak üzere üç tane pencere bulunmakta, bunlarda sivri kemer kullanılmaktadır. Tanbur pencereleri alternatif olarak sıralanmış yuvarlak kemerli onaltı sağır niş ve onaltı pencereden ibarettir.

Mehmet Ağa Camisi'nin dış görünüşü de uyumlu tek kubbeli bir yapıdır. Sekiz paye üzerine oturan merkezi kubbesi ile Osmanlı mimarisinde klasik devirden sonra uygulanan bir örnek olarak dikkati çekmektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mehmet Ağa Camisi (İstanbul - 1585)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MESİH PAŞA CAMİİ
Yapan: Mimar Sinan
Yaptıran: Hadım Mehmet Paşa
Yapılış tarihi: 1585 (994H)

Mesih Paşa Camii 1585 tarihinde Hadım Mehmet Paşa tarafından Fatih'den Edirnakapı'ya giden Fevzi Paşa Caddesi üzerinde, eski Ali paşa durağından aşağı inen yokuşun sağ tarafında yapıtırılmıştır. Mesih Paşa külliyesinin yapıldığı bu yerde daha önceden Vezir Hasan Paşanın yaptırdığı bir mescit vardı. Bu mescit yıkılarak yerine Mesih Paşa külliyesi yaptırılmıştır. Mimar Sinan'ın olan bu yapı da onun eserlerinde göze çarpan konstrüktif kısımların içten ve dıştan belirtilip gösterilme özelliğine sahiptir (97) (R - 94,95)

Mesih Paşa camisinde sekiz destekli plan şeması uygulanmıştır. Yatık dikdörtgen bir alan üzerinde, ortada sekiz payeye dayanan büyük bir kubbenin örttüğü kare mekan ile yanlarda birer uzun dikdörtgen kısımdan meydana gelmiş olup, bu yan kısımların üstü iki yandan üçer kubbeyle örtülmüştür. Merkezi alanın üstünü örten kubbe sekizgen bir kasnak üzerinde yükselmektedir. Sekiz payenin her birinin ancak I/4'ü görünmekte, 5/4'ü ise duvarlar içine gömülmüş şekildedir. Payelerden dört tanesi giriş ve mihrap duvarlarına, diğer dördü ise yan neflerin duvarlarına yerleştirilmiştir (98) Her biri kendi başına bir varlık olmayan duvardan çıkıntı yapan destekler şeklindedir.

Mesih Paşa Camisi'nin zemin kat planı, mihrap ile genişletilmiş bir kare şeklindedir. Sekiz ayağın isabet ettiği noktalarda, dış duvarlar payandalarla desteklenmiştir. Mekanın yanlara doğru büyümesi yan galerilerle sağlanmaktadır. bu yan kısımlar iki katlı olup, üst kat galeriler orta mekana üçer kemerle açılmaktadır. Alt katta ise birer kapı ile dışarı bağlanır. Bu gün bu kapılardan sadece kuzeydeki kapı kullanılmakta olup iki yanlardakiler kapatılmıştır.

İki yandaki payeler, üst katların galeri şeklinde olmasından dolayı yukarıda serbest kalmaktadır. Bu yapıdaki payeler haç planlıdır. Oysa diğer yapılarda yuvarlak ya da poligon kesitler göstermektedir. Payeler yığma olarak yapılmış, alt kısımlarına ki

---

(97) Hüseyin Ayvansarayî -Hadikat-ül Cevami, Ist., 1281, Cüt I. s. 191
(98) H.Rahmi Saruhan - Abidelerimiz, Ist., 1954, s. 48

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tabelik panolar konmuştur. Orta kubbenin dört köşesinde dört eksedra yer almaktadır. Üzerlerine iki taraftan üçer pencere açılmıştır. Köşelerdeki eksedralar derin olmadığı için, kesişen iki duvarın köşesine veya kemer köşesine oturtulmuştur. Eksedralara geçiş mukarnas köşe dolguları ile yüksek payanda kemerlerinden kubbeye geçiş ise pandantiflerle sağlanmıştır (100).

Mihrap yarım kubbesi ile eksedraların içine yuvarlak kemerli üçer pencere, kubbe kasnağında ise yuvarlak kemerli yirmiüç tane pencere açılmıştır. Çok sayıda pencerenin oluşu mekanı fazlası ile aydınlık yapmıştı. Yan nefleri iki katlı, zemin katın üstü çapraz tonozlu, üst katlar ise kubbe ile örtülmüştür. Kadınlar mahfili iki katlı yan neflerin içine alınarak, orta mekanın etkisini bozması engellenmiştir. Ufak kubbelerde geçişler pandantiflerle sağlanmaktadır. Kapının üstünde yer alan Hünkar mahfili, iç mekana üç sivri kemerle açılan bir galeri şeklindedir. Bu kısım caminin dış cephesinde de belirtilmiştir. Güney cephesindeki mihrap çıkıntısına karşılık, kuzey cephede hünkar mahfili çıkıntısı bir denge sağlamaktadır. (101)

Dikdörtgen bir çıkıntı içinde yer alan mihrabın boyu altı metre eni üç metredir. Dışarı doğru meydana getirdiği bu çıkıntının üstü yarım kubbe ile örtülmüştür. Mihrabın bu şekilde çıkıntı yapması Edirne Selimiye Camisi'nin etkisi ile olmuş ve bundan sonra yapılan bir çok camide de uygulanmıştır. Bu mekanda uzunlamasına gelişimin işareti olup, daha sonraki dönem için bir hazırlık olarak değerlendirilebilir. Her eserinde bir yenilik yaratan Sinan, bu yapıda da yan nefleri orta mekandan ayırarak, mihrabı niş içine almıştır. uzunlamasına bir hareket getiren bu şema sadece zemin katta uygulanmış, buna karşılık üst katta galerilerin üçer kemerle orta mekana açılmış olması enine bir hareket getirmiştir. Bundan anlaşıldığı gibi yapıda hem boyuna hem de enine bir hareket birlikte kullanılmaya çalışılmaktadır.

Mermerden olan mihrabın üst kısmı stalaktitlerle doldurulmuş, altta ise beş kısma ayrılmıştır. Mihrabın en üstünde ise hafif sivri kemerli üç pencere bulunmaktadır. Mihrabın yan duvarlarında da sivri kemerli pencereler bulunmaktadır. Mihrabın yan duvarlarını çini kaplamalar örtmektedir. Bu çini panoların etrafında iki bordür görülmekte, dış bordür koyu mavi zemin üzerine yeşil, kiremit

---

*(100) Semavi Eyice - **Petit Guide a Travers les Monuments Byzantines et Turcs**, Istanbul, 1955, s. 83*
*(101) - Mustafa Saî - **Tezkeret-ül -Bünyan**, Istanbul, 1915, s. 41*

kırmızısı küçük rozet, kıvrık dal ve yapraklardan oluşmaktadır. İç bordür ise koyu mavi zemin üzerine naturalist çiçek motiflerinden meydana gelip, etrafı siyah konturlarla çevrelenmiştir. Panoların içine alternatif olarak sıralanmış rozetler ve baklavalar yerleştirilmiştir. Bu çiniler sıraltı tekniği ile yapılmış olup, renkler biraz donuktur.

Mesih Paşa Camisi'nin mimberi mihrabın sol tarafında bulunmaktadır. Mermerden çok ince bir işçilikle yapılmıştır. Ortasında iri bir madalyon bulunan korkuluk levhaları şebekeler halindedir. Geometrik desenlerle işlenmiş, iç içe daireler, sekizgen ve yıldız motiflerinden ibarettir. Vaiz kürsüsü ahşap işçiliğinin güzel örneklerinden birini meydana getirmektedir.

Mesih Paşa Camisi'nin giriş cephesinde tam ortada portal yer almaktadır. kesme taştan ve mukarnaslı olan kapının kanatları kare ve dikdörtgenlerin değişik şekilde bir araya getirildiği ahşap levhalarla kaplanmıştır. Portalin iki yanında kum saati süslemesi ile simetrik sivri kemerli ikişer pencere yer almaktadır. İç ve dış süslemede simetrik düzenlemeye çok önem verilmiştir. Portalin iki yanında iki tane mukarnaslı portal nişi de bulunmaktadır. Bir tanesi 1894 de zelzeleden yıkılmıştır. Bu gün tek minarelidir. Minarelerin kapısı avludan bir basamak yüksek olan son cemaat yerine açılmaktadır. (R-98). Son cemaaat yeri caminin ön cephesini boydan boya kaplamakta, ortada üstü aynalı tonoz, yanlarda ikişer kubbe ile örtülmektedir. Ön kısım altı porfir sütun ile bu sütunları bağlayan yedi sivri kemerle açılmaktadır. bu sütun dizisinin önünde ikinci bir sütun dizisi daha bulunmaktadır. Öndeki porfir sütunlara demir gergilerle bağlanarak çifte son cemaat yeri meydana getirilmiştir (R-99).

Caminin önünde revaklı bir avlusu vardır. Güney ve batı yönlerin avluya açılan iki kapı basık dairesel kemerlidir. Batı taraftaki giriş kapısının üstü çapraz tonozla örtülü olup merdivenli bir dehliz halindedir. Bu kısmın üzerinde kubbeli bir oda vardır. Avluda bunun tam karşısında da kubeli odalar vardır ki bunlar müezzinler içindir. Avlunun etrafı sivri kemerli ve üzerleri kubbe ile örtülü gözlerle çevrilidir (R-10). Bu gözlerin içinde bu gün kullanılmayan abdest muslukları bulunmaktadır.

---

(102) Oktay Aslanapa - Osmanlı Devri Kütahya Çinileri, İst., 1949, s. 22

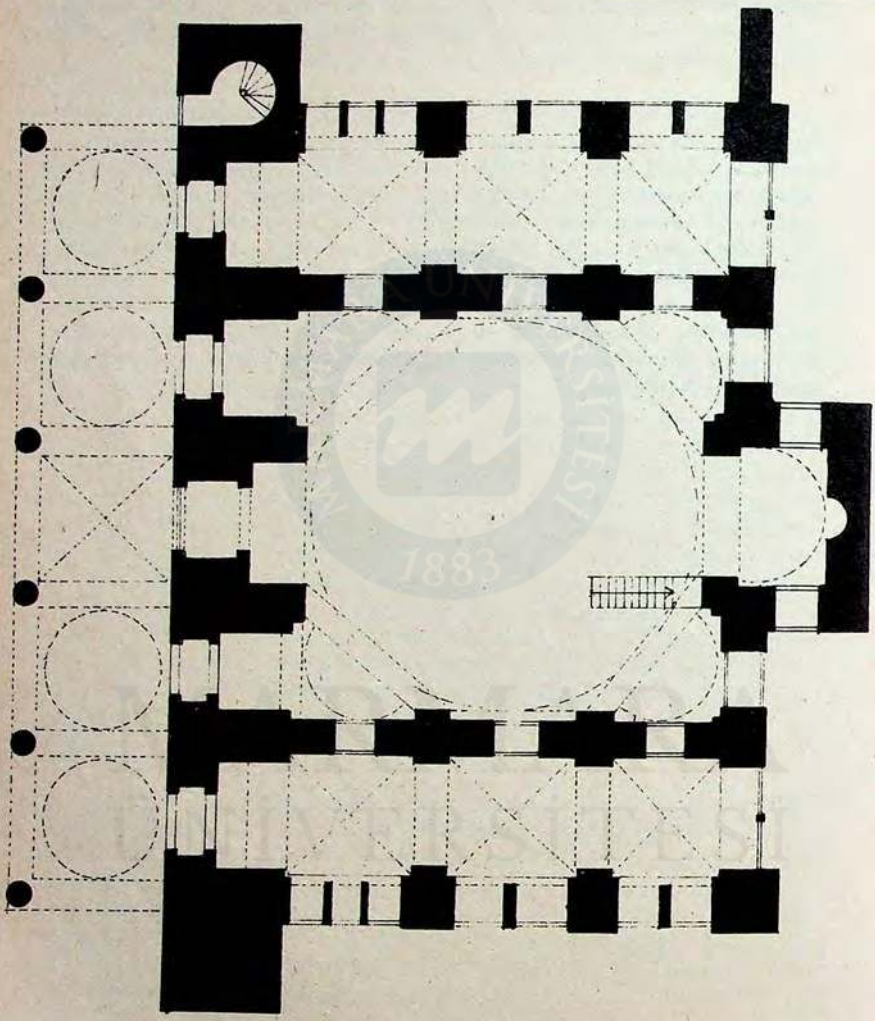
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu gün ayakta kalan minaresi kesme taştan, oldukça uzun ve endamlı görünümdedir. Merdiveni tek yolludur. Pabuç kısmı uzun, ince baklavalarla gövdeye bağlanır. Şerefenin altında üzeri kabartma işlemeli kemerler yer almaktadır. Şerefeleri stalaktitlidir. Olgun bir üslup göstermektedir.

Mesih Paşa Camisi'nin kubbesi kalın duvar payelerine oturduğundan duvarlara çok sayıda pencere açmak imkanı doğmuştur. Pencere sistemi diğer sekiz payeli yapılarda gördüğümüz düzendedir. zemin kat pencereleri, galerilerin altında Kur'an okumak için gerekli ışığı sağlamaktadır. Dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerlidir. Kapanabilen tahta kapakları vardır. Galeri pencereleri büyük sivri kemerler içinde iki katlı olarak yapılmış olup, üst kısmı üç bölümlü ve şebekeli, alt kısımdakiler ise sivri kemerli ve dikdörtgen şeklindedir. Eksedraların içine yuvarlak kemerli üçer pencere açılmıştır. Tanbur pencereleri ise kubbe yuvarlağına uyularak yuvarlak kemerlidir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Mesih Paşa Camisi (1585)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

NİŞANCI MEHMET PAŞA CAMİİ
Yapan: Mimar Sinan
Yaptıran: Nişancı Mehmet Paşa
Yapılış tarihi: 1588 (997 H)

Nişancı Mehmet Paşa tarafından 1588 tarihinde Karagümrük'de yaptırılmıştır. Cedid Nışancı diye de anılan bu yapı için Gabriel "Azakkapı'nın basit bir Varyasyonudur." derse de plan şeması bakımından tamamen orjinal bir yapıdır.

Nişancı Mehmet Paşa camisi, kare bir mekan üzerine sekiz payenin oluşturduğu sekizgen bir kaide üzerine oturan merkezi tek bir kubbe ile örtülmüştür. Kapının sol tarafında yer alan kitabeye göre, cami 1766H yılında onarım görmüştür. Bazı kaynaklarda 1251 H tarihinde Mekkizade Mustafa Asım efendi tarafından tekrar onarım gördüğü yazılıdır (103) (R-101)

Caminin esas planı kare şeklinde olup, mihrap kısmı dışarı doğru bir çıkıntı yapmaktadır (R-102-103). Yapıya giriş kapısından geçildikten sonra stalaktit başlıklı iki sütunla birbirine bağlanan üç kemerli bir kısımdan geçilerek girilir. Esas mekan sekiz ayağın taşıdığı bir orta kubbe, doğu, batı ve güney yönlerinde ise üç yarım kubbe ile örtülmüştür. Giriş yönünde son cemaat yerinin bulunması kütleyle oynanmasını imkansız kılmış, köşe hacimler orta mekana kapatılmıştır. Kubbeyi taşıyan sekiz ayak da bağımsız olmamalarına rağmen duvar sathından ayrılarak yuvarlaklaşmaktadır (R-104-105). Merkezi kubbenin örttüğü ana mekan iki tarafta Selçuklu medreselerinin eyvanlarını hatırlatan birer girinti oluşturan yan neflere açılır (104). Bu yan nefler ortadan birer ara duvarla ikiye bölünmüştür. Mihrabın bulunduğu kısım yine eyvan şeklinde ve dışarıya taşkındır. kubbe sekiz ayağın üzerinde yapıyı dolanan stalaktit dizisi üzerine, etrafında yirmidört pencerenin yer aldığı yüksek dairesel bir kasnak üzerine oturmaktadır. Mihrap nişi için daha aşağıda bir kemer yapılmamış olması yapıya uzunlamasına gelişmiş bir etki vermesine karşın, yapının tamamında yüksekliğine gelişmiş bir ifade vardır. yanlara doğru genişlemeyi engelleyen yan nefler galerilerle bölünmüş, mihrap nişi ise boş bırakılmıştır. Zeminde köşelerin orta mekana kapalı olmasına karşılık, galeri düzeyinde köşeler orta mekana açılır. Bu özelliği ile Azapkapı Camisi'nden ayrılık göstermektedir (105).

---

*(103) Celal Esat Arseven - **Türk Sanatı Tarihi**, Ist., 1926, Cilt I, s. 355-357*
*(104) Ernest Diez - O. Aslanapa - **Türk Sanatı**, Ist., 1946, s.155*
*(105) Selçuk Batur - "Osmanlı Camilerinde sekizgen ayak sisteminin Gelişimi" **Anadolu sanatı Araştırmaları**, Ist., 1968, s.152*

Nişancı Mehmet Paşa camisi'nde yarım kubbeler ve eksedralar üzeri beyaz ve kırmızı somaki mermer hissi vermek amacıyla boyanmış alternatif geçmelerden sivri kemerlerle açılmıştır. Bu kısımlar ayrıca demir kirişlerle birbirine bağlanarak bir yarım kubbe, bir eksedra olarak düzenlenmiş ve içlerine yuvarlak kemerli pencereler açılmıştır. Geçiş kısımlarının ayaklara ve cami duvarlarına bağlantıları eksedralarda hafif stalaktitlerle, yarım kubbelerde ise istiridye biçimindeki tromplarla sağlanmaktadır (R-106)

Caminin girişinin iki yanında iki katlı mahfiller bulunmaktadır. Yan mahfiller ile iki granit sütuna dayanan üç sivri kemerli girişin yanındaki mekanlar, caminin alt köşe duvarları ile caminin desteklerinden olan iki paye ile sınırlandırılmıştır. İlk kat mahfilleri yerden bir seki ile yükseltilmiştir. Caminin alt mekanlarındaki tüm kemer açıklıkları demir kirişlerle bağlanmıştır.

Giriş kısmı ile mahfillerin üstüne rastlayan yerdeki galeriler, birbirine geçilen kısımlarda çapraz ve düz tonozlarla örtülüdür. Galerilerin geçiş veren bu kısımları birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Galerilerin doğu, batı ve kuzeye bakan yüzleri yarısı duvara gömülü stalaktit başlıklı sütunlar, sivri kemerler ve bunlar içine yerleştirilen pencerelerle şekillenmektedir (R-107-108).

Yan mahfillerin ana mekana bakan yüzleri geometrik geçmelerden oluşan mermer korkuluk levhalarla çevrilmiş olup, bu kısmın örtüsünü sağlayan yarım kubbelere geçiş köşelerde kırmızı beyaz mermerden alternatif olarak düzenlenmiş sivri kemerli hafif mukarnaslarla oturan istiridye şeklindeki tromplarla sağlanmaktadır (106).

Nişancı Mehmet Paşa Camisi'nin mihrabı yerden bir seki ile yükseltilmiş, güneye doğru daha çok çıkıntı yapmıştır. Üstteki alınlıkta üç sıra mukarnas ile, yanlarda iki mermer sütunla çevrelenmiştir. Beş köşeli olan asıl mihrap girintisi yukarı doğru daralarak üçgen şeklinde mukarnaslarla son bulur. Mihrap girintisinin üst kısmında yeşil zemin üzerine altın yaldızla yazılmış dikdörtgen şeklinde bir kitabe yer almaktadır (R-109-110)

Mermerden olan mimbere oniki mermer basamak ile çıkılmaktadır. Basamakların yanında geometrik geçmelerden oluşan ajurlu korkuluk levhaları yer almaktadır. Mimber külahı stalaktit başlıklı mermer sütun üzerine sivri kemerle taşınmaktadır. Bu kemerlerin etrafını palmetlerden oluşan bir friz dolanır (R-111-112) Bi-

---

(106) Halil Edhem -Istanbul Camileri, İst., 1934, s. 115

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

risi güneydoğu, diğeri güneybatı köşelerde yer alan iki tane vaiz kürsüsü vardır. Bu kürsülerin girişi doğu ve batı duvarlarındaki pencere boşluklarına açılan merdivenlerin sonundaki sivri kemerlerle sağlanmıştır. Vaiz kürsüsünü somaki mermerden üç sütun taşımaktadır (R-113).

Oldukça sade bir yapı olan Nişancı Mehmet Paşa Camisi'nde taş kullanılmıştır. Düz ya da somaki mermer olan pencere söveleri ile bunlar üzerinde sivri kemerler içine açılmış pencere alınlıkları vardır. Pencere söveleri dikdörtgen şeklindedir. Üzerlerindeki alınlıklarda da kitabeler bulunmaktadır. Taş işçiliğinin orjinal örneklerinden olan bu kitabeler, bilgisizce onarıldığından bu gün bozulmuş durumdadır.

Caminin kubbe, yarım kubbe, eksedra, tonoz örtüleri ve diğer değişik kısımlarında kalem işleri görülmekle birlikte, bunların hiç biri sanat değeri taşımaz. Ahşaptan olan pencere kapakları ve giriş kapısı geometrik geçmelerle süslenmiş, bazı yerlerde de yıldız motifleri kullanılmıştır. Kapının üst kısmında kitabe için boşluk bırakılmış, etrafı fildişi kakmalarla süslenmiştir. Caminin önünde muntazam dikdörtgen şeklinde üç taraftan revaklarla çevrili bir avlusu vardır. Avlu revakları baklava başlıklı beyaz mermer sütunlar üzerine sivri kemerlerle meydana gelmiştir (107). Doğu ve batıda avluya açılan iki kapıdan giriş sağlanmaktadır. Batıdaki kapıdan doğrudan avluya girilebileceği halde, doğudaki kapıdan önce üstü tonozla örtülü bir mekandan geçilerek avluya girilmektedir. Bu girişin solunda Nişancı Mehmet Paşa'nın türbesi, sağında ise küçük bir mezarlık yer almaktadır. Avlunun içinde baklava başlıklı sekiz mermer sütun üzerine oturan konik bir çatı ile örtülü ve yerden bir seki yükseklikte olan şadırvan yer alır (R-114-115). Orta mekanda birer taraflarından süs sütuncukları ile sınırlandırılmış mermer aynalar üzerinde musluklar yer almaktadır. Revakları oluşturan kemerler bir yandan birbirine bağlanırken, diğer yandan da avlu duvarlarına demir kirişlerle bağlanmıştır. Avlu duvarları dıştan bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla olarak yapılmıştır.

Nişancı Mehmet Paşa Camisi'ne dıştan bakıldığı zaman, kademeli olarak yükselen ölçü bakımından mükemmel, tutarlı ve teknik yönden de oldukça başarılı bir yapıdır. Cami duvarları ana mekanı genişleten eksedra ve yarım kubbeler ve biraz içe dönük kubbe kasnağı ve kubbesiyle derli toplu bir görünüşe sahiptir. Eksedra ve ya-

---

(107) C. Gurlitt -Die Baukunst Konstantinopels, Berlin, 1912, s.19-20

rım kubbeler arasında takviye kuleleri yer alır. Bu kısım kubbe kasnağının ortalarına kadar yükselir. Bu kuleler silindirik şekillidir (108).

Kubbe kasnağı ile eksedra ve yarım kubbelerin dış yüzeyleri küçük duvar payeleri ile bunlar arasına yuvarlak kemerli mermer şebekeli pencerelerle donatılmıştır. Caminin önünde stalaktit başlıklı altı mermer sütun üzerine sivri kemerli bir son cemaat yeri vardır. Orta göz manastır tonozla, yanlardaki ikişer göz ise kubbe ile örtülmüş, kubbeli kısımlardaki geçişler pandantiflerle sağlanmıştır (R-116-117). Bu kısımdaki sivri kemerli bölümler içine pencereler açılmıştır. Bunlar alt alta sıralanan dörder tanedir. Alt sıradakiler dikdörtgen mermer silmeli ve demir şebekeli yuvarlak kemerler içine alınmış, üstteki alınlıklarına ayetler yazılmıştır. Üst sıradaki pencerelerde yine dikdörtgen silmeler görülür. Bunlar demir şebekelidir.

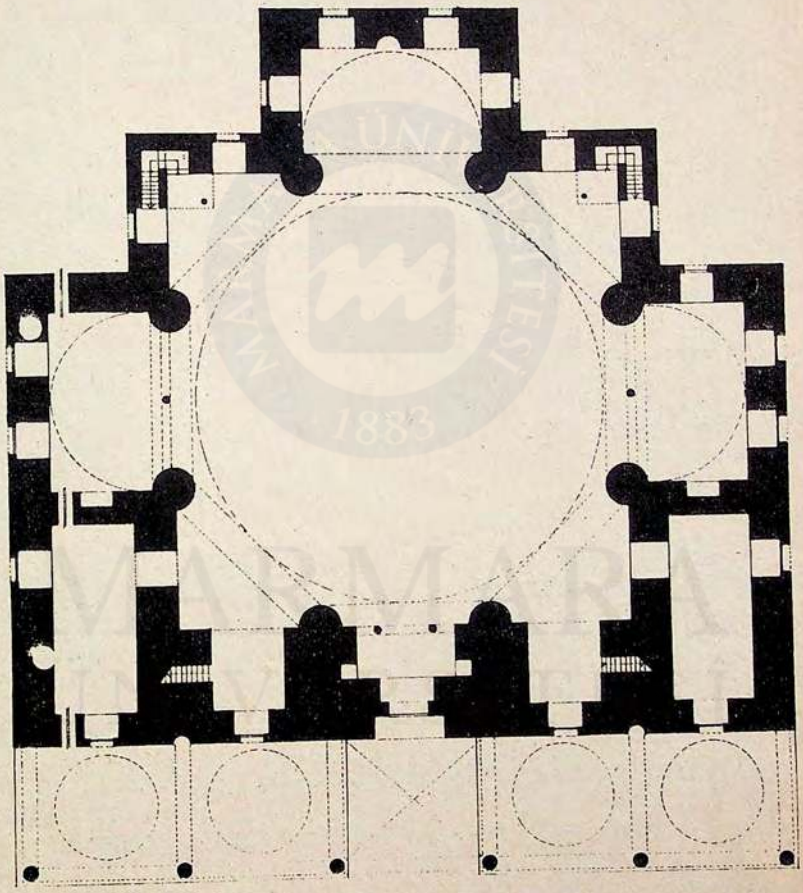
Tamamen mermerden olan portal, iki yandan yarım sütunlarla sınırlandırılmıştır. Aradaki düz mermer kısımdan sonra kapı boşluğu gelir. Kapı ahşaptan olup, geometrik geçmelerle süslenmiştir. Bu kısmın iki yanında iki sütuncuk bulunmaktadır. Kapının iki kanadında altta ve üstte birer rozet ile üstünde sülüs yazıyla kitabe yer alır. Portalin stalaktitli kısmının üstünde kademeli bir korniş dolanır (R-118-119). İki kademeli kornişin birinde mukarnaslar, diğerinde palmet ve rumi geçmeler yer almaktadır. Portalin bulunduğu duvarla duvar payeleri üzerinde üst üste iki kitabe bulunmaktadır.

Mihrabın bulunduğu güney cephesinde, mihrap çıkıntısının iki yanında pencereler açılmıştır. Alttaki pencereler dikdörtgen mermer silmeli ve demir şebekeli, üzerlerinde sivri kemerler yer almaktadır. Üst sıradakiler ise sivri kemerli mermer şebekelidir. Mihrap çıkıntısı üzerinde de pencereler bulunmaktadır. Üç sivri kemerli mermer şebekeli uzun bir pencere ortada yer alır ve yanlardakinden daha yüksektir. Yanlarda ise birer mermer şebekeli yuvarlak pencere yer alır. doğu ve batı cephelerinde de kademeli olarak bir görünüş kazanan dikdörtgen, mermer silmeli ve sivri kemerli pencereler açılmıştır. Caminin güney ve batı cephelerinin kesiştiği yerde son cemaat yerinin hemen üstünde minaresi yer almaktadır. Tek şerefeli, köşeli bir minare olup alt kısımları zengin stalaktitlerle süslenmiştir. Korkulukları mermerden olan şerefe geometrik motifli şebekelidir (R-120)

---

(108) Ekrem Akurgal - "Sanat tarihi bakımından Sinan" Dil Tarih Coğ. Fak. Dergisi Ankara, 1944, Cilt II, Sayı 3, s. 383.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Nişacı Mehmet Paşa Camisi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YENİ VALİDE CAMİİ
Yapan: Mimar Bekir Ağa
Yaptıran: Gülnuş Emetullah Sultan
Yapılış Tarihi: 1708-1710

Cedid Valide Camisi olarak da bilinen bu cami Üsküdar'da İskele meydanının kıyı şeridi boyunca, denize yüzyirmibeş metre uzaklıktadır. Üsküdar'ın eski mahallelerinden Gülfun Hatun mahallesinde, Üsküdar çarşısına uzanan dar bir yol kıvrımında yer almaktadır (109).

Cami padişah II. Mustafa ile III. Ahmed'in anneleri olan Gülnuş Emetullah Sultan tarafından 1708 yılında yaptırılmaya başlanmış, 1710 da tamamlanmıştır. Şair Taib'in yazdığı kitabe de bu tarihleri doğrulamaktadır. Yeni Valide Camisi, Mimar Bekir Ağa'nın mimarbaşılığı sırasında inşa olmuştur. Gülnuş Sultan Edirne'ye yaptığı bir seyahat sırasında ölmüş, 1715 de yeni Valide önündeki açık türbeye defnedilmiştir (110).

Yeni Valide Camisi Osmanlıların Lale Devri olarak bilinen döneminde inşa edilmiştir. Bu dönem yeni bir üslubun gelişmeye başladığı bir dönem olmasına karşın, henüz Sinan'ın getirdiği şekiller bırakılmış değildir. Yeni Valide Camisi'nde Sinan'ın plan şemalarından birisinin kullanılmış olması, onun klasik devri hatırlatan son eser olmasını sağlamıştır. Bu yapıdan sonra klasik unsurlar yavaş yavaş kaybolmuştur (111).

Yeni Valide Camisi Kare üzerine basık merkezi bir kubbe ile örtülmüş bir yapıdır. Kubbeyi sekiz paye taşımaktadır. Bu payelerin doğu batı yönlerindeki serbest, güney yönündeki sütunlar ise duvarla bağlantılıdır. Serbest olanlar sekiz köşeli olup üzerlerinde stalaktitler bulunur ve mermer kaplamalıdır (112) (R-121). Valide camisi plan şeması bakımından **Rüstem Paşa Camisi**'ne benzemektedir. Kubbeyi taşıyan ayakların şekilleri ve konumu ile kubbeden geçişi sağlayan pandantifler, sekizgen planın uygulandığı diğer yapılardan farklı özellikler gösterir. Sadece **Rüstem Paşa Camisi** ile aynıdır. Kubbeyi taşıyan sütunlar oldukça zarif, ince olup yükseklikleri mekana gelişmiş bir hava kazandırır. Sekizgenin köşelerine yerleştirilen

---

*(109) Evliya Çelebi - **Seyahatname**, Ist., 1314, Cilt 1- s. 305*
*(110) Mehmet Raif - **Mirat-ı Istanbul**, Ist., 1314, s. 105*
*(111) Tahsin Öz **Istanbul Camileri**, Ankara, 1965, s. 15*
*(112) Selçuk Batur - "Osmanlı Camilerinde sekizgen ayak Sisteminin Gelişmesi" **Anadolu Sanatı Araştırmaları**, Ist., 1968, s.153*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

dört eksedra ile mekan kareye tamamlanmakta, bu mekanın iki yanında yan galeriler bulunmaktadır (R-122). Üzeri ortada aynalı, yanlarda çapraz tonozlarla örtülmekte, duvarlara geçişler ise son derece acemice yapılmış pandantiflerle sağlanmaktadır. Yan galeriler tonozlarla avlu tarafına genişletilmiş olan arka tarafta da devam etmektedir. Kuzey duvarına bitişik olan bu kısımda müezzin mahfili yer alır. Doğuda ve batıda galeriler müezzin mahfilinin uzantısı gibidirler. Müezzin mahfili ve galeriler itinalı mermer işçiliğinin görüldüğü kısımlardır. Mermerden işlenmiş korkulukları ve hafif sivri kemerli arkadları taşımaktadır. Bu arkadlar sütun başlıkları stalaktitli olan mermer sütunlara dayanmaktadır. Alt kattaki yan nefler ise düz örtü ile kapatılmıştır (R-123).

Üç kademeli stalaktit frizi kubbe kasnağının altında bütün yapıyı dolanmaktadır. Eksedraların altında da bir konsol ve bunun üstünde bütün cami içini dolaşan başka bir stalaktit frizi daha bulunmaktadır (R-124).

Yeni Valide Camisi'nin mihrabı mermerden olup, stalaktitli bir dekorla biten bir niş halindedir. Üstte bir üçgen alınlık bulunmakta bunun altında ise bir stalaktit frizi uzanmaktadır. Üçgen alınlığın ortasında röliyef bir madalyon olup, mihrap nişinin iki yanında tekrarlanmıştır. Üçgenin tepesinde içi rumi dolu palmet ve yanlarda yarım palmet dekorları bulunmaktadır. Üçgenin ortasında bir sıra palmet dizisi, onunda altında stalaktit bir dizi yer almaktadır. Mihrabın etrafında çini süsleme görülür. bordür grift rumi ve palmetlerle düz mermer, ikinci bordür ise baklavalı bir şerittir. Mihrap nişini çevreleyen çiniler, yeşil zemin üzerine koyu yeşil, sarı, mor, beyaz ve kiremit kırmızısı ile çiçek motiflerinden oluşmaktadır. Bunun etrafındaki ince bordür ise, koyu mavi zemin üzerine stilize çiçek ve yaprak motifleri yer almaktadır. Mihrap nişinin iki yanında iki küçük sütuncuk bulunmaktadır (R-125). Oldukça büyük bir mimbere sahiptir. Ajurlu mermerden yapılmış olup, kapısının üstünde stalaktit ve rumi dolgulu bir friz bulunmaktadır. Mimber korkulukları mermer şebekeli, köşkün altındaki nişin köşe dolgularında ise vazo içinde çiçeklerden oluşan bir süsleme görülür. Tahta kısmın üstünde büyük bir külah bulunmaktadır. Yan üçgenlerin ortalarında birer madalyon yer almakta, Madalyonların etrafı röliyef rumilerle doldurulmaktadır. Kaide kısmında ve madalyonun etrafında baklava şeklinde süslemesi olan bir bordür vardır (R-126-127).

Yeni Valide Camisi'nin doğu galerisinde parmaklıklarla ayrılmış kısım Hünkar mahfilidir. Caminin en süslü kısmını teşkil

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eden bu kısmın altında mermer şebekeler, ortasında birbirine sarılmış örgü motifi, en altta ise stalaktitli bir dekor bulunmaktadır. Bu kısım sol üst galeriden tahta bir perde ile ayrılmaktadır (R-128). Doğu cephesinde bitişik Hünkar kasrından caminin bu kısmına girilmektedir. Bu kısımda stalaktitli mermerden bir mihrap nişi bulumakta, etrafında yaldızlı bir çerçeve dolanmaktadır. Bu nişin alt kısmında Barok rumiler, yanlarında da birer madalyon bulunmaktadır (113) (R-129).

Caminin içinde genellikle beyaz zemin üzerine kırmızı ve siyah renklerle yapılmış orjinal kalem işleri vardır. Bordürlerde ise kıvrık dal, yaprak ve stilize bitki motifleri kullanılmıştır. Kubbenin içinde, kemerlerde ve pencere üstlerinde çok kullanılmıştır.

Yeni Valide Camisi'nin büyük bir dış avlusu vardır. Bu avlu doğu batı ve kuzey tarafta daha geniş olduğu halde, güneyde daralarak dar bir sokak haline gelmektedir. Dış avlunun beş kapısı vardır. Asıl büyük portal kuzey cephede yer alır. Yuvarlak kemerli olan bu kapının etrafı dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Portalin üst kısmında sübyan mektebi, avlunun doğu kısmında da sebil ve türbe bulunmaktadır (R-130). Dış avludan iç avluya onar basamaklı merdivenlerle üç taraftan çıkılır (114). İç avlu bu bakımdan dış avludan daha yüksek bir düzeydedir. İç avlunun etrafı revaklarla çevrili olup, üzerleri kubbelerle örtülmüştür. Revak kemerleri sivri ve stalaktit sütun başlıkları taşıyan onaltı mermer sütuna dayanmaktadır (R-131). Avlu revaklarının üzerinde stalaktitli bir friz dolanır. Kemer aralarında ise çok ince bir işçilikle işlenmiş rozetler görülmektedir. İç avluya açılan kapılar mermerden yapılmış olup, hepsinin üzerinde birer kapı lunası bulunmaktadır. Bunlar yuvarlak kemerli ve kitabelidir. Kitabedeki yazılar Hezarefen Mehmet efendi tarafından yazılmıştır. Kuzey cephesinde gayet zarif güvercinlikler bulunmaktadır.

İç avlunun ortasında mermerden sekiz köşeli güzel bir şadırvan vardır. Sekizgenin herbir köşesindeki sivri kemerler, stalaktit başlık taşıyan mermerden gömme sütunlara dayanmaktadır. Üstte stalaktitli saçağı stilize edilmiş bitki dekorları izlemektedir. Kemerlerin aralarında da naturalist bitki motifleri röliyef olarak işlenmiştir (R-132).

---

(113) Muzaffer Sudalı - ***Hünkar Mahfilleri****, I.T.Ü. Mim. Fak. Doç. Tezi, İst., 1968, s.71*
(114) İbrahim Hakkı Konyalı - ***Üsküdar Tarihi*** *- İst., 1976, Cilt I, s.311*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Son cemaat yeri beş gözlü olup, sırası ile çapraz tonoz, kubbe aynalı tonoz, kubbe ve çapraz tonoz olarak örtülmüştür. Yanlardaki iki çapraz tonoz dikey, ortada girişin üzerindeki aynalı tonoz yatay olarak yerleştirilmiştir. Bunların içleri beyaz fon üzerine kırmızı, siyah kalem işleri ile süslenmiş, etrafları stalaktitlidir. Son cemaat yerinin iki tarafında birer mihrap nişi bulunmaktadır. Sağ tarafta ise tunç şebekeli ve ağır konsollara dayanan ufak bir müezzinlik balkonu ileri doğru çıkıntı yapmaktadır. Mihrapların yanlarını da büyük pencereler süslemekte, üzerlerinde alçıdan yapılmış rumi ve palmetlerle doldurulmuş alınlıklar bulunmaktadır. Son cemaat yerinden caminin içine açılan giriş kapısı, beyaz mermerden bir niş şeklinde olup, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçevenin üstünde bitki motiflerinden oluşan bir süsleme ve onun zemini rumilerle doldurulmuş üç kartuş bulunmaktadır. Çerçevenin etrafını stalaktit frizi ince bir şerit halinde dolanmaktadır. Bu özellik diğer yapılarda pek görülmez. Kapı kemerinin üstünde Taib Çelebi tarafından yazılmış kırksekiz beyitten oluşan bir kitabe bulunmaktadır. Bu kapının abidevi bir görünüşü vardır (R-133-134)

Son cemaat yerinin cami ile birleştiği iki köşede çift şerefeli iki minare bulunmaktadır. Klasik devir minarelerinden daha ince olarak yükselen minarelerin şerefe korkulukları ajurlu mermerdendir. Şerefenin alt tarafında stalaktit dizileri vardır (R-135-136). Yeni Valide Camisi muntazam kesme taştan inşa edilmiş, kubbe ve tonozlarda tuğla kullanılmıştır. Üzerleri kurşunla kaplanmıştır. Titiz bir işçiliğin görüldüğü bu yapıda kemer, söve, şebeke ve sütun başlıklarında mermer kullanılmıştır. Caminin dıştan görünüşünde kubbe basık bir etki bırakmakta, çevresine yerleştirilen ağırlık kuleleri sekizgene dışarıdan ifade kazandırmaktadır. Kubbenin oturduğu kasnak daralarak yuvarlaklaştığı için kubbe kasnağın bir devamı gibi durmaktadır. Yüksek kubbe kasnağında yirmidört pencere açılmıştır. Bu pencerelerle vertikal bir özellik kazandırılmıştır. Kasnağın oturduğu sekizgen kısım dışarıya taşkın bir görünümde olup bu kısımda sivri kemer içinde üç pencere yer almaktadır (R-137).

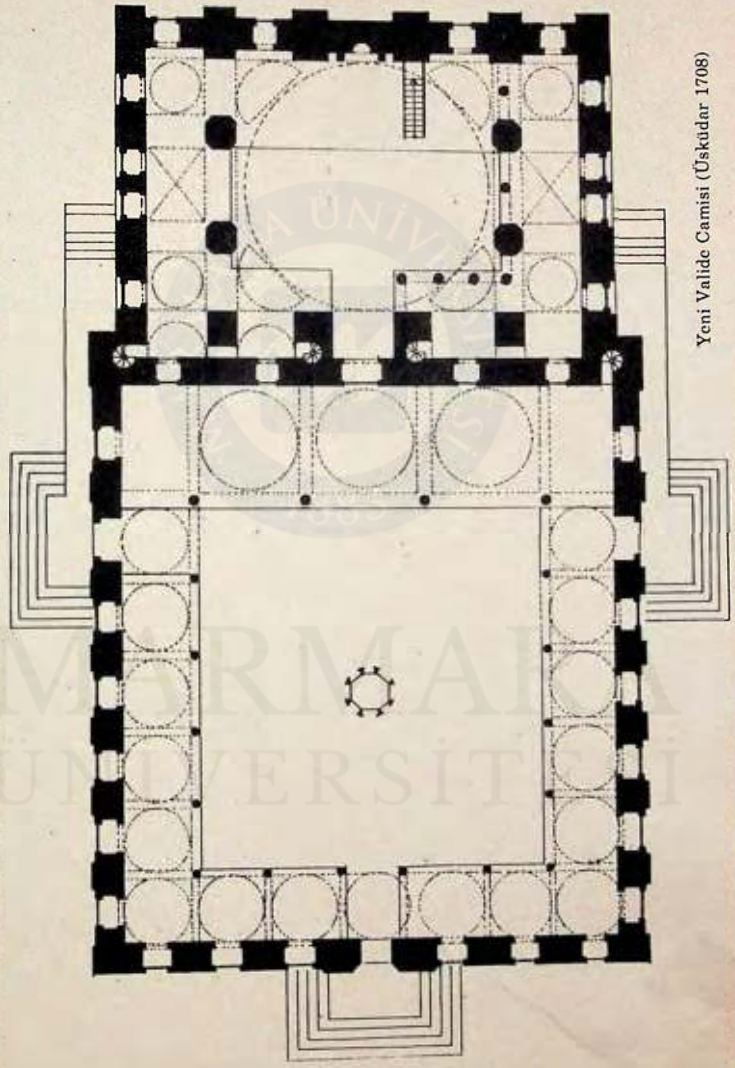
Caminin kuzey kısmının dışarı doğru çıkıntı meydana getirmesi, caminin girişini belirtmektedir. Bu kısımda sivri kemerli üç pencere açılmıştır. Dört köşedeki eksedralarda kademeli olarak yapıya geçiş sağlanmaktadır. Yan kanatlar ise eksedralarla aynı düzeyde bulunmaktadır. Caminin yan cephelerinde üstte düz bir şerit vardır. Güney cephesinde camideki payanda sisteminin yaptığı iki büyük çıkıntı yapının dış görünüşüne değişik bir görünüm kazandırmaktadır. Bu cephede çok büyük hafifletme kemerleri ile üst

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kısımlarında ortada yüksek, yanlarda daha alçak olmak üzere üç pencere açılmaktadır. Böylece duvarlar bölünerek hafiflemektedir. Yeni Valide Camisi klasik üslubun son yapılarından birisidir. Bu yapıdan sonra klasik üslup yerini Barok üsluba bırakacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yeni Valide Camisi (Üsküdar 1708)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

LALELİ CAMİİ
Yapan: Mimar Mehmet Tahir Ağa
Yaptıran: III. Mustafa
Yapılış tarihi: 1763 (1177H)

Aksaray'dan Beyazıt'a çıkan Ordu caddesi üzerinde bulunan bu cami 1763 yılında III. Mustafa tarafından yaptırılmıştır. III. Mustafa'nın sadrazamı Koca Ragıp Paşa zamanında, yapımına başlanan bu cami 1759-1763 yılları arasında Mimar Mehmet Tahir Ağa tarafından inşa edilmiştir. 1765 yılındaki zelzeleden hasar görmüş, Mimar Seyit Mustafa Ağa'ya onarımı yaptırılmıştır.

Caminin giriş kapısı üzerindeki arapça kitabede III. Mustafa'nın yaptırdığı ve yirmi yıl sonra I. Abdülhamid zamanında onarım gördüğü yazılıdır. III. Mustafa 1765 zelzelesinden sonra Fatih Camisini onarttığı halde kendi yaptırdığı bu camiyi ihmal etmiştir. Caminin etrafında imarethane, medrese, türbe ile bir külliye oluşmaktadır (115). Laleli Camisi'ni her ne kadar Barok üslup içinde görürsek de Nur-ı Osmaniye camisi kadar bariz bir Barok yapı değildir. O dönemde bir çok yapıyı yabancı mimarlar inşa ettiği halde, Laleli Camisi'nin mimarı Türk'tür. Bu bakımdan camide klasik Osmanlı üslubunun uzantısı olma özelliği vardır. Yapı adını daha önce orada bulunan Laleli baba isimli bir yatırdan almaktadır (116).

Onsekiz küçük kubbe ile örtülü revaklı avludan aydınlık bir esas mekana girilir. Cami merkezi bir yapı özelliğinde olup sekiz payeli camiler arasında sayılır. Esas kubbe askı kemerleri ile giriş yönünde ikisi serbest (R-138), dördü yan duvarlara, diğer ikisi de mihrap duvarına gömülü sekiz sütuna dayanır. Plan sekizgen bir ayak sistemine oturan bir kubbe ve dört küçük yarım kubbe ile köşelerde eksedralarla genişletilmiştir. Mihrap dikdörtgen bir çıkıntı şeklinde olup, üzeri kubbe ile örtülüdür. Laleli Camisi'nde kubbe kare içine çizilmiş bir sekizgene oturmaktadır. Kubbe kasnağı oldukça yüksek olup, geçişler pandantiflerle sağlanmaktadır. Bu karenin uzunlamasına gelişmesi arka tarafa ilave edilen bir yarım kubbe ve yanındaki küçük kubbelerle sağlanmıştır. Küçük kubbenin dayandığı ayaklarla, orta kubbeyi taşıyan sütunlar birbirinden farklı özelliklerdedir. Değişik dönemlerde yapılmış etkisi uyandırır. Arkadaki galeri yanlara doğru uzanmaktadır. Sekizgen plan

---

(115)C.E.Arseven -Türk Sanatı Tarihi, Ist., 1926, CiltII, s.415
(116) H.Rahmi Saruhan - Abidelerimiz, Ist., 1954, s.211

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şemasının yüksekliğine gelişme etkisini galeri düzeyinde yapılan silmeler, sütunları da ikiye böldüğünden azaltmaktadır. Dışarıdan bakıldığında iyice yüksek bir kasnak üzerine bir kubbe ve beden duvarlarındaki mafsallanma ile sekizgen şema belirginleşmektedir (117). Caminin cümle kapısı üstünde yer alan kadınlar mahfili üç kubbe ile örtülmüştür. Bu sekiz payeli cami Barok camiler içinde tek bir örnektir. Özellikle yapının içinde yer alan değişik ölçüdeki sütun başlıkları Barok üslup özelliklerinin en açık görüldüğü kısımlardır. Esas mekanın iki yanındaki revaklara Nur-ı Osmaniye camisi'nde de rastlanmaktadır. Bu yapıda doğrudan avlu ile bağlantısı olan kısımlar birer küçük mihrapla bitmektedir. Laleli Camisi bir kemer sistemi yardımıyla zemine oturtulmuş, bu yüzden bir kat yüksek görünüm kazanmıştır. Yarım kubbelerin alt hizasından bir profilli korniş binayı ikiye ayırarak bütünlük etkisini bozmaktadır. Bu bakımdan asıl kütle kademeli olarak yükselmektedir (R-139).

Orta mekanın sağında ve solunda en aşağıda düz atkılı pencereler, onun üzerinde renkli mermer dörtgen çerçeveler içinde yazı levhaları yer alır. Ayetlerin yazılı olduğu bu levhaların üstünde konveks, konkav hatların sivri olarak birleştiği Barok kemerli ve vitray süslemeli pencereler bulunmaktadır. Daha yukarıda konsollar üzerine oturmuş kemerler arasında yuvarlak pencereler yıldız motif-leri ile süslemiştir. Küfeki taşları ile inşa edilen gri, bej ve beyaz mermerlerle yapının içi üstteki yuvarlak pencerelerin üst kısmına kadar kaplanmıştır. Kubbe kasnağında yirmidört pencere yer alır. Caminin toplam yüzbeş penceresi vardır (R-140).

Mihrap tarafındaki eksedraların altında aşağıdan yukarıya doğru dikdörtgen atkılı pencereler, onun üzerinde de Barok kemerli pencereler, daha yukarıda da yuvarlak pencereler görülmektedir. Pencerelerin üzerlerinde dekoratif konsollara oturan sağır kemerler yer almaktadır (R-141).

Sekiz payenin birbiri ile bağlantısı beyaz ve siyah mermerlerin sıra ile örülmesinden oluşan sivri kemerlerle sağlanmaktadır. Pandantiflerde de yuvarlak siyah daireler içine altın yaldız ile "Allah" "Muhammed" ve dört halifenin adları yazılıdır.

Laleli Camisi'ndeki sütun başlıkları Barok Üslubun en belirgin olduğu kısımlardır. Avlu kapılarında görülen volütlü sade başlıklara karşın avludakiler iyon tipinin değişik örneklerini ver

---

(117) Selçuk Batur "Osmanlı Camilerinde Sekizgen Ayak Sisteminin Gelişmesi", Anadolu Sanatı Araştırmaları, 1968, Ist., s.154

mektedir. Caminin giriş kapısının iki yanında da avluda kullanılan sütun başlıkları kullanılmıştır. Bunlar onarım sırasında yapılmış olabilir. Caminin içindeki süsleme oldukça sadedir. Bu süslemede en çok görülen üç yapraklı palmet motifidir.

Laleli Camisinin ferah ve aydınlık mekanı ve merkezi plan şeması ile insanlar üzerinde etkileyici bir görünümü vardır (118). Nur-ı Osmaniye Camisi'ndeki gibi mihrap yapıya eklenmiş şekilde değil, büyük bir kornişle esas kütleye bağlı olarak, kaynaşmış şekildedir. Mihrap mermerden olup, ortası yeşil, kırmızı ve lacivert etrafı beyaz somaki mermerden çok uyumlu bir şekilde yapılmıştır. İki yanında birer sütuncuk vardır. İçiçe geçmiş renkli üçgen motifler, mihrap nişinin üçgen kemerinin iki yanında yer almaktadır. yandaki sütunlar kaideli, yuvarlak sütun başlıkları akantusludur (119).

Mihrabın sağında mermerden çok gösterişli bir mimberi vardır. Renkli somakilerle itinalı bir işçilikle yapılmış olan mimber, iç içe geçme üçgenlerle süslenmiş, mimber kapısında bir palmet akroterle son bulmuştur. Ortada bir çiçek motifi, onun altında bir sıra palmet korniş ve kitabe yer alır. Mimber köşkü dört sütunla desteklenmiştir. Mimberin altında yan kapılarının üstünde III. Mustafa'nın kabartma turası vardır. İki yandaki üçgenler silmelere çeşitli üçgenlere bölünmüş, orta kısımları kabartmalarla, korkuluk levhalarının dış yüzleri de kabartma birer oval madalyonla süslenmiştir (R-142).

Asıl mekanın sol tarafında yer alan vaiz kürsüsü iç içe geçmiş dikdörtgenlerin sedef kakma olarak ağaç üzerine işlenmesiyle meydana gelmiştir. Ağaç işçiliğinin güzel örneklerinden olan bu kürsünün arkalığında rumiler, ortada marka şeklindedir. Ortadaki dikdörtgen panonun köşeleri rumilerden oluşur. Dar uzun pano ise mihraplarla süslüdür. Yandaki pano çiçek motifleriyle süslenmiştir (R-143).

Giriş kapısının sağında ve solunda kemerli kapılar merdivenlerle yukarı ulaşır. bu kısım ondört küçük sütuna dayanan hünkar ve müezzin mahfilleridir. Soldaki hünkar mahfili prinçten iç içe geçmiş baklavalar içinde sekizgen yıldız motifleri ile süslenmiş bir şebeke ile çevrelenmiştir. Yivli akantlı yuvarlak sütunlara oturur.

---

*(118) Doğan Kuban - **Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme**, İst., 1954, s.30-31*

*(119) R.E.Koçu - **İstanbul Ansiklopedisi**, cilt III, İst., 1947, s.893*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şebekenin üstünde bir oymalı palmet akroter vardır. Ortada madalyon motifi, akroterin altında mermer oyma kıvrık dal motifleri ile süslü bir korniş bulunmaktadır (R-144).

Hünkar mahfilinin solunda sivri kemerli niş dikdörtgen çerçeve içine alınmış mermerden iptal edilmiş çeşme yer almaktadır. Nişin içi kırmızı damarlı mermerdendir. Yalak kısmı ise yivlidir.

Müezzin mahfilinin kapısının bulunduğu duvarın üzerinde kakma tekniği ile yapılmış mozaik panolar vardır. Ortada iki dikdörtgen pano bir bordürle çevrili olup, üstteki mermer panonun iki yanındaki bordürlerinde sekizgenler görülür. Köşelerde de yıldız motifi vardır (R-145).

Merkezi kubbenin, yarım kubbelerin ve eksedraların üzerlerinde üç tabakadan sonra orjinal kalıntılarına da rastlanabilen renkli kalem işleri görülmektedir.Kırmızı ve siyah renkli olan bu kalem işlerinin yenilenen kısımları son derece zevksizdir (R-146).

Cadde tarfındaki kapıdan ondört basamakla enine dikdörtgen bir şekil gösteren iç avluya çıkılır. Bu avluya batı, kuzey ve doğu tarafındaki üç kapıdan girilmektedir (R-147-148). Ortada sekiz mermer sütunlu sekizgen bir şadırvan vardır. Şadırvanın saçağı geç devir onarımlarına ait kalem işi ile süslenmiş olup, kubbesi kurşun kaplıdır. İç avlunun etrafını oniki mermer sütunun taşıdığı onüç kubbe örtmektedir. Dört sütun üzerine beş kubbeli son cemaat yeri kemerleri küfeki taşındandır. Avlu kapılarındaki sütun başlıkları Barok başlıklardır. Barok etkiyi belli eden bir başka özellik de, ayakların kısmen gömme oluşudur. İç ve dış galerilerdeki sütunlar tamamen mermerdendir. İç avluda mermerin yanında küfeki taşı ve tuğla kullanılmıştır. Taş ve tuğla birer sıra olarak dizilmiştir. Revak üst pencereleri oniki tanedir. Lale motifli ve demir şebekelidir. Üstlerinde Barok kemerler yer alır. Alttakiler ise oniki tane düz atkılı, üstü tuğla ile istiridye şekilli sağır kemerlidir.

Son cemaat yerinin kıble duvarında iki küçük mihrap ve müezzinler için iki küçük şali köşkü görülür. Son cemaat yerinin sağ ve sol yanlarındaki kapılar caminin yan dış revaklarına açılır. bu kısımda onüçer mermer sütun üzerine oturtulmuş kubbe ve beşik tonozlar vardır (R-149-150). Bunlar birer beşik tonoz ve ikişer kubbe halindedir. Bu revaklardan camiye birer kapı açılır. Caminin korkulukları ve külah kısmı mermer işlemelidir (R-151-152). Bunlardan sol taraftaki minare caminin inşasından altı yıl sonra yapılmıştır. Son cemaat yerindeki orta kapı caminin içine açılır. Kapının

üzerinde Barok bir alınlık yer alır. Üzerinde yayvan hatlı kabartma süsler vardır. Yivli kapı çerçevesinin iki yanında dikdörtgen kaideli mermerden, yuvarlak gömme sütunlar ve üzerlerinde impost başlıklar vardır (R-153). Kapının üzerindeki mermer kitabede tarih ve isim yazılıdır.

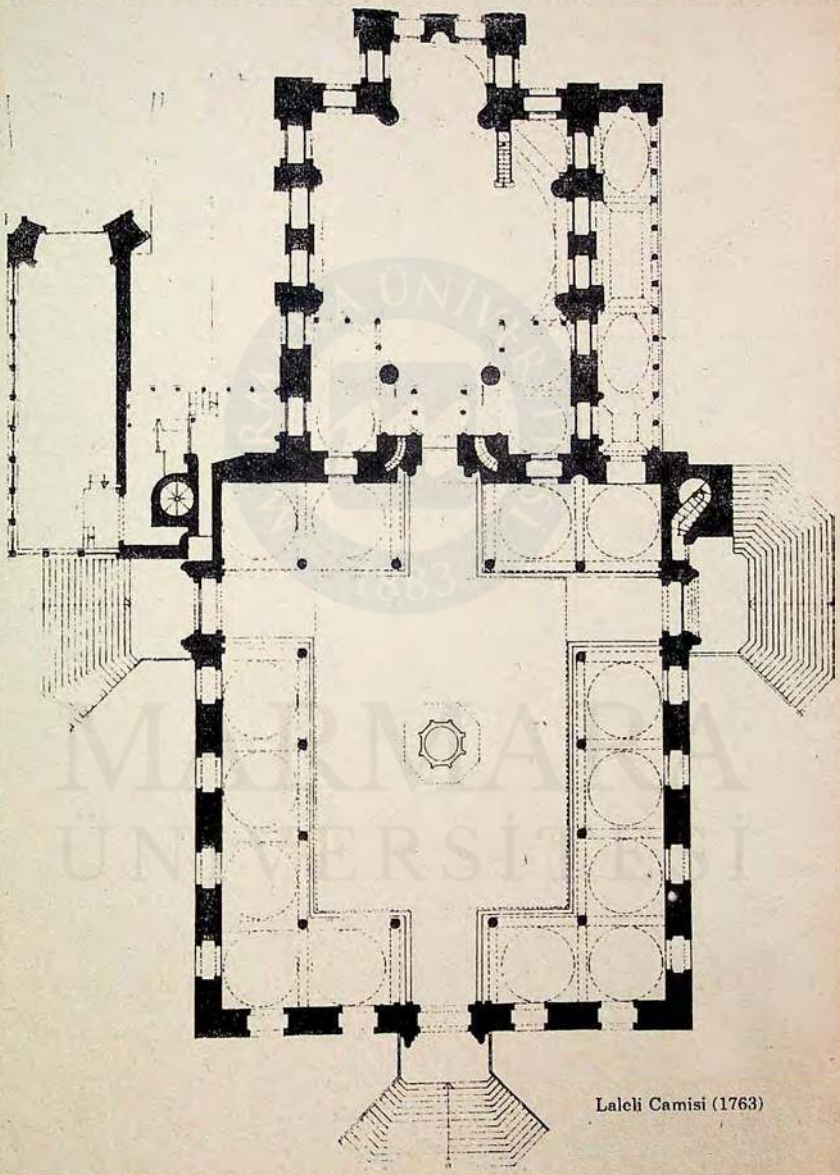
Laleli Camisi, dış avlusu caddeden yükseltilmiş ve taş döşeli bir podyum üzerine oturmuş, etrafı korkuluklarla çevrilmiştir. Taç kapıdan ondört basamaklı merdivenle bu dış avluya çıkılır. Mermer kaplamalı bu kapının üzerinde bir kitabe yer alır, iki yanında geniş, köşeli gömme sütuna dayanır. Kapı kemeri renkli ve beyaz mermerlerin alternatif olarak örülmesiyle şekillendirilmiştir. Kapıda barok yerine Neo-Klasik özellikler ağırlık kazanmıştır. Taç kapının iki yanında yivli yalakları olan iki çeşme bulunur. Kapının üstünde aynalı tonoz kullanılmış olup, ikinci bir kemerle avluya açılır. Avlunun ikinci kapısının sade bir görünüşü vardır. Sebilin yanındadır. Camiye rampa ile çıkılır. Gömme yuvarlak sütunlu, yuvarlak kemerli olup, üzerinde kitabesi bulunan üçücü kapı ise han ve imarethaneye açılan kuzey tarafdaki kapısıdır. Üstü basık manastır tonozlu ve tek renkli mermerden olan ufak ölçüde yapılmış bir kapıdır (120).

Laleli Camisi muntazam kesilmiş küfeki taşından yapılmış, yatay ve düşey hatların kesilmesi ile basık bir görünüm kazanmıştır. Kıble cephesinde mihrap dikdörtgen bir çıkıntı yapmaktadır. Üstte mermer şebekeli konkav ve konveks hatların sivri birleştiği Barok kemerler içinde üç, aşağıda düz atkılı iki pencere yer almaktadır. Cephe bir taş, iki tuğla sırası olarak örülmüş olup renkli bir görünüme sahiptir. Mihrap çıkıntısı üç kata ayrılır. En üstte ki pencereler daha yüksektir. Mihrabın sağında ve solunda sağır boşaltma ve payanda kemerleri kubbeye destek olmak amacı ile yapılmıştır. Mihrap cephesinin iki yanındaki cephelerde demir şebekeli yedi pencere yer alır. Üzerleri kemerli olan bu pencereler üzerinde onbir sütunlu yan revaklar yer almaktadır. Yan cepheler revaktan sonra üç kat olarak yükselir. Ortada impostlara dayanan ikiz kemer aralarında iki yuvarlak pencere, onların altında barok sivri kemerli pencere, yanlarda sivri boşaltma kemerinin arasına üstte yuvarlak, altta sivri kemerli pencereler açılmıştır.

Kubbe kasnağındaki yirmidört pencere mermer şebekeli olup, tambur kısmında payeler payanda kemeri şeklini almaktadır. Kubbenin üstü kurşun kaplıdır ve tuğladan inşa edilmiştir. Beden duvarlarının köşelerine de birer ağırlık kulesi yerleştirilmiştir. Dış avluda mihrap cephesinin önünde iki musalla taşı vardır.

*(120) **İstanbul Abideleri** - Yedigün Neşriyat, İst., s.58, tarihsiz.*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Laleli Camisi (1763)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

EYÜP CAMİİ
Yapan: Belli değil
Yaptıran: III. Selim
Yapılış tarihi: 1798 -1800

Eyüp camisi ilk kez Fatih Sultan Mehmet zamanında 1591 yılında yaptırılmış, III. Murat zamanında genişletilmiştir. Sultan III. Selim zamanında minareleri yıktırılıp, yapının temeli de derinleştirilerek bu günkü cami inşa edilmiştir (121). 1798 tarihinde ise dönemin ünlü devlet adamlarından Uzun Hüseyin tarafından yaptırılmıştır. Yapı böylece değişikliğe uğrayarak barok devir özelliklerini kazanmıştır. Sultan II. Mahmut zamanında 1819 yılında onarılmıştır. Bu günkü Eyüp camisinin III. Selim zamanında harap olan eski cami ile hiç bir ilgisi yoktur. Gurlitt'e göre yapıda eskiden kalan kısım mevcut değildir.

Yapının tarihçesini incelediğimiz zaman, Fatih'in hocası Ak Şemsettin tarafından Eyyüp el Ensari'nin gömüldüğü bu yer, devrin bilim adamlarına ayrılmıştır. Yapılan kazılarda Eyyüp'ün mezarı burada bulunmuştur. Fatih'in emri ile yazılı taşın bulunduğu yere türbe, yanında da cami inşa edilmiştir. Türbe değişik dönemler de padişahlar tarafından onartılmıştır. En esaslı onarım, Damat İbrahim Paşa tarafından 1724 yılında yaptırılmıştır.

Fatih devrinde yaptırılan ilk caminin planı bu günkünden oldukça farklı bir şema göstermektedir. Caminin ortasında bir büyük kubbe, iki yanında birer yarım kubbe ile genişletilmiş, sağlam kemerlerle desteklenmiştir (122). Mihrap dışarıya doğru taşkın, üstü yarım kubbelidir. Bu ilk yapıda Hünkar mahfili sağ tarafta yer almakta, mihrap ile mimber de sanatsal bir özellik göstermektedir. Caminin iki kapısı vardı. bunlardan biri mahfilin sağında, diğer ise kıble tarafındadır. İki tane de minaresi vardır. Şimdiki şadırvanın olduğu yerde ise Sinan paşa kasrı avlunun iki tarafında da beşer medrese odası bulunmaktadır (123).

Bu günkü Eyüp camisi bir tarafında da Hz. Eyüp türbesi bulunan Haliç'in sonunda yer alan ve etrafındaki mezarlıklarla birlikte dikdörtgen bir alanda inşa edilmiş bir yapıdır. Bu caminin planı **Azapkapı Camisi**'nin planının daha büyük bir ölçüde tekrarı olmak-

---

*(121) H. Ayvansarayi - **Hadikat-ül CAvami**, Ist., 1281. Cilt I, s.245*
*(122) Evliya Çelebi - **Seyehatname**, Ist., 1314, Cilt I, s.396*
*(123) E.H.Ayverdi - **Fatih Devri Mimarisi**, Ist., 1953, s.218-219*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

la birlikte, teknik ve yapı bakımından başarısızdır. Yeni planda avlunun boyu kısalırken caminin genişliği artmış, bir taraftan duvarla, diğer taraftan küçük bir mekanla kapatılarak kare bir mekan sağlanmıştır. Bu mekanın ortasında önceden ondört metre çapında olan kubbenin yerine, yeni yapıda sekiz ayak üzerine oturan 17.5 metre çapında bir kubbe ile kapatılmıştır. Sekizgen ayak sisteminin taşıdığı esas mekanı örten bu büyük kubbe altı sütun ve iki pilpaye tarafından taşınmaktadır. Sekizgenin dört yanında birisi mihrabı örten dört yarım kubbe bulunmaktadır. Diğer dört köşede ise daha küçük eksedralarla kubbe desteklenmektedir. Esas mekanı çeviren galerilerin üzeri köşelerde birer küçük kubbe ile, yarım kubbelerin dışında kalan kısımlar ise çapraz tonozlarla örtülmektedir. Örtü elemanlarının beden duvarlarına bağlantısı pandantiflerle sağlanmaktadır. Yapıda örtüden taşıyıcılara geçişte görülen acemilik kararsız bir davranışa işaret etmektedir (124). Galeri katındaki kadınlar mahfilinin sütunları, istiridye başlıklar taşıyarak barok özellik taşırken alt kattaki kadınlar mahfilinin tavanı düzdür. Yapının içinde dört sıra pencere düzeni görülmektedir.

Camiye dışardan bakıldığı zaman, yapıya hakim kubbe oldukça yüksek ve aşırı bir ifade göstermesine rağmen, devrin diğer yapılarından daha silik bir yapıdır (R-54). Kubbe yüksek bir kasnağa oturduğundan, yan kubbelere geçiş rahat değildir. Kasnak köşelerde önemini yitirerek zayıf ağırlık kuleleri ile tutulmaktadır (125). Beden duvarları yarım kubbelerin dışarıya bağlandığı kısımlarda mafsallıdır. Yandaki tüm pencereler yuvarlak kemerlidir (R-155). Bu da yapıya monoton bir görünüş getirmektedir. Minareler III. Ahmet devrinden kalmış, klasik formları ile barok özellik taşıyan bu yapıya yabancı bir görünüm kazandırmıştır (R-156).

Caminin mihrabı mermerden olup, hiç çini süslemesi yoktur. Barok üslup özellikleri göstermektedir. Üzeri yaldızla dekorlanmıştır. İstiridye kabuğu motifleri ile süslenmiştir. Mimber ile vaiz kürsüsü de mermerden olup barok üslup özellikleri ile yaldız dekorludur. Cami içinde de çini süsleme yerine yaldız ve barok kalem işi süsleme hakimdir. Kubbeyi taşıyan sekizgen ayağın çevresindeki tribünlerin böyle bir mekan için ilginç sayılabilecek bir görünüşü vardır. Asıl kubbedeki süsleme kalem işinin kötü bir boya ile yapılmış şeklidir. Ortada beyaz zemin üzerine daire, kırmızı, mavi ve lacivert renklerle bezenmiştir.

---

(124) Selçuk Batur - "Osmanlı Camilerinde Sekizgen ayak Sisteminin Gelişmesi" Anadolu sanatı araştırmaları, İst., 1968, s.155

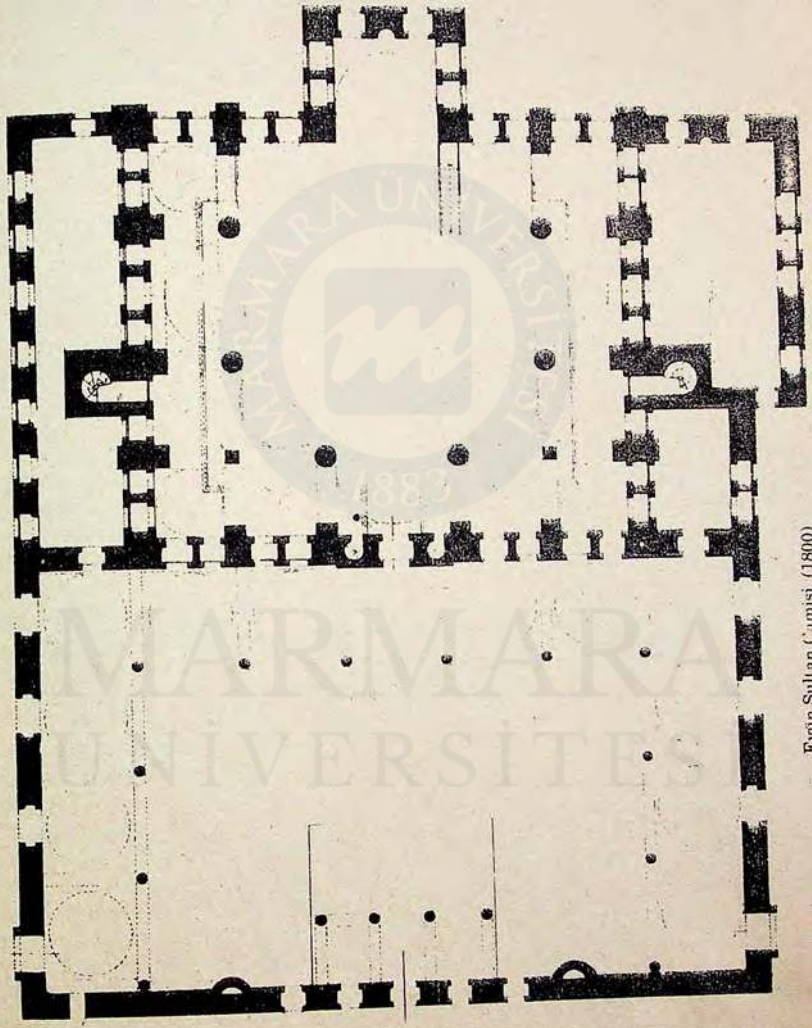
(125) Doğan Kuban - Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İst., 1954, s.34

Kadınlar mahfilinin tavanında mavi üzerine kırmızı ve beyaz yaldızla kalem işi süsleme görülmektedir. Orta kubbenin kasnağında orantısız yaprak motiflerinden oluşan bir friz dolaşmaktadır. Kenarlardaki mermer tribünleri taşıyan sütunların başlıklarında akant yapraklarından oluşan süsleme görülmektedir. Kubbeyi taşıyan yuvarlak büyük sütunların yüzeyleri ise kartuş motifleri ile bezenmiştir.

Caminin dış avlusuna kuzey ve doğu yönlerindeki iki kapıdan girilir (R-157). Kuzey kapıdan bir rampa ile hünkar mahfilinin bulunduğu asma kata çıkılmaktadır. Avlunun ortasındaki bu günkü şadırvan sekiz mermer sütuna dayanmış olup, bu destekler barok başlıklar taşımaktadır. Şadırvanın üstünde ahşap saçaklı bir kubbe bulunmaktadır. Şadırvan muslukları mermer nişler içinde sekiz köşeli kısımlarda yer almaktadır. Dış avludan geçilerek kesme taştan yapılmış bir portalle iç avluya girilir (R-158-159). Bu kısım üç taraftan oniki barok başlıklı mermer sütun üzerine kubbelerle örtülmüş olup doğu ve batı yanlarında iki kapı daha açılmıştır (R-160). İç avlunun sınırları içinde bir kaç mezar vardır. Yine bu kısımda duvar üzerinde kafesli çeşme kısmının dört yanında musluklar bulunmaktadır. İç avluda revakları meydana getiren kubbelerin beyaz zemin üzerine renkli kalem işleri ile süslenmesine karşılık, son cemaat yerinin kemerleri kırmızı ve beyaz taşlardan oluşan bir tezyinat ile süslenmiştir. Avlu kapıları da süsleme yönünden tamamen barok özellik göstermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Eyüp Sultan Camisi, (1800)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANE VE DOKÜMANTASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Geniş bir tarihsel perspektif içinden baktığımız zaman, her dönemin kendine has bir mimari ve mekan anlayışı olduğunu görmekteyiz. Kullanılan örtü elemanının yapısal özelliği ve işlevi bir bakıma o dönemin mimari karakterini ortaya çıkarmaktadır. Belirli dönemler içinde yaşıyan mimarlar da tek bir örtü sistemine bağlı kalmak yerine sürekli inceleyip, araştırıp yeni yeni yapı şemaları ve örtü sistemleri geliştirmişlerdir. İlk örnekleri tarih öncesi çağlardan başlayarak gelişen kubbe örtüsü, ilk hıristiyan mimarisinde, Sasani, Bizans ve Roma yapılarında ve tüm Akdeniz çevresi uygarlıklarında kullanılmıştır. İslam dünyasında da örtü elemanı olarak kubbenin yeri önemlidir. Ancak XIV. yüzyıldan başlayarak Osmanlılar kendi yaratıcı yetenekleri ile miras aldıkları geleneksel İslam mimari elemanlarını birleştirerek yeni formlar yaratmışlardır.

XV. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı yapılarında kubbe dört duvara dayanmakta olup yapının tümü bu kubbeye göre şekillenmektedir.

Osmanlılar zamanında tek kubbeli camilerin ilk örneklerine İznik'de rastlanmaktadır. **Yeşil Cami**(1378)- daha sonra abidevi ölçülü tek kubbeli camiler yapılmaya başlanmıştır. Edirne **II.Beyazıt Camisi** gibi. Orta mekan kıble yönünde genişleyip, doğu batı yönlerine yan mekanlar ilave edilerek üçüncü tip camiler yapılmıştır. **İznik Orhan Bey Camisi**'nde görüldüğü gibi (1388) **Edirne Üç Şerefeli Camii** tipinde merkezi bir kubbenin esas mekanı örtmesiyle, kubbe ağırlığı duvarlar yerine payelere aktarılarak, duvarların taşıma gücü azaltılmıştır. Osmanlı cami mekanında elde edilen enine mekan ilk olarak **Üç Şerefeli Camisi**'nde görülmekte, bu enine hareket yan neflerle orta mekan arasındaki birer paye ile önlenmektedir. **Üç Şerefeli Camisi**'nin orta mekanının kıble yönünde bir yarım kubbe ile yanlara küçük kubbe ilavesiyle Osmanlı mimarisinin yeni bir dönemi başlamıştır. Yarım kubbelerin sayılarının sıra ile çoğalması ve orta kubbenin dört, altı ya da sekiz ayak üzerine oturtulması ile plan şemasındaki gelişme devam etmiştir. Bu mimari gelişimde şüphesiz en büyük pay Sinan'ındır. Sinan aynı dönem içinde değişik plan şemalarını uygulayarak, en mükemmele ulaşmak istemiştir. Bu aşamada Sinan'ın yaşadığı dönemin de etkisi büyük olmuştur. Sinan maddi imkanların çok fazla olduğu bir dönem ve günün ihtiyaçlarını göz önünde tutarak yeni bir mekan anlayışı geliştirmiştir. İbadetin şekli ile yer düzenine bağlı kalarak enine gelişen mekanı bir orta kubbeye bağlama ana

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

fikri birleşince, her yönde büyüme ve açılma ihtiyacı baş göstermiştir. Bu durum orta kubbeyi çevreleyen ve her zaman bir dikdörtgen belirleyen beden duvarlarından kurtarıp yerine dört, altı veya sekiz ayaklı taşıyıcı sisteme oturturarak, kubbenin orta boşluğa hakim olması sonucunu doğurmuştur. Genellikle mekanın çekirdeğini bu taşıyıcı sistem oluşturmakta. İki yana ve kuzey cepheye yerleştirilen yarım kubbeler, kubbe ve tonozlarla örtülü olan yan nefler ve galeriler de esas yapıyı tamamlamaktadır.

Sırası ile önce altıgen sonra da sekizgen şemanın uygulandığı yapıların toplu bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağız:

Istanbul'da altıgen şemanın uygulandığı ilk yapı olan **Sinan Paşa Camii** (1556) **Edirne Üç Şerefeli Camisi**'nin bir tekrarıdır. Ana kubbeyi taşıyan altı payeden yanlardaki iki tanesi altıgen şeklinde serbesttir. Mihrap ve giriş tarafında kemer ayakları duvarlara oturtulmuş olup, mihrap ve giriş duvarları taşıyıcı görev yüklenmiş, ortada da kubbe ağırlığı iki serbest paye yardımı ile zemine indirilmiştir. **Kara Ahmet Paşa Camii** (1553) kubbesi altı serbest payenin oluşturduğu altıgen bir kasnak üzerine oturtulmuştur. Bu payeler yuvarlak sütun şeklinde stalaktit başlık taşımaktadır. Bunlar mihrap ve kuzey tarafında duvar ve duvar çıkmalarının hemen önünde yer alırken yanlardakiler ise çok kısa kemerlerle duvar çıkmalarının biraz daha uzağında serbest olarak yerleştirilmişlerdir. Yan taraflarda duvar çıkmalarının arasında kalan bölümler geniş kemerlerle örtülerek küçük sütunlarla mahfilleri meydana getirmekteler. **Kara Ahmet Paşa Camisi**'nde kubbenin ağırlığı duvarlara bindirilmemiş, payeler aracılığı ile zemine indirilmiştir. Bu kubbenin ağırlığının duvarlardan kurtarılması yönünde atılmış bir adımdır. Fakat payelerin çok kısa aralıklarla duvar çıkmalarına bağlı olmaları veya duvarın hemen önünde yer almaları bu konuda duvarlara da henüz çok önemli görevler yüklenmektedir.

Molla Çelebi Camisi'nde (1561) benzer bir durumla karşılaşmaktayız. Bu benzerlik sadece giriş tarafındaki iki ağır sekizgen payede görülür. Bu iki paye giriş duvarının hemen önünde yer almakta, kısa bir kemerle duvara bağlanmaktadır. Aralarındaki giriş kemeri ikiye bölünüp hem yapıya bir giriş kısmı sağlamış hem de mahfil oluşturmuştur. (Giriş kısmının bu şekli caminin son cemaat yerinin olmayışındandır. Son cemaat yeri sonradan ilave edilmiştir.) Yanlarda yarım sekizgen iki duvar payesi kubbe ağırlığına ortak olurken, mihrap yönünde mihrap bölümünü içine alan yarım kubbe ile örtülü taşkın kısmın köşeleri kubbe ağırlığını taşımaktadır. **Beşiktaş Sinan Paşa Camisi**'nda altı destekli orta kubbenin iki yanında **Üç Şerefeli** örneğinde olduğu gibi ikişerden dört kubbe

altıgen kasnak ile yan kubbeler arasında kalan bölümlerde dört kubbecik ile örtülü, enine uzayan şema yerine, **Kara Ahmet Paşa**'da doğrudan doğruya altıgen kubbenin yan taraflarındaki tromplarla desteklenmiş eksedralar ve destek çıkmalarının aralarında kazanılmış bölümlerle bu enine gelişme değişik bir şekilde devam ettirilmiştir. Buna karşılık **Molla Çelebi Camisi**'nde adeta bu enine gelişmeden vazgeçilmiştir. Mekan kareye yakın olup bir kubbe ile örtülmektedir. Mihrap çıkıntısı merkezden ayrılan bir unsur olarak yarım kubbe ile örtülmüştür. Mihrap çıkıntısı İstanbul'daki altı destekli yapılar içinde ilk örneği vermektedir.

Sokullu Mehmet Paşa Camisi'nde (1571), yanlara doğru genişletme sadece dört eksedra ile sağlanmakta, mihrap yönünde mihrap duvarın dışındaki destek payandaları ile yanlarda yarım yuvarlak duvar payeleri, kubbe ağırlığının büyük bir kısmını taşımaktadır. Giriş yönünde ise kapı hacmi ile iki yandaki masif duvarlar mekana doğru bir çıkıntı oluşturmaktadırlar. Bu masif kütlelerin taşkınlığının arada kalan kısımlardan mahfil olarak faydalanılmıştır. İki yandaki duvar payelerini gizleyecek şekilde iki yana asma katlar şeklinde mahfiller eklenmiştir. İlk örneğini **Kara Ahmet Paşa Camisi**'nde gördüğümüz duvarların dış taraflarındaki duvar payandaları **Sokullu Camisi**'nde daha geniş ölçüde kullanılmıştır. Mihrap duvarının dış köşelerinde ve iki yanlardaki duvar payeleri ile mihrap yönündeki kemer ayaklarına rastlayan yerlerin dışında başarıyla uygulanmıştır.

Üsküdar Atik Valide Camisi'nde (1583) altıgen şemanın değişik bir uygulamasını görmekteyiz. Giriş bölümünde kapının iki yanındaki masif duvarlar bu yönde kemer ayaklarının taşıyıcısıdır. Kazanılan mekanlar Sokullu'da olduğu gibi mahfil olarak değerlendirilmiştir. Yanlardaki ikişer kubbenin sonradan ilave olduğu belli olduğundan yan taraflarda ilk şekliyle kubbenin ağırlığının taşınmasında oldukça değişik bir şeklin uygulanmış olduğu görülebilir. Burada ana taşıyıcı olarak duvarların ortasındaki masif dikdörtgen kütleler düşünülmüş olmalıdır. Ancak geçişlerin sağlanmasında dikdörtgen zemini kareye tamamlamak ihtiyacı zeminde iki bağımsız granit sütunla karşılanmıştır. Bu granit sütunlar geçişlere doğru birer kemerle taşıyıcı duvarlara birleştirilmiştir. Yanlara doğru genişlemenin eksedralarla sağlandığı yapıda ana kubbeyi taşıyan desteklerden güneydeki ikisi ise **Molla Çelebi Camisi**'nde görüldüğü gibi yarım kubbeli dikdörtgen mihrap çıkıntısının köşelerine rastlayan duvar payeleridir. İki yandaki kubbe ile örtülü mekanlar göz önünde bulundurulduğu zaman yapı bu şekliyle orta destekleri ve mihrap çıkıntısı dışında **Edirne Üç Şerefeli Camii** ve **Beşiktaş Sinan Paşa Camii** örneklerine yak-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

laşmaktadır.

Sinan'ı devam ettirenlerin başında gelen mimar Davut Ağa'nın yapmış olduğu **Cerrahpaşa Camisi** (1593) de altı destekli plan şemasının başarılı bir örneğidir. Daha önceki altı destekli kubbe mimarisinden bu yapıda geniş ölçüde yararlanışmıştır. Mihrap yönündeki iki duvar payesi dışında diğer dört paye yuvarlatılmış serbest paye şeklinde ele alınmıştır. Giriş tarafındaki boşlukları doldurmak üzere ikişerden dört kubbe eklenmiş, bunun dışında enine genişlemeler sadece eksedralarla sağlanmış ve mihrap, yarım kubbe ile örtülü dikdörtgen bir çıkıntı içine alınmıştır. Yapının yan duvarlarında ve köşelerinde destek olacak duvar payeleri dış bütünlüğü tamamlayacak şekilde başarı ile uygulanmıştır. Duvarlar daha önce gördüğümüz örneklerden daha az taşıyıcıdır.

Hekimoğlu Ali Paşa Camii (1734) Klasik Osmanlı mimarisinin en son örneği olduğu gibi altı destekli plan şeması ile de **Cerrahpaşa Camisi**'nin bir tekrarıdır. Kubbeyi taşıyan payelerden mihrap duvarı önünde bulunan ikisi duvar payesi, diğer dördü serbest paye olarak yapılmıştır. Bu camiler değişik büyüklüktedir. Çünkü kubbeyi taşıyan sütunların sayısı merkez kemerin kenarının uzunluğuna oranla değişiktir. İç mekanlardaki elemanlar bu tip camilerde kare şemalı camilerden daha iyi çözümlenmiştir.

Şimde sekizgen plan şemasının uygulandığı yapıların toplu bir değerlendirmesini yapmaya çalışalım:

Sekizgen daireye en yakın poligonal formlardan birisidir ve çok eskiden beri bilinmektedir. Anadolu'da ilk kez **Manisa Ulu Camisi**'nde (1376), mihrabın önündeki kısımda sekiz ayaklı kubbe duvarının belirlediği sekizgen üzerine oturan 10,80 metre çapında bir kubbe uygulanmıştır. Ayrıca Anadolu'da pek çok türbe yapısında da sekizgen şema kullanılmış olmakla birlikte cami yapımındaki plan gelişimi üzerinde doğrudan etkili olduğu söylenemez. **Manisa Ulu Camisi**'nde ise kubbe henüz mekana hakim bir nitelikte değildir. Yapı bu kubbeye göre şekillenmiştir. Sadece mihrabı belirlemek ve mirap önünde serbest bir mekan elde etmek için yapılmıştır.

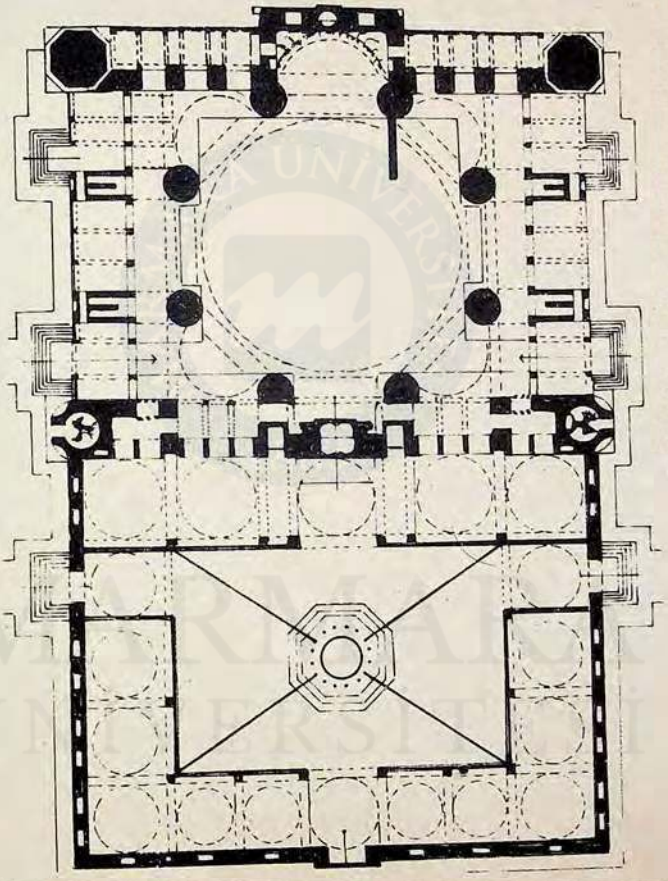
Osmanlı mimarisinde sekizgen ayak sistemine önem kazandıran onu yeni ve orijinal bir şema olarak ortaya koyan Sinan'dır. Kubbenin sekiz ayağa taşıtılmasını ve orta mekanın ikinci bir hacimle sarılması problemini birlikte ele alarak **İbrahim Paşa Camisi**'nden başlayıp **Rüstem Paşa** ve **Edirne Selimiye Camileri** ile devam ettirerek **Azapkapı Camisine** uzanan bir gelişim ortaya koymuştur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1551 tarihinde inşa edilen **Hadım İbrahim Paşa Camii** kare içine çizilmiş sekizgenin belirtilmesi ve mekanın yanlara doğru gelişmesi bakımından daha önce yapılmış olanlardan habersiz görünmektedir. Bu bakımdan sekizgen şemanın ilk örneği olarak değerlendirilmektedir. **İbrahim Paşa Camisi**'nin yapımından on yıl sonra Sinan 1562 tarihinde **Rüstem Paşa Camisini** inşa etmiş ve aşama göstermiştir. Sekiz payenin dördü yanlarda serbest, diğer dördü mihrap önü ve giriş kısmında duvarlara bağımlıdır. Yan kısımlar çapraz tonozlarla örütülü olup, orta mekana henüz katılamamıştır.Yan nefler daha alçak olduğu için, yandaki ikişer paye kapalı bir kemerle bir birine bağlanmıştır. Kare içine çizilen sekizgenin köşelerindeki yarım kubbelerin içi karanlık, askı kemerlerin içi ise aydınlıktır. Bu da sekizgenin etkisini artırmaktadır. **Rüstem Paşa Camisi**'nde kubbeden ayaklara geçiş pandantifler yerine ayaklar üzerinde yer alan duvar parçaları ile sağlanmıştır. Büyük kubbenin örttüğü ana mekan yan neflere eksedra kemerlerinin bittikleri kısmın altından başlayarak üç kemerle açılmaktadır. Bu kemerler payeleri birbirine ve dış duvarlara bağlamaktadır. 1569-1575 yılları arasında inşa edilen **Edirne Selimiye Camisi**'nde, Sinan mihrap önündeki ayakların dışında kalan altı ayağı da beden duvarlarından kurtarmıştır. Böylece sekizgen şemanın mekana hakim olma etkisini bu yapıda iyice belirtmiştir. Mihrap üzeri yarım kubbe ile örtülmüş, orta kubbe de dört eksedra ile genişletilmiştir. Yandaki payeler **Rüstem Paşa Camisi**'ndeki gibi eksedraların altından tonoz kemerlerle mihrap ve avlu duvarlarına ve yan duvarlara bağlanmıştır. Bütün bunlar kubbenin merkezi etkisini kuvvetlendirmektedir. Mekanın yanlara doğru genişlemesine, kubbenin açılma kuvvetine karşı taşıyıcı sistemle destekleyici sistemi birbirinden uzaklaştırmaktadır. **Rüstem Paşa Camisi**'nde ayakların üzerinde yer alan duvar parçaları sekizgene geçişte henüz tam olgunluğa erişemediğini göstermesine karşılık Selimiye'de yan galerilerin zeminde dışarıya, üstte içeriye açık oluşu mekan etkisini zenginleştirmektedir. Ayrıca yapıda beden duvarlarına yakın oluşu, konstrüksiyonun kubbe ve ayaklardan ibaret olduğunu açık bir şekilde belirtmektedir. **Selimiye Camisi**'nin dış yapısında da bütün kütle orta kubbeye göre kademeli olarak şekillenmektedir. Orta mekanın kubbeye bağımlı olarak gelişen Osmanlı mekan mimarisinin en güzel ve olgun eseridir.

Selimiye'nin inşasından iki yıl sonra 1577 tarihinde **Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Camisi**'ni inşa eden Sinan, bu yapıda sekiz ayak şemasına yenilik getirmemiştir. **Selimiye Camisi**'nin bir tekrarı olmasına karşılık Sinan Selimiye'de vardığı sonuçla yetinmeyerek yeni araştırmalara girmiştir. Sekiz payeden yine ikisi kıble

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Edirne Selimiye Camii 1575

duvarına bağlanmış, diğer altısı serbest durmaktadır. Diyagonallerdeki dört eksedra **Rüstem Paşa Camii** ve **Selimiye Camisi**'ndeki gibi kullanılmış ve yine Selimiye'deki mihrap eksedrası burada da yer almıştır. Orta kubbenin beden duvarlarına bağlantısı çapraz tonoz ve kubbelerle sağlanmıştır (126). Sekizgen ayak içindeki mekanın olgunluğuna karşı, orta mekanı çevreleyen ikinci hacimde bazı tutarsızlıklar vardır. **Rüstem Paşa** ve **Selimiye**'de kör kemerlerle kaplı olan iki yan paye arası açılıp, karşılıklı gelen eksedralara giriş üzerinde de kullanarak sekiz paye arasına sekiz eksedra yerleştirmiştir. Giriş üzerinde eksedra kullanılmasıyla iki yanda diyagonal hatlar üzerindeki eksedralar birer payeye daha ihtiyaç göstermiştir.

Azapkapı Camisi'nde merkezi bir orta kubbeye göre yapının şekillenmesine karşılık, girişlerin yanda oluşu, daha girişte mekanın hissedilmesini engelemekte ve birbiriyle ilişkisi anlaşılamayan bir ayak ve payandalar dizisiyle karşılaşılmaktadır. Yapının dışında da orta kubbenin etrafına ve yarım kubbeler arasına dizilen sekiz ağırlık kulesi, yan beden duvarlarının sekizgene göre mafsallandırılması ve ayaklar arasındaki kısımların duvardaki hafif yüksek izdüşümleri **Selimiye**'ye yetişemese bile, yine de çok tutarlı araştırmalardır. Mekan yönünden Azapkapı Selimiye'nin düzeyine ulaşamamıştır (127).

1579 tarihinde İzmit'de yaptırılan **Pertev Paşa Camisi** sekiz ayak üzerine oturan tek kubbeli bir yapıdır. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmış olup, tromplar dışardan da açıkça belli olmaktadır.

1585 tarihinde Sinan'ın öğrencisi Davut Ağa tarafından yapılan **Mehmet Ağa Camisi**'nde payelerin duvarlara bağlı olduğu görülmektedir. Bu sekiz paye üzerine oturan orta kubbe diyagonal eksenlere yerleştirilmiş dört eksedra yan nefrelerin olmayışı mekana boyuna bir hareket kazandırmıştır. Yarım kubbelerin duvarlara bağlantısı pandantiflerle sağlanmaktadır. Kare içine çizilen sekizgen üzerine kubbeyle örtülerek şekillenen bu yapı **Edirne Selimiye Camisi**'nin çok küçük ölçüde tekrarıdır.

---

*(126.) Ernst Egli- **Sinan der Baumeister Osmanischer Glanzzeit**, Zürich, 1954, s.96*

*(127)- Metin Sözen- **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, Ist., 1975, s.201*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kayseri'de 1586 yılında yapılan **Kurşunlu Camisi** de sekizgen şemanın uygulandığı yapılardan birisidir. **Hadım İbrahim Paşa Camii** ile çok yakın berzerlik göstermektedir. Plan şemaları aynı olmasına rağmen **Hadım İbrahim Paşa Camisi**'nde kubbeye geçiş tromplarla sağlanmış olup, Kurşunlu camisinde kıble duvarına yan duvarların uzatılmasıyla iki köşede iki payanda ile desteklenmektedir. Ayrıca son cemaat yerinin önüne yirmidört sütunlu ikinci bir kısım ilave edilmiş olması onu **Hadım İbrahim Paşa Camisi**'nden ayıran özellikleridir.

1586 tarihli **Mesih Paşa Camii, Rüstem Paşa Camisi**'ne benzemekle beraber, bazı ilaveler yapılmıştır. Sekiz payenin dördü mihrap ve giriş duvarlarına, iki yanlardakiler ise **Rüstem Paşa**'dan farklı olarak alt katta duvarlar içinde kaybolmuşken, üst katta duvardan ayrılıp bağımsızlaşmaktadırlar. Zeminde dışarı açık olup iç mekana üçer pencere ile açılan galeri duvarlarına bağlanmışken, üstte galeriler dışarıya kapalı olup, iç mekana üçer kemerle açılmaktadır. Yan galerilerin orta mekandan birer duvarla ayrılmış olması yapının içine toplu bir mekan ifadesi kazandırmıştır. Yan neflerin birer duvarla ayrılması, mihrabın ise dikdörtgen bir niş içine yerleştirilmesi, yapının alt katında boyuna, üst katında ise enine bir hareket sağlamıştır. Kubbeden ayaklara geçiş pandantiflerle olmaktadır. Ayakların galeri seviyesinin altında ve üstündeki farklılıkları, içi yapıdaki oranların dışarı yansıması ölçülü ve başarılıdır. Ancak orta kubbenin yarım kubbelerle ve yan galerileri örten küçük kubbelerle ilintisi kısır kalmıştır.

1588 yılında yapılan **Nişancı Mehmet Paşa Camisi**'nde mekanın gelişimi yönünde farklı bir uygulama görülmektedir. **Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Camisi**'nin şeması uygulanarak sekiz paye etrafına sekiz eksedra yerleştirilmiştir. Ancak **Azapkapı Camisi**'nden ayrı olarak mihrap eksedrasını duvarlarla çevirdiği için ek örtü şekilleri kullanılmamıştır. Orta kubbenin belirttiği mekan iki yanlara ve mihrap yönüne doğru genişletilmiş olup, girişin iki yanında **Azapkapı Camisi**'nde olduğu gibi ufak çapraz tonozlar kullanılmıştır. Orta kubbenin belirlediği mekan her yöne doğru bir gelişme göstermekte, köşelere rastlayan kısımlar yunan haçı şekline yaklaşmaktadır.

Üsküdar Yeni Valide Camii 1710 tarihinde **Rüstem Paşa Camisi** planının az farkla tekrarı olarak görülmektedir. Burada payelerden dördü duvara bağlı, diğer dördü ise serbest şekilde durmaktadır. Rüstem Paşa'dan farklı olarak giriş kısmının iki yanında derin kısımların üstü tonozla örtülüdür. Bu tonozlu kısımların derin-

leştirilmesi mekanı boyuna uzatma çabası olarak değerlendirilebilir. Mekan bu camide diğerlerinden daha yüksek ve soğuk bir etki bırakmaktadır.

1763 tarihinde III.Mustafa tarafından inşa edilen **Laleli Camisi**'nde sekiz payeli plan şeması **Azapkapı Camii** planı yan nefleri atılarak uygulanmıştır. **Üsküdar Yeni Valide Camisi**'nde görmeye başladığımız mekanın uzama ve yükselme isteğinin **Laleli Camisi**'nde daha açık şekilde uygulandığı görülmektedir. Bu camide avlu yönüne eklenen yarım kubbe bir yana bırakılırsa **Mehmet Ağa Camisi** planı aynen uygulanmıştır. Yapıdaki yükselme isteği ve yarım metreyi bulan kornişler iç mekanın etkisini bozmaktadır. Yapının genel ölçülerinden detaylarına kadar görülen tutarsızlık ancak bir gerileme işareti olabilir. Barok özelliklerin görüldüğü bu yapıda mimari anlayış klasik devirden tamamiyle uzaklaşmıştır. Bu yapıda payelerin kullanılışı da klasik dönemden farklı özellik göstermektedir. Payeler duvara gömülmüş, yan revaklar duvar dışına atılarak mekan sınırlandırılmıştır. uzunlamasına dikdörtgen hareketli bir mekan elde edilmiştir. Bu da plan şemasının barok etkilerle bozulduğunu göstermektedir.

1800 yılıda inşa edilen **Eyüp Camisi, Azapkapı**'nın başarısız bir tekrarıdır. **Laleli Camisi** ile karşılaştırıldığı zaman yükselme isteği biraz durulmuştur. Basık yuvarlak eksedra kemekleri ile payeler yerine kullanılan sütun ve sütun başlıkları tamamen barok üslup özelliği göstermektedir.

Osmanlı mimarisinde tek bir kubbe altı mekanda merkezileşmeyi sağlamış olan pek çok yapı vardır. Merkezileşme bazen altı bazen de sekiz ayak üzerine oturtulan ana kubbeyle sağlanır. Kubbenin ağırlığı doğrudan doğruya duvarlara verilmiş olsa ağırlık her yöne eşit olarak dağılacağından çözümlenecek problem kalmaz. Fakat Kubbe ağırlığı duvarlara değil de belirli noktalara yüklenirse, çözüm zorlaşmaktadır. Bu bakımdan sekiz ayaklı sistem dört ve altı ayak sistemine kıyasla daha avantajlıdır.

Kubbeli yapılarda diğer bir güçlükte geçişlerdedir. Sekiz ayak sistemi bunu en basit haline indirerek kubbe doğrudan doğruya duvara otursa bile içinde meydana getirdiği sekizgenden köşelere tromp ve pandantiflerle geçişi sağlamaktadır. Osmanlı mimarisine özgü olan altıgen şemaya oranla sekizgen şemanın diğer bir üstünlüğü de köşelerde kalan boşlukların örtülmesindeki rahatlıktır. Sekizgen şemada köşede kalan ve ikizkenar dik üçgen şeklinde olan bu üçgenler tromp, pandantif ve yarım kubbelerle örtülmektedir. Altıgen

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ayak sisteminde boşluklar herhangi bir üçgen olduğundan düzgün bir geometrik şekille örtülmesi mümkün olmamaktadır. Sekizgen şema daireden türediği için altıgene oranla daireye daha yakındır. Bu yüzden daha merkezi bir etki uyandırmaktadır. Bu özellik merkezi olmaya ve bir merkezden başlayarak etrafa doğru yayılmaya yönelen bir mekan mimarisi olarak bir yandan olumlu bir özellik ortaya koyarken, diğer yandan kareden başlayarak daireye yönelen poligonal değişim çizgisinde tehlikeli bir sınır oluşturmaktadır. Sekizgen şema diğer şemalara karşı yanlara genişlemeyi sağlaması bakımından da bir üstünlüğe sahiptir. Altıgen şemada ayaklar mekanın gelişmesini yayılma doğrultusunda durdurmaktadır. Ağırlık altı noktaya yüklendiği için ayaklar daha kalın yapılmıştır. Kare şemada kubbeyi taşıyan ayaklarda bu konuda bir sakınca yoksa da açıklığın fazla oluşu yüzünden galerileri taşıyan sütunlar aynı etkiyi uyandırmamaktadırlar. Sekizgen şemada ise ayakların konumları mekanın gelişme doğrultusunda boş yer bırakmamaktadır. **Azapkapı** ve **Sinanpaşa Camilerini** kıyasladığımızda bu nokta aydınlanabilir. Sekizgen ayak sistemindeki yapının her yerinde tam bir simetri görülür. Altıgende ise böyle bir özellikten söz etmek mümkün değildir. Sekizgen şemanın ayaklarının yükleri daha az ve ayak sayısı daha çok olduğu için altıgen şemaya göre orta mekan daha yüksek, merkezi mekan fikri de daha kuvvetlidir.

1883
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SONUÇ

Sekiz destekli camilerin Osmanlı Mimarisinde önemli bir yeri vardır. Sekizgen şemanın araştırma ve yaratma çabası XVI. yüzyıl ortalarına rastlamaktadır. Daha sonra ki Barok, Ampir, Neo Klasik devirleri hazırlayan yeniliklerin sekizgen yapı şemasından kaynaklandığı söylenebilir. Osmanlı mimarisinde önemli husus mekan inşasında konstrüksiyonu göstermektir. Taşıyan ve taşınan unsurların uyumu ve kubbenin hakimiyetidir.

Sekiz destekli plan şeması Osmanlı mimarisinin en gelişmiş, en güzel ve mükemmel örnekerini vermiştir. Bu sistemin gelişmesinde şüphesiz Sinan'ın araştırıcı ve yaptığı ile yetinmeyen, her zaman daha mükemmeli arayan kişiliğinin payı çok büyüktür. Sekizgen plan şeması ile Osmanlı Cami mekanında elde edilmek istenen her şey sağlanmıştır. Değişik mekan etkisi yaratılmıştır. Camiye aydınlık, ferah bir görünüş verilerek, yapının içinde olduğu gibi dış mimaride de zengin bir görünüm kazanmaktadır. Sekizgen ayak sistemi dikdörtgen veya altıgen ayak sisteminden statik bakımdan daha iyi sonuç verir. Çünkü ayak sayısı çoğaldıkça üzerine düşen yük miktarı azalacaktır. Kubbeden taşıyıcılara geçiş diğer sistemlerle kıyaslandığı zaman sekizgen şemada daha kolaydır. Kubbe yükü doğrudan duvarlar üzerine bindiği zaman bile karenin içine bir sekizgen çizilerek, köşelerde oluşan üçgenler tromp ve pandantiflerle bağlanmaktadır. Halbuki altıgen şemada bu köşe boşlukları tromp veya pandantiflerle kolayca örtülmediği için halledilmesi güç sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Sekizgen plan şemasında kullanılan taşıyıcı ayaklar diğer şemalarda kullanılanlardan daha ince ve narindir. Çünkü ayak sayısının çoğalması ile ayağa binen yük azalmaktadır. Başka bir özellikte sekizgen mekan diğer sistemlerden daha yüksek ve merkezi olmaya uygun olduğu gibi, örtü sistemi de mutlaka simetrik bir düzen göstermektedir. Bu simetri zeminde de görülmektedir. Yan taraflara doğru gelişme bakımından da diğer sistemelere karşı üstünlüğe sahiptir.

Sekizgen şemayı Neo-Klasik devirde son olarak Mimar Kemalettin Bebek Camisinde uygulamıştır. Bu yapıda mihrap yarım kubbesi yoktur. Sade ve temiz bir üslupla yapılmıştır.

Sonuç olarak sekizgen plan şeması Osmanlı Klasik devir mimarisinin ulaştığı doruk noktasıdır.

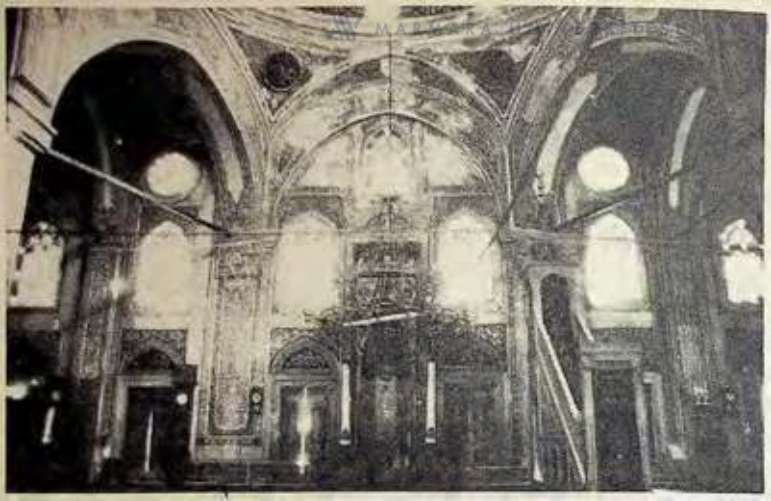
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

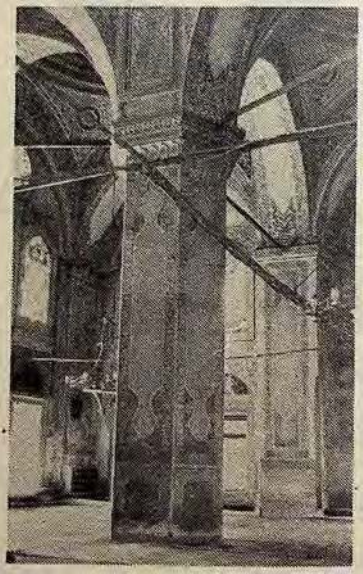
1- Sinan Paşa Camii, dış görünüş

2- Sinan Paşa Camii, payeleri bağlayan kemer

3- Sinan Paşa Camii, iç görünüş

4- Sinan Paşa Camii, serbest paye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

5- Sinan Paşa Camii, üçgen boşlukları örten küçük kubbe

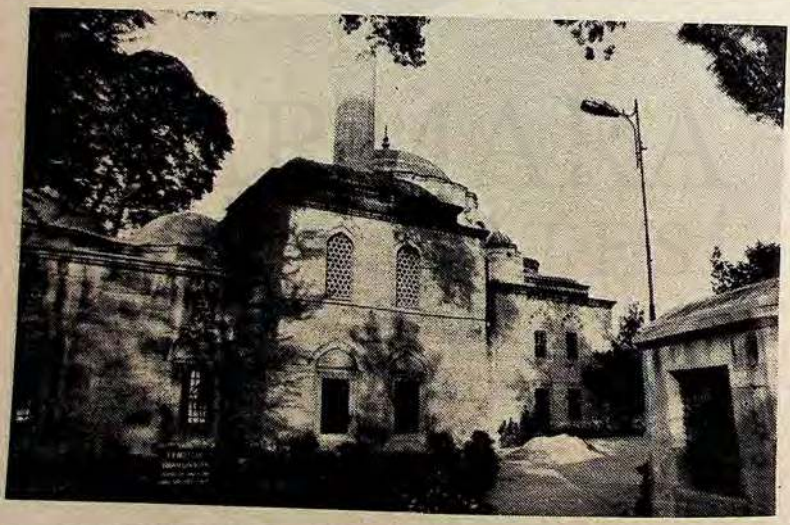

6- Sinan Paşa Camii, iki yandaki serbest payelerden biri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

7- Sinan Paşa Camii, minare

8- Kara Ahmet Paşa Camii, dış görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

9- Kara Ahmet Paşa Camii, son cemaat yeri

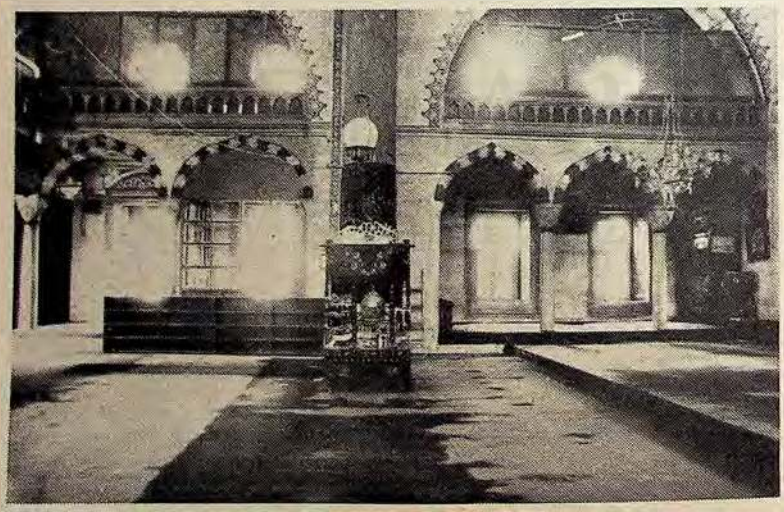

10- Kara Ahmet Paşa Camii, sütunları bağlayan kemerlerden biri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

11 Kara Ahmet Paşa Camii, kırmızı porfir sütun

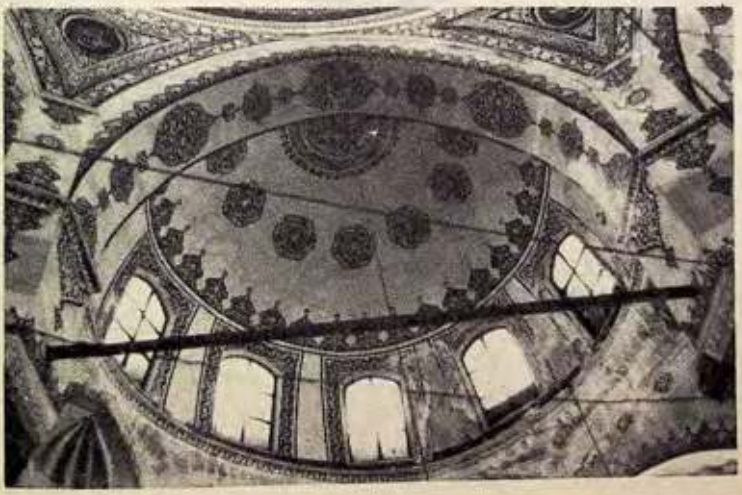

12- Kara Ahmet Paşa Camii, yan galerilerden biri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

13- Kara Ahmet Paşa Camii, dilimli tromp

14- Kara Ahmet Paşa Camii, bir eksedra

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

15- Kara Ahmet Paşa Camii, minare

16- Molla Çelebi Camii, dış görünüş

17- Molla Çelebi Camii, son cemaat yeri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

18- Molla Çelebi Camii, eksedra

19- Molla Çelebi Camii, payeleri bağlayan sivri kemerlerden biri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

20- Molla Çelebi Camii, kuzey yöndeki galeri

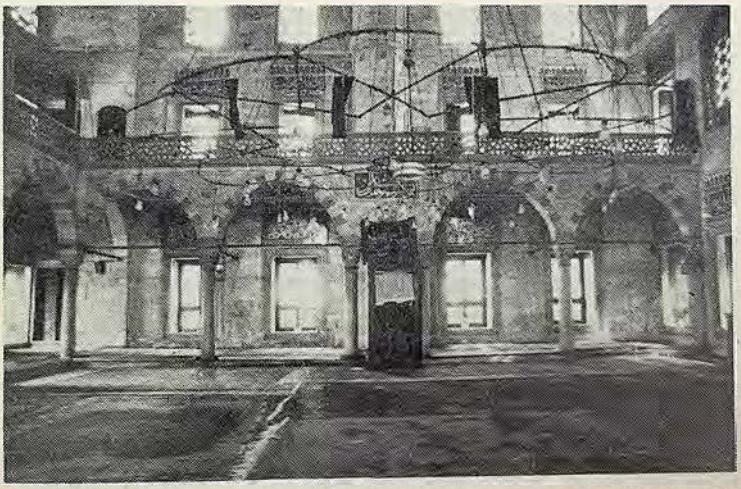

21- Sokullu Mehmet Paşa Camii, dış görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

22- Sokullu Mehmet Paşa Camii, payeleri bağlayan taş kemer ve stalaktitli köşe dolgusu

23- Sokullu Mehmet Paşa Camii, yan galerilerden bir görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

24- Sokullu Mehmet Paşa Camii, minare

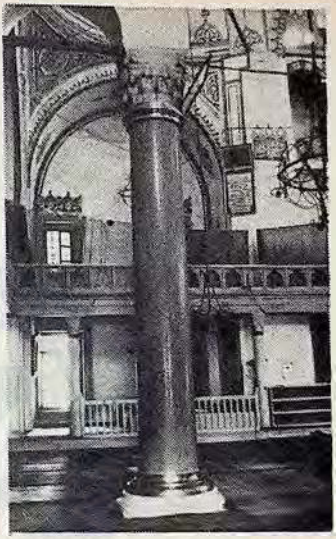

25- Atik Valide Camii, dış görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

26- Atik Valide Camii, minare

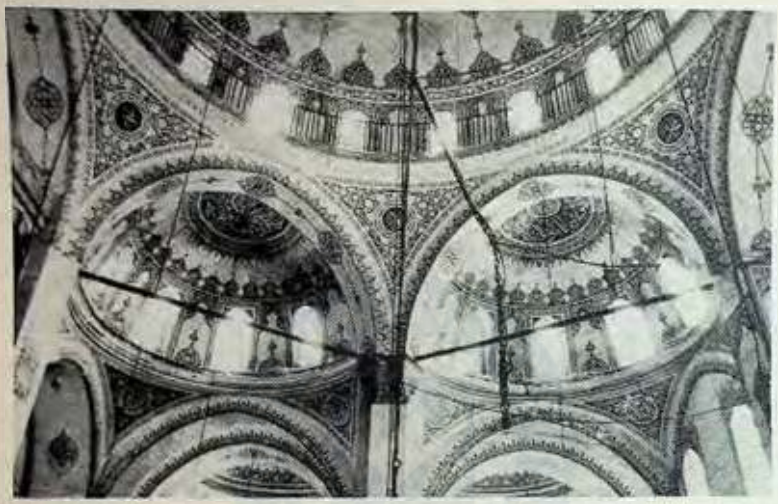

27- Atik Valide Camii, kovu renkli mukarnas başlıklı granit sütun

28- Atik Valide Camii, batı tarafındaki eksedra

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

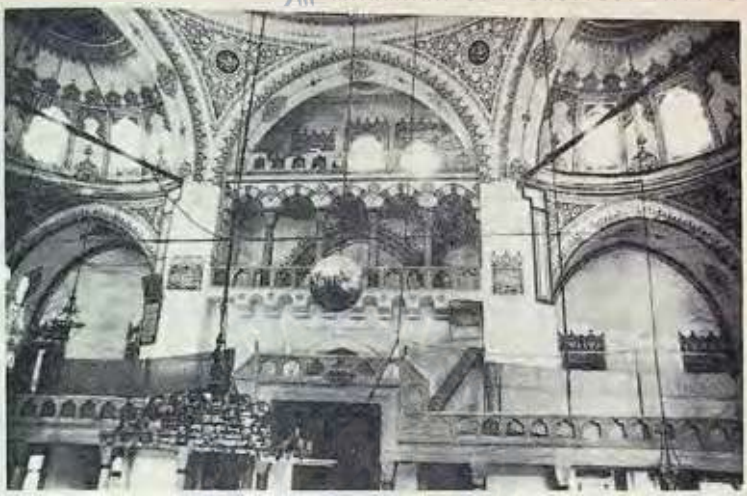

29- Atik Valide Camii, doğu tarafındaki eksedra

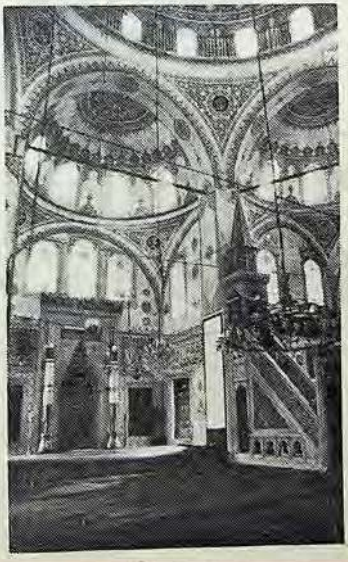

30- Atik Valide Camii, hünkar mahfili

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

31- Atik Valide Camii, yan galerilerden bir görünüş

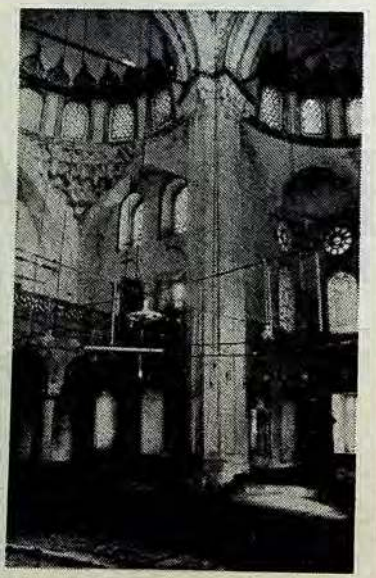

32- Atik Valide Camii, mihrap nişi ve iç görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

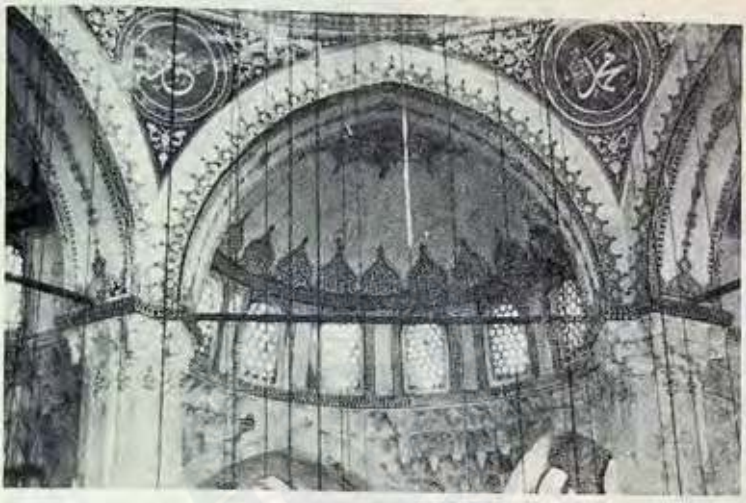

33- Cerrahpaşa Camii, son cemaat yeri ve dış görünüş

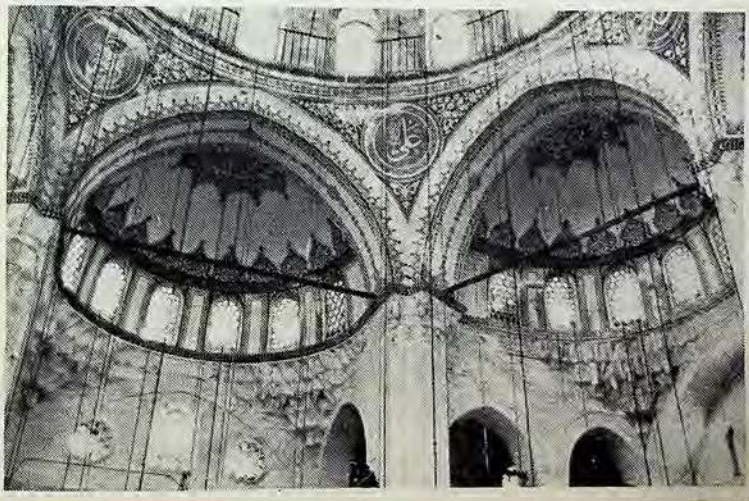

34- Cerrahpaşa Camii, payelerden biri ve mukarnas dolgusu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

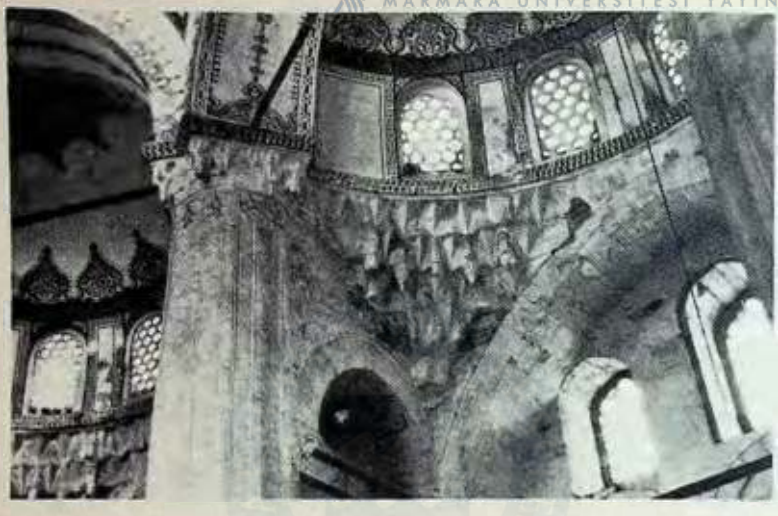

35- Cerrahpaşa Camii, kıble tarafındaki eksedralardan biri

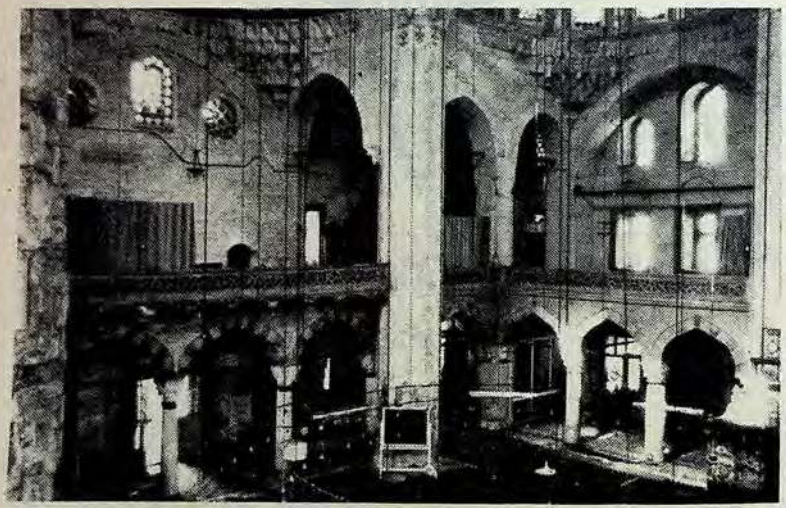

36- Cerrahpaşa Camii, payeleri bağlayan kemerlereden bir görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

37- Cerrahpaşa Camii, paye ile duvarın birleştiği yerdeki mukarnas

38- Cerrahpaşa Camii, galerilerden bir görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

39- Cerrahpaşa Camii, son cemaat yeri

40- Cerrahpaşa Camii, minare

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

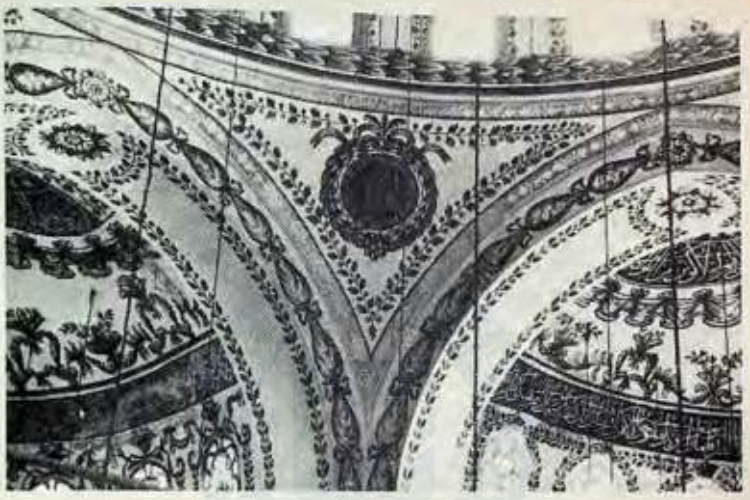

41- Hekimoğlu Ali Paşa Camii, dış görünüş

42- Hekimoğlu Ali Paşa Camii, kubbeyi taşıyan payelerden biri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

43- Hekimoğlu Ali Paşa Camii, pandantif

44- Hekimoğlu Ali Paşa Camii, kemerlerden biri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

45- Hekimoğlu Ali Paşa Camii, minare

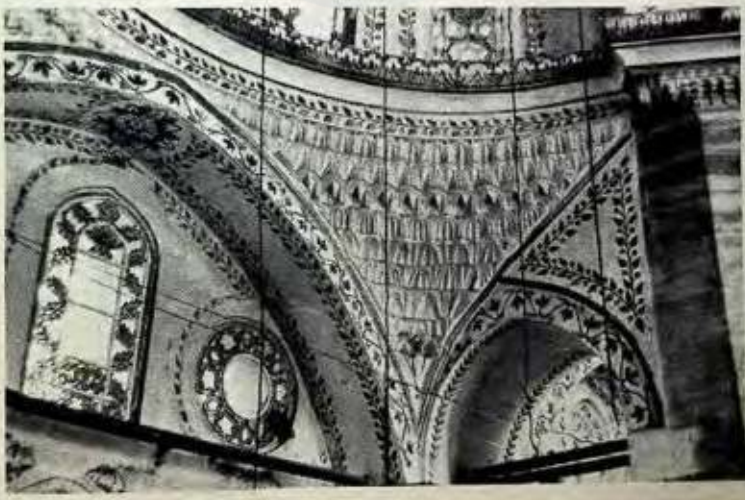

46- Hekimoğlu Ali Paşa Camii, son cemaat yeri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

47- Hekimoğlu Ali Paşa Camii, yan galeri

48- Hekimoğlu Ali Paşa Camii, üst galerilerden kubbeye geçişi sağlayan mukarnas

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

49- Hadım İbrahim Paşa Camii, dış görünüş

50- Hadım İbrahim Paşa Camii, tromp ve kubbe kasnağı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

51- Hadım İbrahim Paşa Camii, kıble tarafından görünüş

52- Hadım İbrahim Paşa Camii, kuzey taraftan görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

53- Hadım İbrahim Paşa Camii, son cemaat yeri

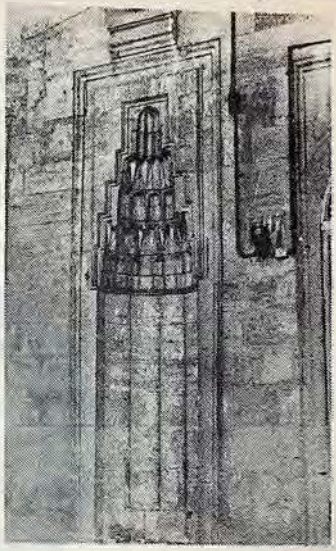

54- Hadım İbrahim Paşa Camii, son cemaat yeri sol taraf penceresi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

55- Hadım İbrahim Paşa, mihrap

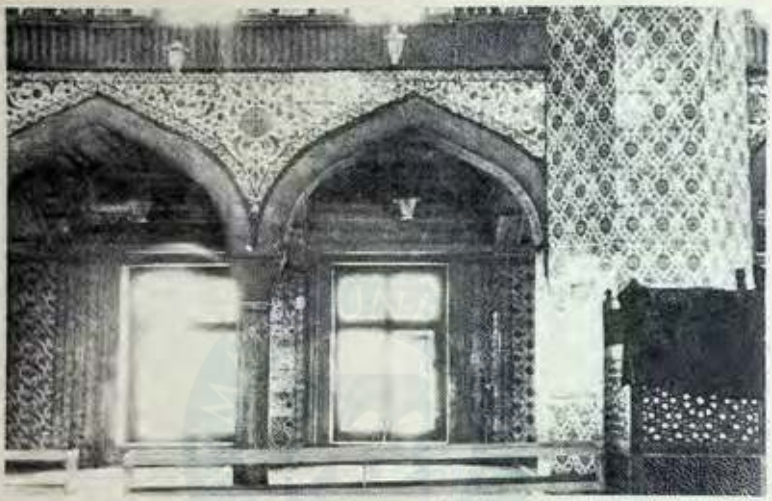

56- Hadım İbrahim Paşa, son cemaat yeri mihrabı

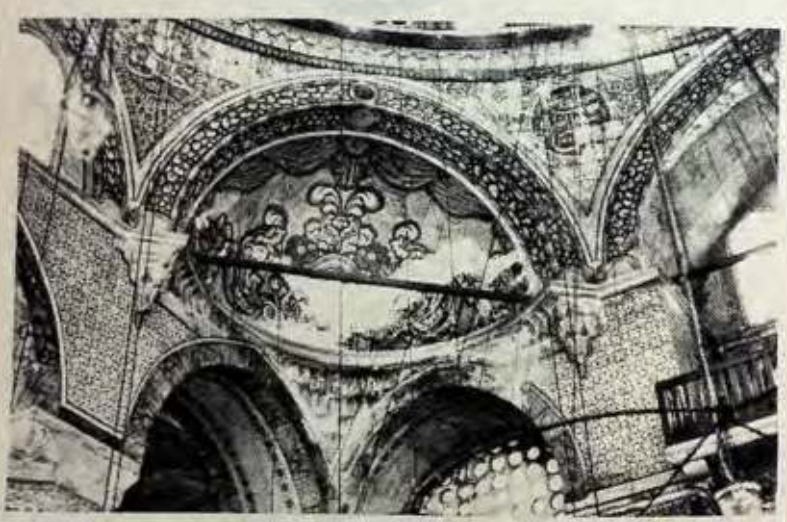

57- Rüstem Paşa Camii, baklavalı motifli mermer sütun

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

58- Rüstem Paşa Camii, kıble duvarına yakın paye

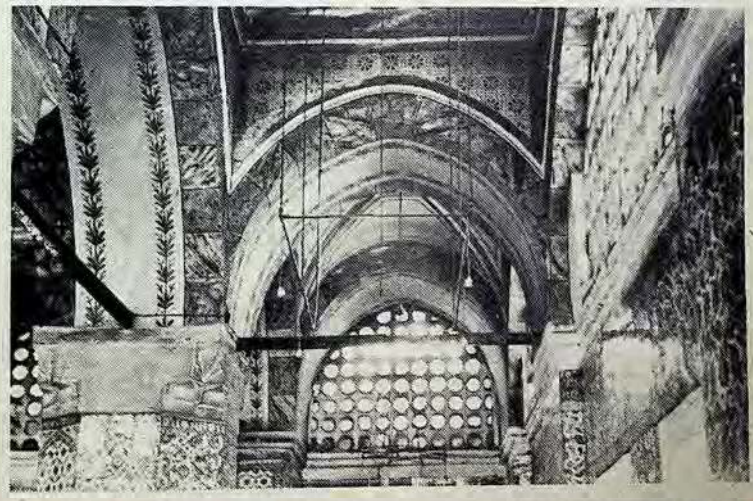

59- Rüstem Paşa Camii, tromplardan bir görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

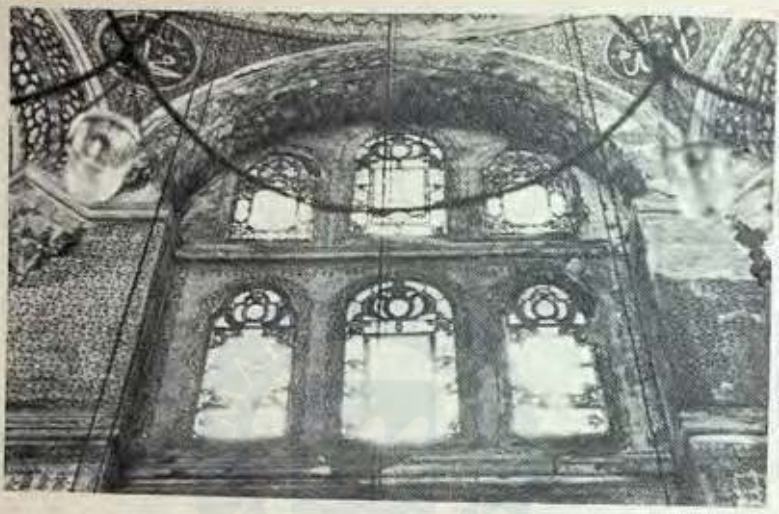

60- Rüstem Paşa Camii, orta kubbe ve mahfilleri taşıyan paye

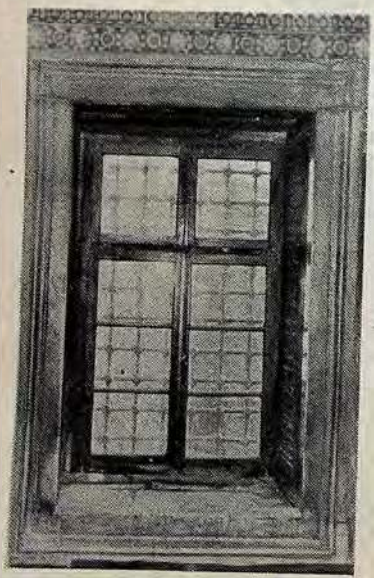

61- Rüstem Paşa Camii, yan neflerin görünüşü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

62- Rüstem Paşa Camii, mihrap üstüdeki pencere

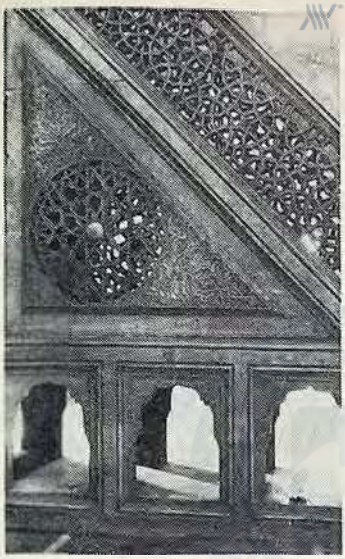

63- Rüstem Paşa Camii, alt pencerenin içten görünüşü

64- Rüstem Paşa Camii, son cemaat yeri kapı kanadı detay

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

65- Rüstem Paşa Camii, mimber

66- Rüstem Paşa Camii, mimber detay

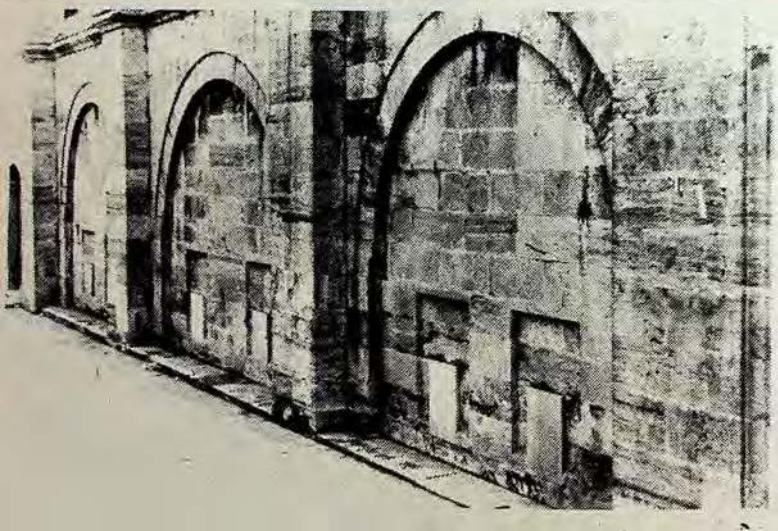

67- Rüstem Paşa Camii, mihrap

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

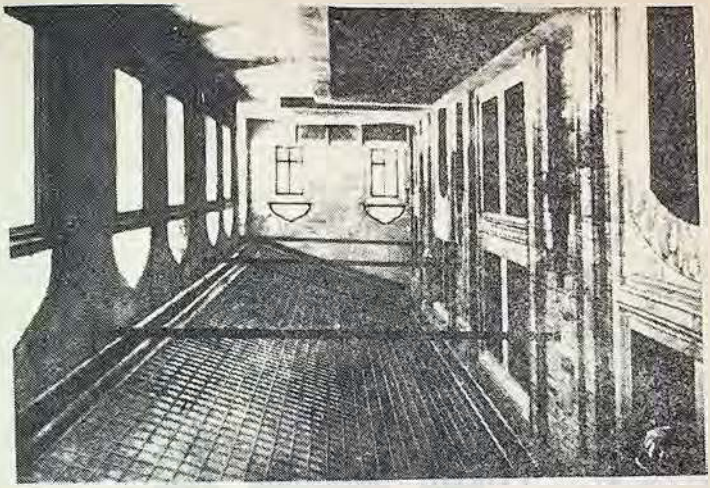

68- Azapkapı Camii, dış görünüş

69- Azapkapı Camii, girişte abdest muslukları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

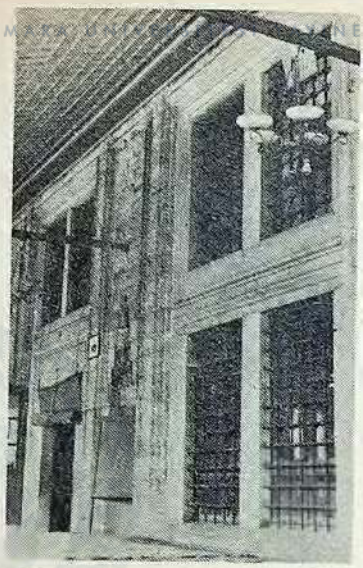
70-Azapkapı Camii, son cemaat yeri

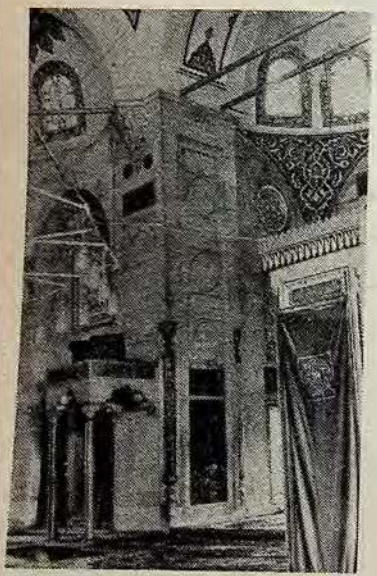
71- Azapkapı Camii, son cemaat yeri

73- Azapkapı Camii,
serbest payelerden biri

72- Azapkapı Camii,
son cemaat yeri kapısı

75- Azapkapı Camii, serbest paye

74- Azapkapı Camii,
mihraba gömülü paye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

76- Azapkapı Camii, iç görünüş

77- Azapkapı Camii, cümle kapısı

78- Azapkapı Camii, giriş kapı nişi

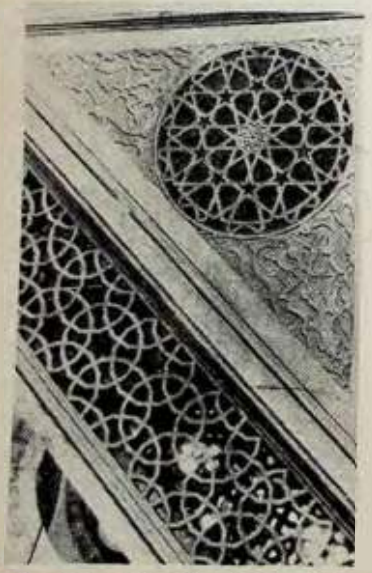
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

79- Azapkapı Camii, mihrap

80- Azapkapı Camii, mimber

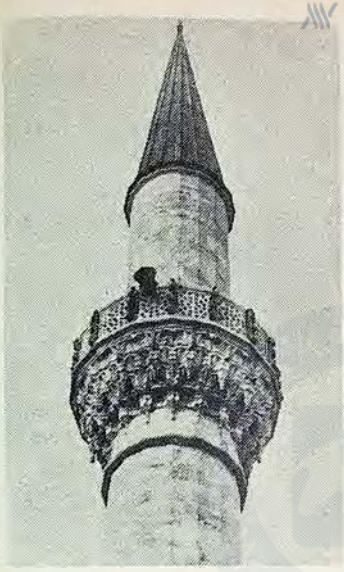

81- Azapkapı Camii, mimber detay

82- Azapkapı Camii, vaiz kürsüsü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

83- Azapkapı Camii, minare

84- Mehmet Ağa Camii, kubbeyi taşıyan ayaklardan biri

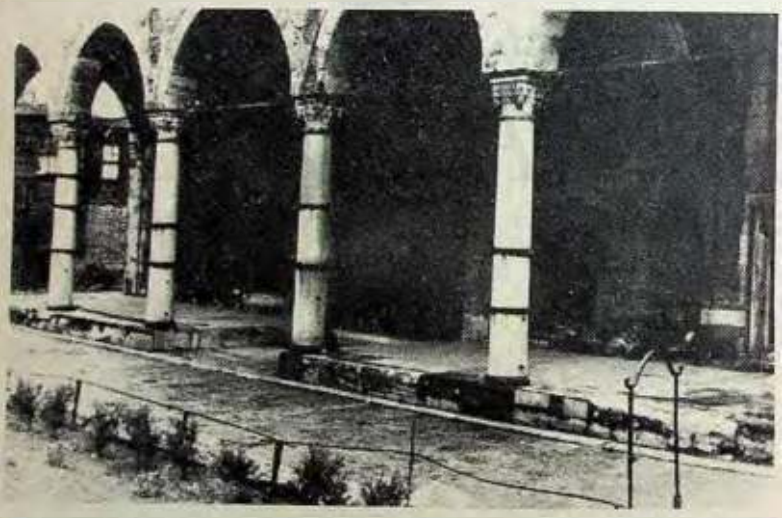

85- Mehmet Ağa Camii, dış görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

86- Mehmet Ağa Camii, dış görünüş

87- Mehmet Ağa Camii, son cemaat yeri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

88- Mehmet Ağa Camii, minare

89- Mehmet Ağa Camii, taç kapı

90- Mehmet Ağa Camii, mahfiller

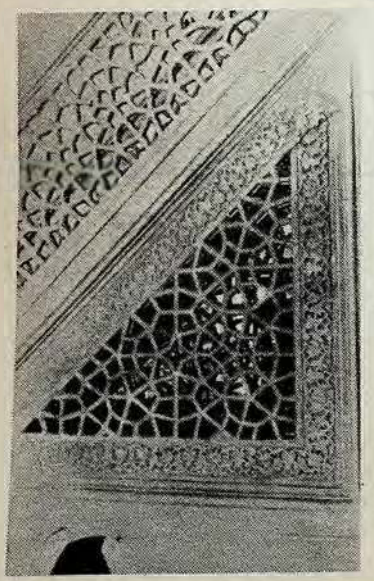
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

91- Mehmet Ağa Camii, mihrap

92- Mehmet Ağa Camii, mimber

93- Mehmet Ağa Camii, mimber detay

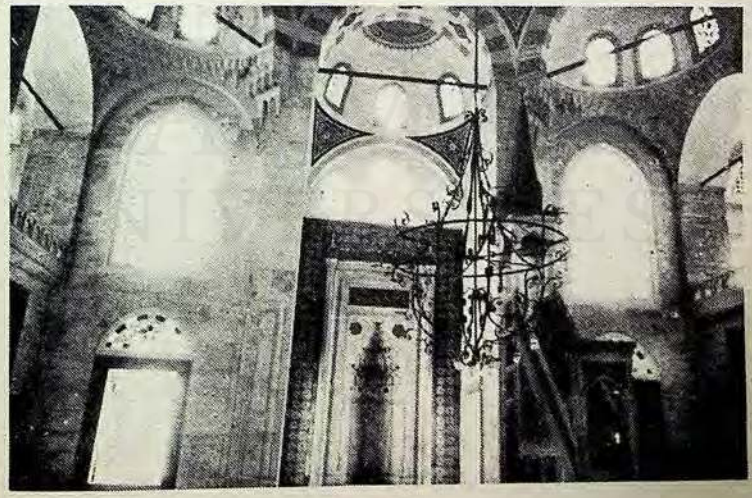

94- Mesih Paşa Camii, dış görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

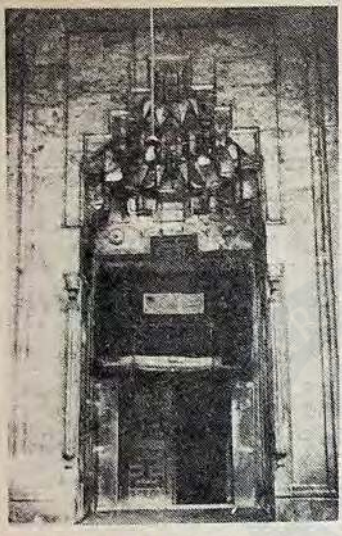

95- Mesih Paşa Camii, dış görünüş

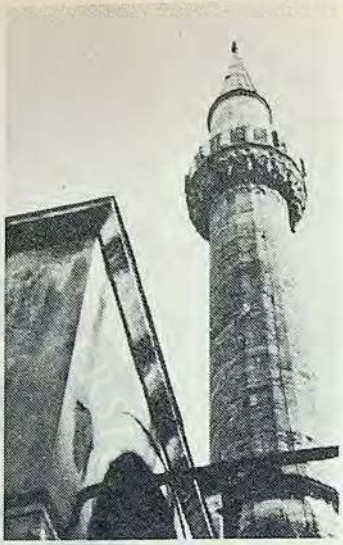

96- Mesih Paşa Camii, iç görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

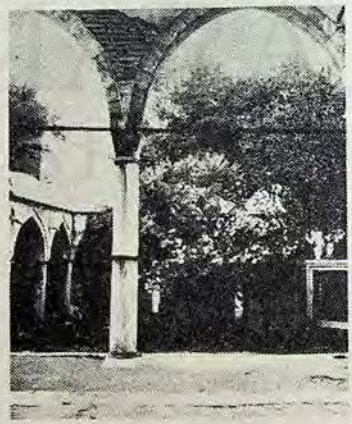
97- Mesih Paşa Camii, portal

98- Mesih Paşa Camii, minare

99- Mesih Paşa Camii, son cemaat yeri

100- Mesih Paşa Camii,
dış avlu kemeri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

101- Nişancı Mehmet Paşa Camii, batı cephesi ve avlu

102- Nişancı Mehmet Paşa Camii, mihrap cephesi

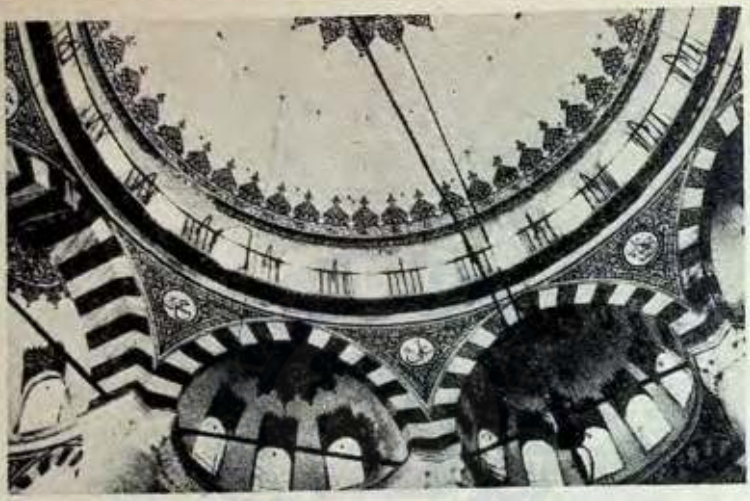

103- Nişancı Mehmet Paşa Camii, mihrap duvarı

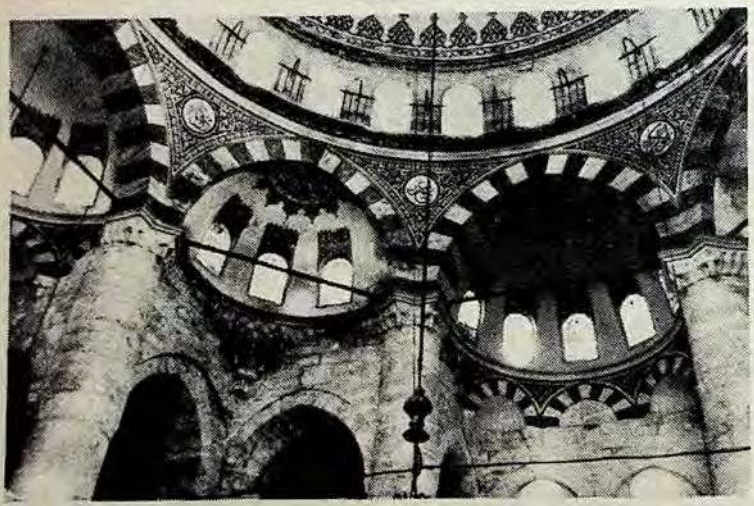

104- Nişancı Mehmet Paşa Camii, kuzey galeri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

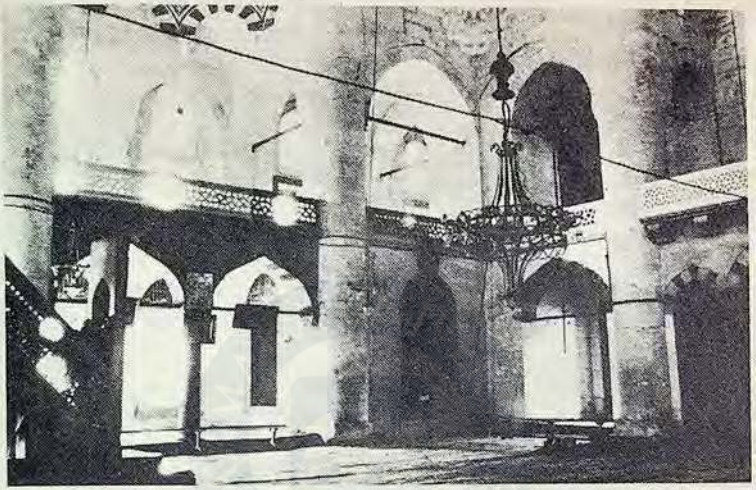

105- Nişancı Mehmet Paşa Camii, kubbe, eksedra iç görünüş

106- Nişancı Mehmet Paşa Camii, yardımcı duvar ve galerilerin iç görünüşü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

107- Nişancı Mehmet Paşa Camii, yardımcı duvar ve galeri

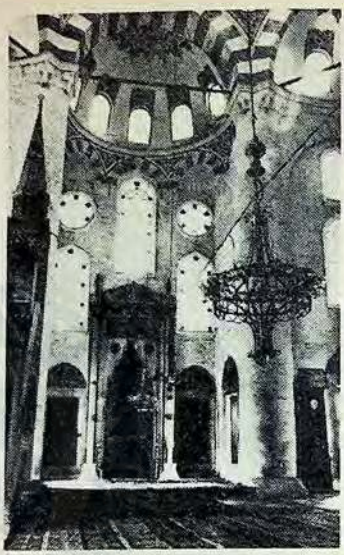

108- Nişancı Mehmet Paşa Camii, kuzey ve doğu galeri

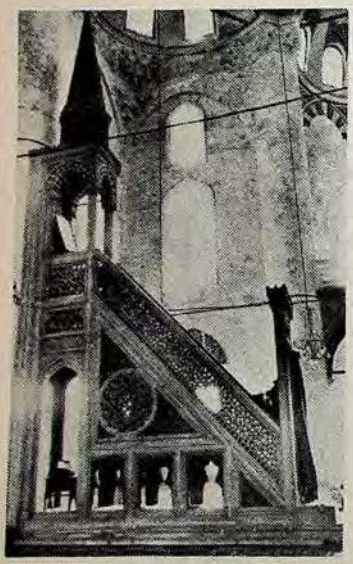
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

109- Nişancı Mehmet Paşa Camii, mihrap ve pencere

110- Nişancı Mehmet Paşa Camii, mihrap

111- Nişancı Mehmet Paşa Camii, mimber detay

112- MNişancı Mehmet Paşa Camii, mimber

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

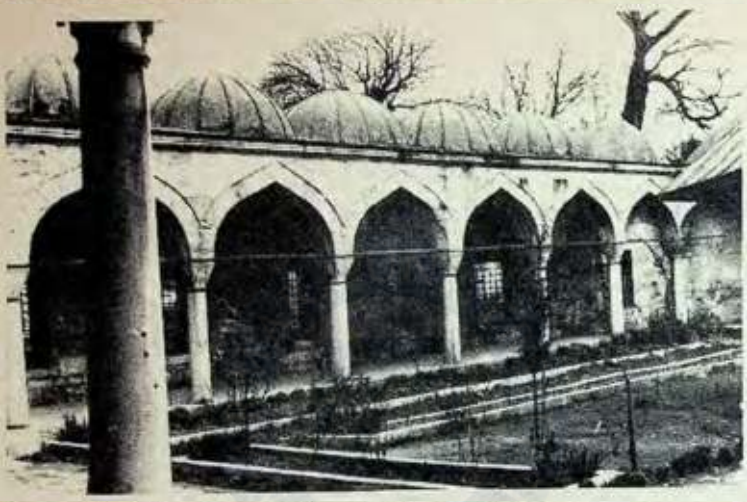

113- Nişancı Mehmet Paşa Camii, vaiz kürsüsü

114- Nişancı Mehmet Paşa Camii, avlunun batı revakı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

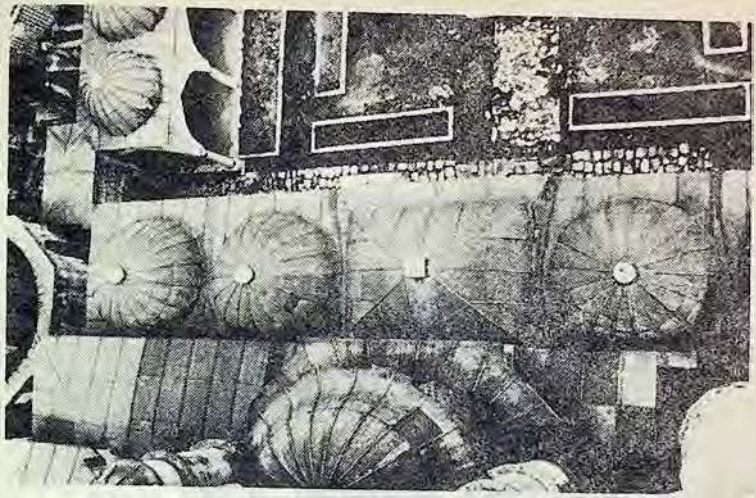

115- Nişancı Mehmet Paşa Camii, avlu revaklarından bir görünüş

116- Nişancı Mehmet Paşa Camii, son cemaat yeri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

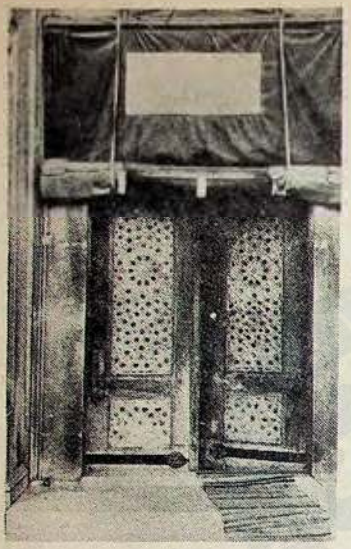

117- Nişancı Mehmet Paşa Camii, son cemaat örtüsü

118- Nişancı Mehmet Paşa Camii, portal

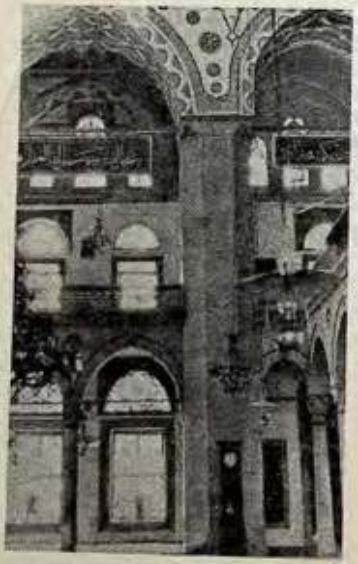
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

119- Nişancı Mehmet Paşa Camii, giriş kapısı

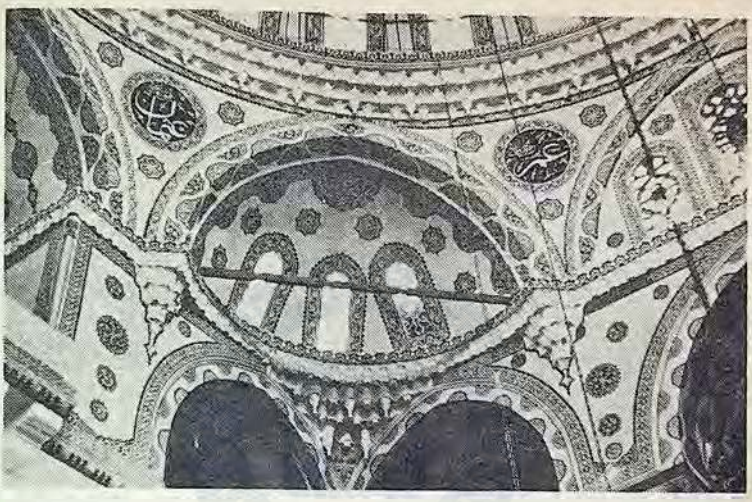

120- Nişancı Mehmet Paşa Camii, minare

121- Üsküdar Yeni Valide Camii, serbest paye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

122- Üsküdar Yeni Valide Camii, geçiş elemanları

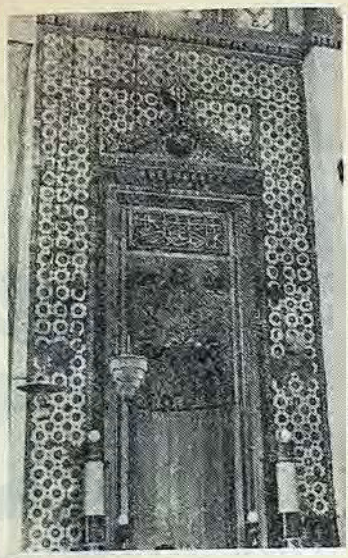

123- Üsküdar Yeni Valide Camii, galeri

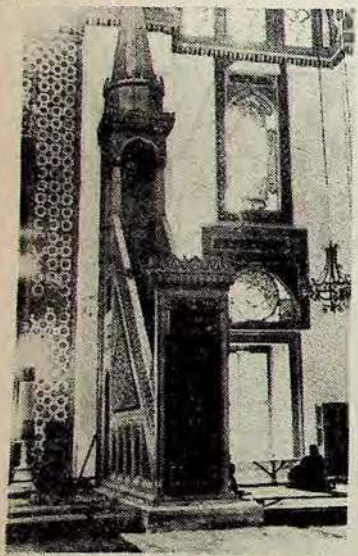
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

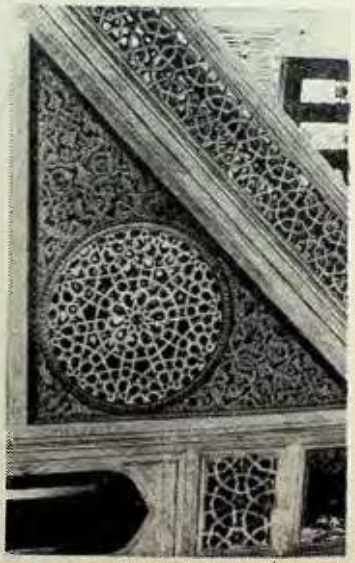
124- Üsküdar Yeni Valide Camii, eksedra ve stalaktit frizi

125- Üsküdar Yeni Valide Camii, mihrap

127- Üsküdar Yeni Valide Camii, mimber detay

126- Üsküdar Yeni Valide Camii, mimber

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

128- Üsküdar Yeni Valide Camii, hünkar mahfili

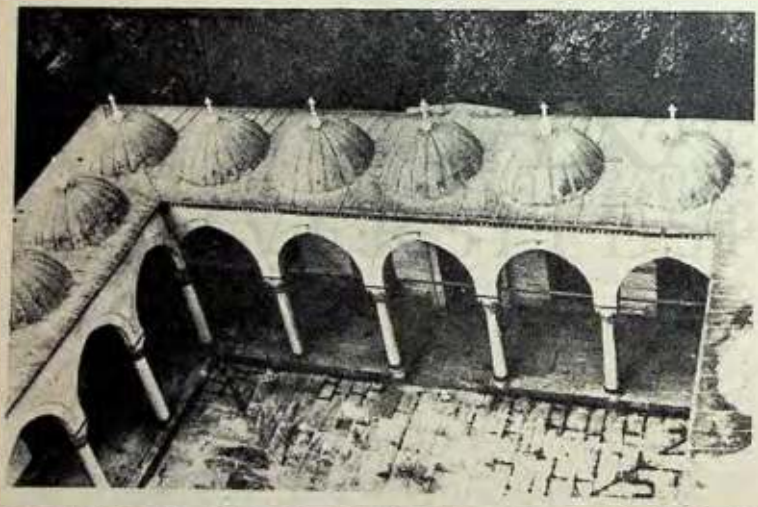

129- Üsküdar Yeni Valide Camii, hünkar mahfili mihrabı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

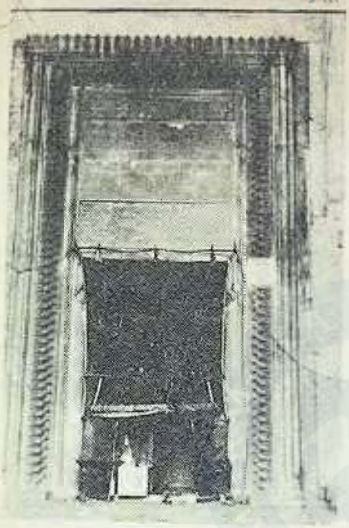

130- Üsküdar Yeni Valide Camii, dış görünüş

131- Üsküdar Yeni Valide Camii, avlu revakları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

133- Üsküdar Yeni Valide Camii, portal

132- Üsküdar Yeni Valide Camii, şadırvan

134- Üsküdar Yeni Valide Camii, portal kitabesi

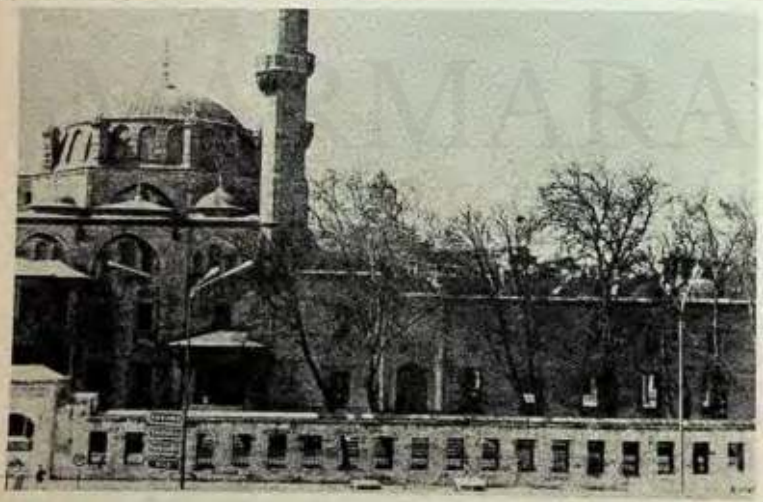
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

136- Üsküdar Yeni Valide Camii, batı minare

135- Üsküdar Yeni Valide Camii, doğu minare

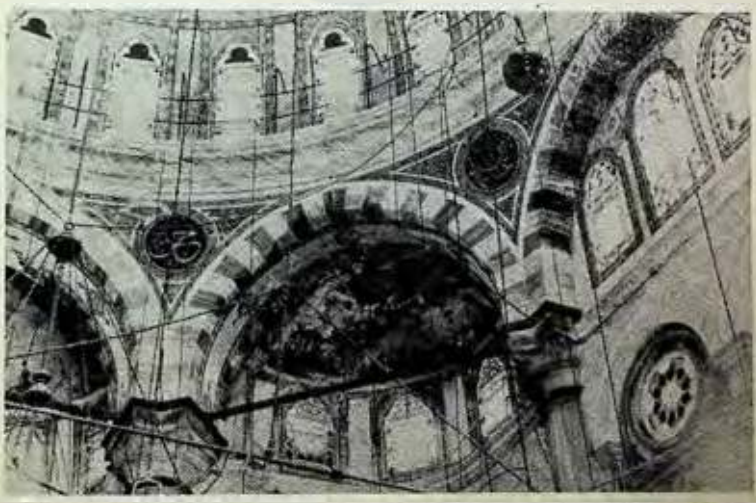

137- Üsküdar Yeni Valide Camii, dış görünüş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

138- Laleli Camii, giriş yöndeki serbest paye

139- TLaleli Camii, taşıyıcı paye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

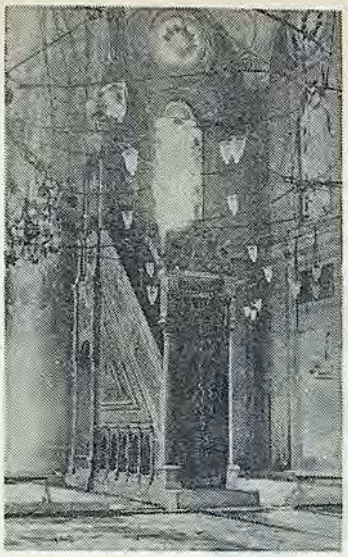

140- Laleli Camii, batı cephe penceleri

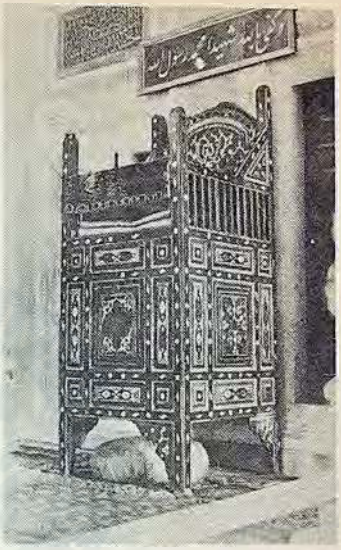

141- Laleli Camii, mihrap cephesi

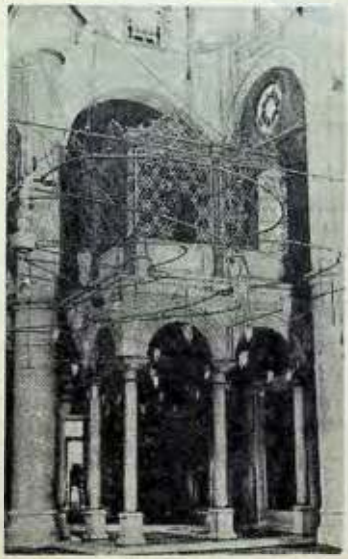
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

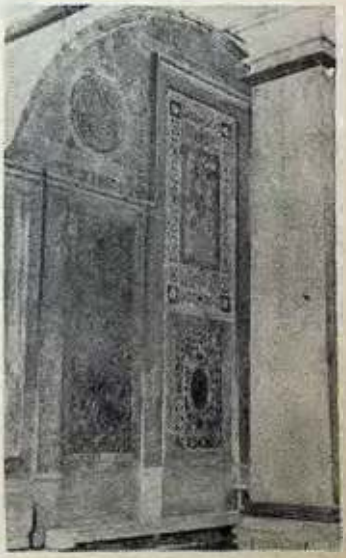
142- Laleli Camii, mimber

143- Laleli Camii, vaiz kürsüsü

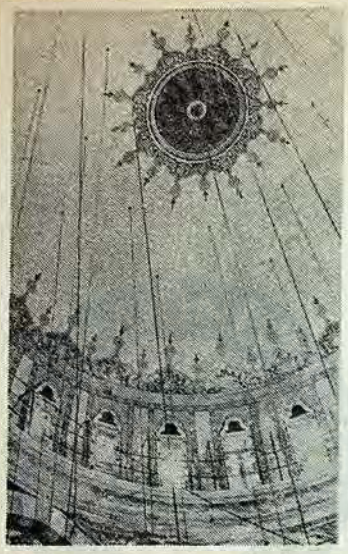

144- Laleli Camii, hünkar mahfili

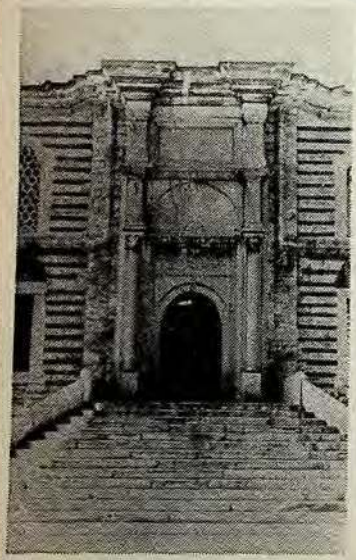

145- Laleli Camii, kakma mermer pano

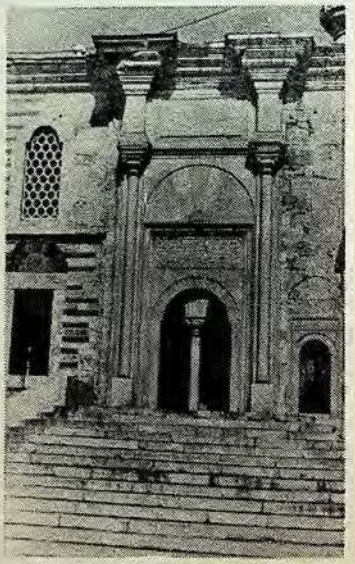
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

146- Laleli Camii, kubbe içi kalem işi süsleme

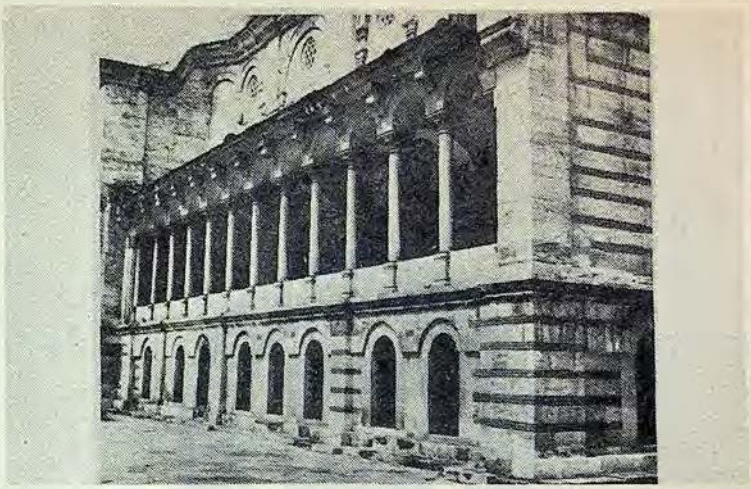

147- Laleli Camii,
kuzey yöndeki iç avlu kapısı

148- Laleli Camii,
batı yöndeki iç avlu kapısı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

149- Laleli Camii, batı yan revak

150- Laleli Camii, yan revak mihrabı

151- Laleli Camii, doğu minare

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

152- Laleli Camii, batı minare

153- Laleli Camii, ayaklardan biri

154- Eyüp Camii, dış görünüş

155- Eyüp Camii, zemin kat penceresi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

156- Eyüp Camii, minare

157- Eyüp Camii, yan kısım

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

159- Eyüp Camii, içavlu kapısı

158- Eyüp Camii, dış avlu kapısı

160- Eyüp Camii, yan kapı ve köşe

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

FOTOGRAF LİSTESİ

SİNAN PAŞA CAMİİ
1- Dış görünüş
2- Payeleri bağlayan kemer
3- İç görünüş
4- Serbest paye
5- Üçgen boşlukları örten küçük kubbe
6- İki yandaki serbest payelerden biri
7- Minare

KARA AHMET PAŞA CAMİİ
8- Dış görünüş
9- Son cemaat yeri
10- Sütunları bağlayan kemerlerden biri
11- Kırmızı porfir sütun
12- Yan galerilerden biri
13- Dilimli tromp
14- Bir eksedra
15- Minare

MOLLA ÇELEBİ CAMİİ
16- Dış görünüş
17- Son cemaat yeri
18- Eksedra
19- Payeleri bağlayan sivri kemerlerden biri
20- Kuzey yöndeki galeri

SOKULLU MEHMET PAŞA CAMİİ
21- Dış görünüş
22- Payeleri bağlayan taş kemer ve stalaktitli köşe dolgusu
23- Yan galerilerden bir görünüş
24- Minare

ATİK VALİDE CAMİİ
25- Dış görünüş
26- Minare
27- Koyu renkli mukarnas başlıklı granit sütun
28- Batı tarafındaki eksedra
29- Doğu tarafındaki eksedra
30- Hünkar mahfili
31- Yan galerilerden bir görünüş
32- Mihrap nişi ve iç görünüş

CERRAHPAŞA CAMİİ
33- Son cemaat yeri ve dış görünüş
34- Payelerden biri ve mukarnas dolgusu
35- Kible tarafındaki eksedralardan biri
36- Payeleri bağlayan kemerlereden bir görünüş
37- Paye ile duvarın birleştiği yerdeki mukarnas
38- Galerilerden bir görünüş
39- Son cemaat yeri
40- Minare

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

HEKİMOĞLU ALİ PAŞA CAMİİ
41- Dış görünüş
42- Kubbeyi taşıyan payelerden biri
43- Pandantif
44- Kemerlerden biri
45- Minare
46- Son cemaat yeri
47- Yan galeri
48- Üst galerilerden kubbeye geçişi sağlayan mukarnas

HADIM İBRAHİM PAŞA CAMİİ
49- Dış görünüş
50- Tromp ve kubbe kasnağı
51- Kıble tarafından görünüş
52- Kuzey taraftan görünüş
53- Son cemaat yeri
54- Son cemaat yeri sol taraf penceresi

HADIM İBRAHİM PAŞA
55- Mihrap
56- Son cemaat yeri mihrabı

RÜSTEM PAŞA CAMİİ
57- Baklavalı motifli mermer sütun
58- Kıble duvarına yakın paye
59- Tromplardan bir görünüş
60- Orta kubbe ve mahfilleri taşıyan paye
61- Yan neflerin görünüşü
62- Mihrap üstüdeki pencere
63- Alt pencerenin içten görünüşü
64- Son cemaat yeri kapı kanadı detay
65- Mimber
66- Mimber detay

AZAPKAPI CAMİİ
68- Dış görünüş
69- Girişte abdest muslukları
70- Son cemaat yeri
71- Son cemaat yeri
72- Son cemaat yeri kapısı
73- Serbest payelerden biri
74- Mihraba gömülü paye
75- Serbest paye
76- İç görünüş
77- Cümle kapısı
78- Giriş kapı nişi
79- Mihrap
80- Mimber
81- Mimber detay
82- Vaiz kürsüsü
83- Minare

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MEHMET AĞA CAMİİ
84- Kubbeyi taşıyan ayaklardan biri
85- Dış görünüş
86- Dış görünüş
87- Son cemaat yeri
88- Minare
89- Taç kapı
90- Mahfiller
91- Mihrap
92- Mimber
93- Mimber detay

MESİH PAŞA CAMİİ
94- Dış görünüş
95- Dış görünüş
96- İç görünüş
97- Portal
98- Minare
99- Son cemaat yeri
100- Dış avlu kemeri

NİŞANCI MEHMET PAŞA CAMİİ
101- Batı cephesi ve avlu
102- Mihrap cephesi
103- Mihrap duvarı
104- Kuzey galeri
105- Kubbe, eksedra iç görünüş
106- Yardımcı duvar ve galerilerin iç görünüşü
107- Yardımcı duvar ve galeri
108- Kuzey ve doğu galeri
109- Mihrap ve pencere
110- Mihrap
111- Mimber detay
112- Mimber
113- Vaiz kürsüsü
114- Avlunun batı revakı
115- Avlu revaklarından bir görünüş
116- Son cemaat yeri
117- Son cemaat örtüsü
118- Portal
119- Giriş kapısı
120- Minare

ÜSKÜDAR YENİ VALİDE CAMİİ
121- Serbest paye
122- Geçiş elemanları
123- Galeri
124- Eksedra ve stalaktit frizi
125- Mihrap
126- Mimber
127- Mimber detay
128- Hünkar mahfili
129- Hünkar mahfili mihrabı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

130- Dış görünüş
131- Avlu revakları
132- Şadırvan
133- Portal
134- Portal kitabesi
135- Doğu minare
136- Batı minare
137- Dış görünüş

LALELİ CAMİİ
138- Giriş yöndeki serbest paye
139- Taşıyıcı paye
140- Batı cephe penceleri
141- Mihrap cephesi
142- Mimber
143- Vaiz kürsüsü
144- Hünkar mahfili
145- Kakma mermer pano
146- Kubbe içi kalem işi süsleme
147- Kuzey yöndeki iç avlu kapısı
148- Batı yöndeki iç avlu kapısı
149- Batı yan revak
150- Yan revak mihrabı
151- Doğu minare
152- Batı minare
153- Ayaklardan biri

EYÜP CAMİİ
154- Dış görünüş
155- Zemin kat penceresi
156- Minare
157- Yan kısım
158- Dış avlu kapısı
159- İçavlu kapısı
160- Yan kapı ve köşe

PLANLAR

A.Gabriel- Sinan Paşa Camii, Molla Çelebi Camii, Hekimoğlu Ali Paşa Camii, Hadım İbrahim Paşa Camii, Mehmet Ağa Camii, Mesih Paşa Camii, Nişancı Mehmet Paşa Camii, Yeni Valide Camii, Laleli Camii, Üç Şerefeli Camii

Ali Sami Ülgen- Kara Ahmet Paşa Camii
Doğan Kuban- Atik Valide Camii
C.Gurlitt- Rüstem Paşa Camii, Azapkapı Camii, Selimiye Camii

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BİBLİYOGRAFYA

ALTI DESTEKLİ CAMİLER

ALBERT GABRİEL., *Monuments Turcs D'Anatolie*, Paris, 1934, Cilt 2

APTULLAH KURAN., *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago, 1968

APTULLAH KURAN., *Mimar Sinan*, İstanbul, 1986

ALİ SAMİ ÜLGEN., "Topkapı'da Ahmet Paşa Heyeti", *Vakıflar Dergisi*, 1941, Cilt 2

C.E. ARSEVEN., *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, 1926

CORNELIUS GURLITT., *Die Baukunts Konstantinopels*, Berlin, 1912, Cilt 2

Ç.ULUÇAY-İ.GÖKÇEN., *Manisa Tarihi*, İstanbul, 1939

DOĞAN KUBAN., "Les Mosquées Couple a Base Hexagonale", *Bietraege Zur Kunstgeschichte Asiens In Memoriem Ernst Diez*, İstanbul, 1963

E.H.AYVERDİ., *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Murad Devri*, İstanbul, 1972

ERNST EGLİ., *Sinan der Baumeister Osmanicshen Glanzzeit*, Zürih, 1954

ERNST DİEZ-O.ASLANAPA., *Türk Sanatı*, İstanbul, 1946

EVLİYA ÇELEBİ., *Seyehatname*, İstanbul, 1314, Cilt I

GODFREY GOODWİN., *A History of Ottoman Architecture*, London, 1971

HALİL EDHEM., *Camilerimiz*, İstanbul, 1932

HALİL GÜRKAYA., "İzmir Camileri", *Yeni Asır Gazetesi*, 10.1.1965

H.H.AYVANSARAYİ., *Hadikat-ül Cevami*, İstanbul, 1281, Cilt 11

H.Z.KOŞAR., *Short Guides for the Sights and Monuments of Anatolia*, İstanbul, 1951

HAYAT ANSİKLOPEDİSİ., Cilt 9

H.R. SARUHAN., *Abidelerimiz*, İstanbul, 1954

İLHAN HATTATOĞLU., *İstanbul'da Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi*, İ.Ü.E.Fak. Basılmamış Lisans Tezi, No: 154

İ.H.KONYALI., *Mimar Koca Sinan*, İstanbul, 1943

İ.H.KONYALI., *Üsküdar Tarihi*, İstanbul, 1976

İ.H.KONYALI., *İstanbul Abideleri*, İstanbul, 1943

İZMİR REHBERİ., İstanbul, 1943, Sayı II

M.MÜNİR AKTEPE., "Hisar Camii", *Tarih Dergisi*, sayı XXVII

M.S.BRİGGS., *Muhammadan Architecture in Egypt and Palastine*, Oxford, 1924

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

M.Ş.EREN., *Urfa'da Türk Camileri,* İ.Ü.Ed.Fak. Basılmamış Lisans Tezi, No: 4384

METİN SÖZEN., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan,* Ist, 1975

METİN SÖZEN., *Diyarbakır'da Türk Mimarisi,* Istanbul, 1971

NEZİRE KAPLAN., *Uşak, Gediz, Simav Türk Sanatı Eserleri,* Uşak, 1970

NURTEN RAKUNT., *Beşiktaş Sinan Paşa Külliyesi,* İ.Ü.Ed.Fak. Basılmış Lisans Tezi, No: 4018

OKTAY ASLANAPA., *Türk Sanatı,* Istanbul, 1954

OKTAY ASLANAPA., *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri,* Ist., 1949

OKTAY ASLANAPA., *Türk Sanatı,* Istanbul, 1984

R.ANHEGGER., Beitraege Zur Früosmanischen Baugeschichte *Zeki Velidi Togan'a 60. Doğum yılı münasebetiyle armağan,* II Moscheen Von Bauschema der Üç Şerefeli Camii in Edirne, Istanbul, 1954-1955

S.H.ELDEM., *Türk Mimari Eserleri,* Istanbul, 1962

ŞEVKİ BAYKAL., *Dünden Bugüne, Bu Günden Yarına İşte Simav,* Kütahya, 1966

TAHSİN ÖZ., *Istanbul Camileri,* Istanbul, 1964, Cilt II

U.V. GÖKNİL., *Turquie Ottomane,* Paris, 1965

SEKİZ DESTEKLİ CAMİLER

ADÜLKADİR ERDOĞAN., "Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii", *Vakıflar Dergisi,* Ankara, 1938.

AFİFE BATUR., "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine" *Anadolu Sanatı Araştırmaları II,* Istanbul, 1970

AHMET BANUOĞLU., *Eyyüp Sultan Hazretleri,* Istanbul, 1960

AHMET REFİK., *Mimar Sinan,* Istanbul, 1931

AHMET REFİK., *Türk Mimarları,* Istanbul, 1936

AHMET REFİK., *Selaniki,* Milli Kütüphane serisi, 1933

ALBERT GABRIEL., "Les Mosquées de Constantinople", *Syria revue D'art Oriental et Archeeologie,* 1926, Cilt VII

C.E.ARSEVEN., *Türk Sanatı,* Istanbul, 1926

C.E.ARSEVEN., "Barok Üslubu", *Sanat Ansiklopedisi,* İstanbul, 1943 Cilt I

C.E.ARSEVEN., *Türk Sanatı Tarihi,* Istanbul, 1943, Cilt II

CORNELIUS GURLİTT., *Die Baukunst Kaustantinopels,* Berlin, 1912

D.FREY., "Mukayeseli Bir Sanat İlmini Temellendirme", *İst.Üni.Ed.Fak.Konf.* No: 650. Ist., 1955

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

DOĞAN KUBAN., *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, Istanbul, 1934

DOĞAN KUBAN., *Osmanlı Dini Mimarisi İç Mekan Teşekkülü*, İ.T.Ü. Mim.Fak. Istanbul, 1958

EKREM AKURGAL., "Sanat Tarihi Bakımından Sinan", *Dil Tarih Coğrafya Dergisi*, Ankara, 1944, Cilt II

E.H. AYVERDİ., *Fatih Devri Mimarisi*, Istanbul, 1953

ERNST EGLİ., *Sinan*, Stutgart, 1954

ERNST EGLİ., *Sinan der Baumenister Osmanischer Glazzeit*, Zürich, 1954

ERNST DİEZ., *Der Baumeister Sinan und Seinwork*, Atlantis Heft, Zürich, 1953

EVLİYA ÇELEBİ., *Seyahatname*, Istanbul, 1314, Cilt I

GASTON MİGEON., *Manuel D'art Musulman*, Paris, 1926

GODFREY GOODWİN., *A History of Ottoman Architecture*, London, 1954

HAKKI GÜLTEKİN., *İzmir Tarihi*, İzmir, 1952

HALİL EDHEM., *Nos Mosquées de Istanbul*, Istanbul, 1934

HALİL GÜRKAYA., "İzmir Camileri" *Yeni Asır Gazetesi*, 11.3.1965

H.R.SARUHAN., *Abidelerimiz*, Istanbul, 1954

H.K.M.SÖYLEMEZOĞLU., *Islam Dininin İlk Camileri ve Osmanlı Camileri*, Istanbul, 1965

H.Y.AYVANSARAYI., *Hadikat-ül Cevami*, Istanbul, 1281

İNCİ ASLANOĞLU., *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara, 1978

İ.H.KONYALI., *Abideler*, Istanbul, 1936

İ.H.KONYALI., *Mimar Koca Sinan*, Istanbul, 1948

İ.H.KONYALI., *Üsküdar Tarihi*, Istanbul, 1976

İZZET KUMBARACILAR., "Türk Mimarları", *Ankitekt*, Cilt VII, Istanbul, 1937

KEMAL ALTAN., *Mimar Davut Ağa*, Istanbul, 1935, Cilt II-12

MEHMET RAİF., *Mirat-ı Istanbul*, Istanbul, 1314

METİN SÖZEN., *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, Istanbul, 1971

METİN SÖZEN., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, Istanbul, 1975

MUHİTTİN BİNAN., *Türk Saçak ve Kornişleri, İ.T.Ü.Mim.Fak.* Istanbul, 1952

MUSTAFA SAİ., *Tezkeret-ül Bünyan*, Istanbul, 1915

MUZAFFER ERDOĞAN., "Mimar Davut Ağa Hayatı Eserleri", *Türkiyemiz*, Istanbul, 1955, Cilt XII

MUZAFFER SUDALI., *Hünkar Mahfilleri*, İ.T.Ü.Mim.Fak.Doç. Tezi, Istanbul, 1968

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

M.MÜNİR AKTEPE., "Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 4-5 (1973-74)

NURETTİN YATMAN., *Eski Türk Çinileri*, Ankara, 1942

OKTAY ASLANAPA., *Osmanlı Devri Kütahya Çinileri*, Istanbul, 1945

OKTAY ASLANAPA., *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, Istanbul, 1949

OKTAY ASLANAPA., *Türk Sanatı*, Istanbul, 1962

OKTAY ASLANAPA., *Türk Sanatı*, Istanbul, 1984

R.E.KOÇU., *Istanbul Ansiklopedisi*, Istanbul, 1947, Cilt III

R.E.MERİÇ., *Mimar Sinan Hayatı Eseri*, Ankara, 1965

S.H.ELDEM., *Türk Mimari Eserleri*, Istanbul, 1962

SELÇUK BATUR., "Osmanlı Mimarisinde Sekizgen Ayak Sisteminin Gelişimi", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, İ.T.Ü.Mim.Fak. Istanbul, 1968

SEMAVİ EYİCE., *Istanbul Minareleri*, Istanbul, 1955

SEMAVİ EYİCE., *Petit Guide a Travers les Monuments Byzantins et Turcs*, Istanbul, 1955

Ş.BEYSANOĞLU., *Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri*, Istanbul, 1963

TAHSİN ÖZ., *Camilerimiz*, Istanbul, 1940

TAHSİN ÖZ., *Istanbul Camileri*, Ankara, 1962

U.V.GÖKNİL, *Living Architecture Ottoman*, London, 1966

VEDAT SİVRİ., "İzmir Camileri", *Ege Ekspres Gazetesi*, 26.2.1965

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANE ve DÖKÜMANTASYON
DAİRE BAŞKANLIĞI

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

ISBN 975 - 400 - 021 - 2

Marmara Üniversitesi
Teknik Eğitim Fakültesi

Marmara Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı

0010419